
BIBLIOTHEEK DER
R. K. UNIVERSITEIT
□ TE NIJMEGEN □

Bibliotheca SCHOENGENIANA

Beknopte
NEDERLANDSCHE SPRAAKKUNST.

EEN LEERBOEKJE

VOOR DE HOOGSTE KLASSEN DER SCHOLEN VOOR GEWOON EN
MEER UITGEBREID LAGER ONDERWIJS

EN

VOOR DE LAAGSTE KLASSE DER HOOGERE BURGERSCHOLEN,

DOOR

J. H. VAN DALE,
In Leven Hoofdonderwijzer te Sluis.

Achtste druk.

SCHOONHOVEN,
S. E. VAN NOOTEN & ZOON.
1883.

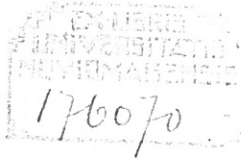
302
d
65

VOORBERICHT.

Met blijdschap heb ik dezen nieuwen druk, die slechts in enkele kleinigheden van den derden verschilt, voor de pers gereedgemaakt. Dat hij door mijne geachte Ambtgenooten en door Heeren Leeraren bij het Middelbaar Onderwijs met evenveel belangstelling ontvangen worde als de vorige, is mijn innige wensch.

J. H. VAN DALE.

SLUIS, 9 Mei 1870.

Die wensch van mijn ontslapen vriend en leermeeester is vervuld, maar hij zelf heeft die vervulling niet mogen beleven. Onverwachts, te midden van zijne werkzaamheden, in den bloei zijner jaren, toen zijn hoofd nog helder was, werd hij tot een hooger en werkkring opgeroepen. Uiterst zwak van gestel, had ik hem wel geen hoogen ouderdom toegeschreven, maar dat zijn levensdraad zoo spoedig zou afgesponnen zijn, dat hij zoo vroeg zijne pen zou moeten nederleggen, dat had ik nooit kunnen denken. Zijn onverwachte dood werd ook door een ieder, die eenigszins prijs stelt op onze moedertaal, met ontzetting vernomen. Als letterkundige heeft VAN DALE aan de wetenschap belangrijke diensten bewezen, en welke diensten zou hij haar niet bewezen hebben, indien het hem eens gegund ware geweest zich nog eenige jaren uitsluitend aan de studie van zijn lievelingsvak te wijden! Veel zouden wij dan nog aan hem hebben

te danken gehad, en daarom betreuren wij zijn vroeg afsterven zooveel te meer. Hetgeen hij nu over de taal heeft geschreven, kan getuigen hoe diep hij daarin reeds doorgrond was. De werkjes, die hij zijnen mede-onderwijzers ten gebuike bij het onderwijs in de taal bezorgde, hebben ook alle een gunstig onthaal gevonden. Deze nieuwe druk binnen den korten tijd van twee jaren is er opnieuw een bewijs van. Op verzoek van den Uitgever heb ik mij nu met de uitgave van dezen nieuwen druk belast. Hij dorst te eerder zich met dat verzoek tot mij wenden, omdat hij wist, dat ik ruim drie jaren met den Heer VAN DALE aan zijn Nieuw Woordenboek der Nederlandsche taal had samengewerkt en ik daarbij het volle vertrouwen van mijn geachten patroon mocht genieten. Zonder aarzelen heb ik dan ook aan zijn verzoek voldaan.

Dat nu deze druk, die, op enkele kleine veranderingen na, volkomen gelijk is aan den vierden, even gunstig ontvangen worde als de vorige, is ook mijne vurige wensch.

Zoo schreef ik, in 1872, kort na het overlijden van den heer VAN DALE, bij de uitgave van den vijfden druk. Dat zijn werkjes nog steeds bij het taalonderwijs met vrucht gebruikt worden, daarvan is deze achtste druk het sprekendste bewijs. Met zorg heb ik nu ook dezen druk herzien.

J. MANHAVE.

's GRAVENHAGE, Nov. '82.

1. De spraak is het vermogen van den mensch om zijne gedachten en gewaarwordingen door hoorbare teekenen, spraakklanken of woorden geheeten, aan anderen mede te deelen. Al de spraakklanken, waarvan een volk zich bedient, maken samen de taal van dat volk uit.

De Nederlandsche taal is de taal, welke thans in het koninkrijk der Nederlanden en in een deel van België vrij algemeen gesproken en geschreven wordt.

2. Het Nederlandsch bedient zich van de volgende enkelvoudige letterteekens: a, b, c, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, v, w, x, y (ypsilon), z. Onder deze komen c, q, x en y uitsluitend in uitheemsche woorden, of in eigennamen met verouderde spelling voor, als: *citroen, Cats, consequent, exemplaar, Xantippe, Cyprus, synode, Lydië*.

Nog bedient men zich in dergelijke woorden van de samengestelde letterteekens ch, ph en th: *chaos, cherub; Philippus, Alphen; Timotheus* 1). ch komt ook in Nederlandsche woorden voor: *nacht, recht, nicht, plicht, macht, kracht* enz.

De letters zijn van Phenicischen oorsprong.

Onze eenvoudige letterteekens, behalve de w, zijn van de Latijnen overgenomen.

3. De letters worden verdeeld in klinkers en medeklinkers.

Er zijn drie soorten van klinkers: *onvolkomene, heldere en toonlooze*.

1) In plaats van het vroegere *Leyden* schrijft men nu *Leiden*. *Zulphen* verdient de voorkeur boven *Zutphen*. De oorspronkelijke beteekenis van dit woord is *Zuidveen, Zuidbeem*. *Drente* en *Twente* verdienen de voorkeur boven *Drenthe* of *Twenthe*; *Margareta*, boven *Margaretha*.

De onvolkomene klinkers zijn vijf in getal: a, e, i, o en u, uitgesproken als in de woorden: *dal, spel, nis, slot, blom en dun*.

De heldere klinkers zijn zeyen in getal: a of aa, e of ee, i of ie, o of oo, u of uu, eu en oe, uitgesproken als in *va-der, ge-ven, ti-tel, die-nen, bo-de, vu-ren, reuzen en stoelen*.

De toonlooze klinkers zijn drie in getal: o, i en u, uitgesproken als in de woorden: *da-den, zan-dig, Dokkum*.

Worden *mijn, zijn, een* zonder klemtoon uitgesproken, dan hoort men daarin de toonlooze o.

In *dikwijls* en in het achtervoegsel *lijk*: *eerlijk, zindelijk* enz. hoort men eene toonlooze i 1).

Bijzonder luidt als *bezonder* of *bizonder*.

Er zijn elf tweeklanken, namelijk: ai, ei of ij, ui, au, ou, aai, ooi, coi, aau, eeu, ieu.

De tweeklanken ai en aau worden tegenwoordig alleen nog gehoord als tusschenwerpsels van pijn.

De eenige drieklank iaau komt alleen voor in het tusschenwerpsel miaauw en in het werkwoord miaauwen, dat ook miauwen gespeld wordt.

De ij is een willekourig aangenomen schrijfteeken voor ii.

4. De medeklinkers worden in vier soorten verdeeld: in *halfklinkers, vloeiende letters, sisletters* en *vaste letters*.

De halfklinkers zijn j en w.

De vloeiende letters zijn de *tongletters l en r*, en de *neusletters m en n*.

De sisletters zijn s en z.

De vaste letters zijn: b, p, v en f, *lipletters*; k, g, ch en h, *keelletters*; d en t *tandletters*.

4. Eene lettergreep is een spraakgeluid, dat of zelf een geheel woord, of een deel van een woord uitmaakt. Het woord *ei* bestaat uit éene lettergreep, *eiers* uit twee, *eier-*

1) De ij van *rijk* in *leerrijk, belangrijk, deugdrijk, luisterrijk; Frankrijk, Oostenrijk, Oostenrijksche* enz. mag niet als eene toonlooze i uitgesproken worden, evenmin als de ij in *deygelijks, insgelijks, soortgelijke, dergelijke* enz.

koek uit drie lettergrepen. Men heeft alzoo éénlettergrepige, tweelettergrepige, drielettergrepige woorden enz.

6. De woorden worden verdeeld in de volgende tien soorten, die *rededeelen* heeten: 1. Het zelfstandig naamwoord; 2. het lidwoord; 3. het bijvoeglijk naamwoord; 4. het voornaamwoord; 5. het telwoord; 6. het werkwoord; 7. het bijwoord; 8. het voorzetsel; 9. het voegwoord; 10. het tusschenwerpsel.

Alleen de woorden van de zes eerste soorten kunnen door verandering in vorm de betrekking uitdrukken, waarin zij tot andere woorden staan. Deze verandering in vorm heet *verbuiging*, bij de werkwoorden ook *vervoeging*.

7. De *zelfstandige naamwoorden* zijn namen van werkelijke zelfstandigheden of van hetgeen als eene zelfstandigheid voorgesteld wordt. Men verdeelt ze in drie hoofdsorten: *voorwerpsnamen, stofnamen* en *denkbeeldige zelfstandigheidsnamen*.

De *voorwerpsnamen* en *stofnamen* kan men *echte*, de *denkbeeldige zelfstandigheidsnamen* kan men *onechte* zelfst. naamw. noemen.

8. *Voorwerpsnamen* zijn namen van afzonderlijke *voorwerpen*, als: *mensch, boom, berg* enz.

De voorwerpsnamen worden onderscheiden in: *soortnamen* of *gemeene namen*: namen, welke aan alle voorwerpen van dezelfde soort gemeen zijn: *man, hond, plant, rivier, stad, staat, gewest, maand, jaar, eeuw, engel, afgod* enz.

Eigennamen: namen, welke slechts aan één voorwerp van dezelfde soort eigen zijn: *Willem, Amsterdam, de Rijn, de Soud, de Etna, de Klaver* (naam eener brouwerij), *de Zeven Provinciën* (naam van het schip van M. A. DE RUITER) enz.

Tot de eigennamen behooren de *namen van volken*: *de Fransen, de Denen, de Pruisen*, die *eigen-soortnamen*, en de namen van *bergketenen* en *eilandengroepen*: *de Alpen, de Py-*

reneën, de Apenijnen, de Hebriden, de Berlenguas, die verzamelande eigennamen heeten.

Stofnamen zijn benamingen van stoffen: water, wijn, melk, goud, zilver, lood enz.

Komen stofnamen in het meeryoud voor, of worden ze door een, eene voorafgegaan, dan zijn ze voorwerpsnamen geworden; b. v.: de wateren van Nederland, de Frensche wijnen, de zouten, dat is een edele wijn (wijnsoort) enz.

Verzamelwoorden zijn woorden, die (in het enkelvoud) eene veelheid van enkele dingen aanduiden: troep, kudde, leger, menigte; turf, steen, rogge, gras enz.

De verzamelwoorden onderscheidt men in verzamelende voorwerpsnamen, als: volk, vergadering, bosch, gebergte, bende, troep, compagnie, bataljon, leger, kudde, kooi; — en verzamelende stofnamen, als: rogge, tarwe, haver, gras, onkruid, hout, steen, turf, visch, haring, zalm enz.

Tot de verzam. voorw. behooren ook de namen der talen: het Fransch, het Engelsch enz.; de bijvoeglijke naamwoorden in het onzijdig geslacht, als zelfstandige naamwoorden beschouwd: het ware, het goede, het schoone enz.

9. Denkbeeldige zelfstandigheidsnamen of onechte zelfstandige naamwoorden zijn namen van onstoffelijke dingen, die als zelfstandigheden voorgesteld worden. Deze dingen zijn niet denkbaar zonder voorwerpen of stoffen, waaraan of waarin men ze waarneemt, b. v.: wijsheid, grijsheid, deugd, jeugd, geluk, druk, bloei, groei, hoogte, droogte, slavernij, bedelarij, brand, stand, val, knal, loop, doop, gelach, beklag, het leven, het geven enz.

10. Verkleinwoorden dienen om uit te drukken, dat iets klein van omvang is, of minder sterk of hevig dan gewoonlijk, als: Roosje, kindeke, boekse, stoeltje, bloempje, oogelijn, vogelijn, maagdelijn, luchtje, vermaakje, regentje enz.

De verkleiningsuitgang brengt niet zelden het denkbeeld van liefalligheid, gemeenzaamheid, vertrouwelijkheid of toegenegen-

heid mede: Wel, Moedertje! hoe gaat het? — Mis, Broertje! — Hoor eens, Vriendje! — Dat zijn mijne gastjes!

In mannetjesputter, wijfjesvink; 't Is geen mannetje, maar een wijfje, is de kracht van den verkleiningsuitgang verloren gegaan.

De oorspronkelijke verkleinvormen zijn *el* en *ken*. Uit *el* en *ijn* is de verkleinende uitgang *lijn* ontstaan. *Ken* is, door versmelting der uitspraak, tot *jen* geworden, waarvoor men nu bijna algemeen *je* schrijft. Om den wille der uitspraak wordt vóór *jen* (*je*) en *ken* (*ke*) vaak eene *s*, *t* en *p* ingevoegd.

Vele woorden op *el* zijn dus oorspronkelijk verkleinwoorden, als: druppel of druppel, kruimel, kneukel, knobbel, sprenkel, eikel, bundel, ijzel, mazel enz.

a. De zelfst. naamw., welke op *d*, *t*, *f*, *g*, *ch*, *k*, *p*, *s* en *sch* eindigen, nemen den verkleiningsuitgang *je* aan, als: koeltje, bestje, plantje, stoofje, boogje, lachje, kruikje, stoepje, roosje, vischje. — Meid wordt meisje of meiske; maagd wordt maagdeken.

b. De zelfst. naamw., die eindigen op een klinker of tweeklank, of op *l*, *n*, *r*, *w*, voorafgegaan door een helderen of toonlozen klinker, nemen *tje* aan, als: koeltje, graantje, varkentje, vuurtje, leeuwte, koetje, kneutje, Kaatje, Kootje; sleetje, sneetje, slaatje, luitjes, burgerluitjes.

Ga of gade heeft gaaike; jongen heeft jongetje of jongske.

Van *bo*, *pa*, *ma*, *moe* en *zus* (verkortingen van *boterham*, *papa*, *mama*, *moeder* en *zuster*) heeft men *bootje*, *paatje*, *maatje*, *moetje*, *zusje*.

Van het samengetrokkene *broer*, *leer*, *veer*, *weer*, heeft men *broertje*, *leertje*, *veertje*, *weertje*.

Praatvaar en praatmoer worden praatvaartje, praatmoertje.

Vaartje en moertje komen, evenals vaar en moer (samengetrokken uit vader en moeder), zelden anders dan in spreekwoorden voor: Hij heeft een aardje naar zijn vaartje; Mal moertje, mal kindje.

c. Vele zelfst. n., die op *b*, *g*, *ng*, *l*, *m*, *n* en *r* eindigen, voorafgegaan door een onvolkomen klinker, nemen *etje* aan; als: tobbetje, ruggetje, ringetje, spelletje, kommetje, pannetje, karretje. Die, welke op *g* eindigen, kunnen ook den verkleiningsuitgang *je* aannemen: rugje, brugje, vlagje enz.

Wordt de *ng* voorafgegaan door eene *toonlooze i*, dan verandert *ng* in *nk*, als: *spierinkje*, *penninkje*. Volgt daarentegen de *ng* van het grondwoord op eene *i*, welke den hoofd- of den bijtoon heeft, dan blijft de *g* onveranderd en vormt men het verkleinwoord door *etje*: *ding*, *dingetje*; *wandeling*, *wandelingetje*; *krakeling*, *krakelingetje*.

Ook *jong*, een jong geboren dier, heeft *jonkje*.

d. De zelfstandige naamw., die op *m* uitgaan, voorafgegaan door den medeklinker *l* of *r*, door een *helderen klinker*, een *tweeclank* of eene *toonlooze e*, nemen *pje* aan, als: *raampje*, *riempje*, *bodempje*, *olmpje*, *zalmpje*, *armpje*, *wormpje* enz.

Bloempje is het verkleinwoord van *bloem*; *bloemetje* (blommetje) is het verkleinwoord van *bloem*. Men vindt ook *bloemeke*.

e. De zelfstandige naamw., die den *onvolkomen klinker* van het enkelvoud in het meervoud in een *helderen klinker* veranderen, behouden dien meestal bij de verkleining; b. v.: *pad*, *paden*, *paadje*; *blad*, *bladen*, *blaadje*; *rad*, *raden*, *raadje*; *glas*, *glazen*, *glaasje*; *vat*, *vaten*, *vaatje*; *slot*, *sloten*, *slootje*; *lot*, *loten*, *lootje*; *spit*, *speten*, *speetje*; *schip*, *schepen*, *schepje*; enz.

Men zegt in het enkelvoud: *dalletje*, *stadje*, *dakje*, *dagje*, *wegje*, *tredje*; in het meervoud: *dalletjes* of *daaltjes*; *stadjes* of *steedjes*; *dakjes* of *daakjes*; *dagjes* of *daagjes*; *wegjes* of *wegjes*; *tredjes* of *treetjes* 1). Zoo zegt men ook in het enkelvoud: *eitje*, *hoentje*, *kindje*, *lammetje*, *blaadje*, *kleedje*, *kalfje*, *spaantje*, en in het meervoud *eitjes* of *eiertjes*; *hoentjes* of *hoendertjes*; *kindjes* of *kindertjes*; *lammetjes* of *lammertjes*; *blaadjes* of *bladertjes*, *blaartjes*; *kleedjes* of *kleedertjes*, *kleertjes*; *kalfjes* of *kalvertjes*; *spaantjes* of *spaandertjes*. De eerste meervoudsvorm ziet op elk voorwerp in het bijzonder; de tweede, op *al* de voorwerpen, als een geheel beschouwd.

f. Het oorspronkelijk achtervoegsel *ken* (*ke*) dient soms nog tot het vormen van verkleinwoorden; als: *beddeken*, *kindeken* of *kindeke*, *manneken* of *manneke* enz. Achter *g*, *ng*, *k*, *nk*, wordt vóór dezen uitgang eene *s* ingevoegd; b. v.: *mugsken*,

1) *Tredjes* is eigenlijk gevormd van *tred*, *treetjes* van *trede*, *tree*.

tongsken; *bockske*, *bankske*. *Ken* wordt gebruikt in deftigen, *ke* in dagelijkschen stijl.

g. In dichtmaat, en ook bij enkele hedendaagsche prozaschrijvers, ontmoet men soms nog den uitgang *jen*: *blaadjen*, *plantjen*, *bloemetjen*, *bloempjen*.

h. In plaats van *hemdje*, *maagdje* hoort men ook *hemdetje*, *maagdetje*. Deze vormen worden echter niet in de schrijftaal geduld. Ook *maagdje* niet, waaryoor men in proza heeft *maagdeken*, in poëzie *maagdelijn*.

i. Een woord, dat op eene *toonlooze e* eindigt, verliest vóór den uitgang *je* deze *e*: *hoeve* wordt *hoeffe*; *oude*, *oudje*; *einde*, *eindje*; enz. *Koelte* wordt *koeltje*; *mude* wordt *maaitje*, en *koude* of *kou* wordt *kouwetje*. Eene enkele maal vindt men *tantetje*, *diktetje*, *achstetje*.

j. Men schrijve steeds: De gevleugelde insecten veranderen in popjes. Deze jonge kanarie is een popje (wifje). — *Poppetje* is nevens *popje* 't verkleinwoord van *pop*, in de beteekenis van *speelpop*.

11. Samengestelde woorden bestaan altijd uit twee leden. Deze leden kunnen zelvee samengestelde woorden zijn. B. v.: *voorjaar*, *altijd*, *optocht*, *inleg*, *goedkoop*, *kousenwever*, *zijden-kousenwever*, *broodbakker*, *fransch-broodbakker*, *gouden-uurwerkmaker*, *oude-mannenhuus*, *peul-erwten*; *erwtpeulen*, *pijpkaneel*, *kanceelpijp*, *handvol*, *armvol*; *kwajongen*, *althans*, *nochtans*, *landouw*, *handhaven*, *ellende*, *likdoren*, *hijlikmaker*, *levenswijze* 1), *aardschgezind*, *hemelsbreed*, *litteeken*, *barnsteen*, *paarlemoer*, *wierook*, *wijwater*, *heimwee*, *hertog*, *kerstfeest*, *kerstlied*, *madeliefje*, *bakboord*, *honingraat* of *honingraat*, *nachtvorst*, *godsvrucht*, *nooddruft*, *zondvloed*, *etmaal*, *etgroen*, *vierschaar*, *ooveaar*, *maarschalk*, *pollepel*, *ooglid*, *noordenwind*, *zuidenwind*, *noorderkanaal*, *zuiderzee*, *adelborst*, *meineed*, *deemoed*, *bordpapier*, *postpapier*.

12. De samengestelde zelfst. naamw. zijn *eigenlijk* of *oneigenlijk* samengesteld.

1) Nevens *levenswijze* vindt men ook *leefwijze*. Aan het eerste wordt, als het meest gebruikelijke, tegenwoordig de voorkeur gegeven.

Tot de eigenlijk samengestelde behooren onder andere: *buurman, droomgezicht, koebeest, rundvee, veldheer, huisdeur, landheer, landman, landlied, landhuis; — dageraad, pereboom; nachtegaal, bruidegom, hagedoorn, hageroos* enz.

Tot de oneigenlijk samengestelde behooren onder andere: *mansgewaad, vrouwenkleed, koningsbloed, godsdienst, landsheer, landsman, landslied, landhuis, vorstenzoon, zwijns-
hoofd; afgodendienst, menschenmoorder, dierenplager, hoe-
denmaker; bladerkroon, eierstruif, kinderkamer, kalver-
markt, kleedermaker* enz.

Een woord kan alleen dan oneigenlijk samengesteld wezen, wanneer het eerste lid den zin heeft van een tweeden naamval, die het tweede lid nader bepaalt. Zoo beteekent b. v.: *graven-
kroon*, de kroon eens graven.

13. Bij de verbuiging der zelfst. naamw. onderscheidt men den eersten, tweeden, derden en vierden naamval.

Den onderwerpsvorm noemt men den eersten naamval: daarom zegt men gewoonlijk, hoewel minder juist, dat het onderwerp van een volzin in den eersten naamv. staat: *De jongen leert; Het kind wordt geprezen.*

De *aangesproken persoon* heeft denzelfden vorm als het onderwerp: *Jongen! leer uwe les! Kinders! let op!*

Sterren, Zon en Maan!

Dient God op zijn wenken!

(Zie ook No. 70 en 72.)

De *tweede naamval* [*van afkomst en bezit*] geeft *afkomst, verwantschap, bezit* of *eigendom* te kennen, als: *de zoon des vaders, de heer des huizes, Gods goedheid, moeders schoot, de arke Noachs, de psalmen Davids, de derde Januari* enz.

De 2e naamv. wordt vaak omschreven door het voorzetsel *van*, gevolgd door den vierden naamval, als: *de zoon van den vader,*

de heer van het huis, de goedheid van God, de arke van Noach; de verpleging van de zieken; de behandeling van den geneesheer.

Deze omschrijving verdient vooral dan aanbeveling, als het woord op een sisklank uitgaat. Men schrijft: *van den dans, van den dorst, van den disch*, en niet: *des danses, des dorstes, des disches*. Zoo ook: *van het ei* en niet *des eis*; *van het gebergte* voor *des gebergtes* enz.

De *derde naamval* doet [bij bedrijvende of overgankelijke werkw.] het voorwerp kennen, ten welks behoefte of ten welks koste de handeling van het onderwerp geschiedt: *Ik geef den knaap een boek; Ik ontnem den leerling het mes; Hij ontstal zijn heer een zilveren horloge*, enz.

Deze naamval wordt ook omschreven door het voorzetsel *aan*, gevolgd door den vierden naamval, als: *Ik geef een boek aan den knaap, Ik ontnem het mes aan den leerling, Hij ontstal een zilveren horloge aan zijn heer* enz.

De *derde naamv.* doet [bij onovergankelijke of onzijdige w.] het voorwerp kennen, ten welks aanzien de toestand of gesteldheid van het onderwerp bestaat: *De zoon slacht zijn vader, Hij ontmoette mij, Zij kwam mij tegen, Zijn gedrag mishaaide ons*, enz.

Sommige tusschenwerpsels hebben een [*onafhankelijken* of *zelfstandigen*] 2en of 3en naamval achter zich, b. v.: *Wee onzer! Wee mij! Ach mij!*

De *vierde naamval* wijst [bij een bedrijvend of overgankelijk werkwoord] het voorwerp aan, dat de werking ondergaat, of het voorwerp, dat uit de werking ontstaat: *Hij bakt brood; Zij bemint haar vader; Hij sloeg den hond; De moeder sneed eene boterham; Het kind verkruimelde zijne boterham*, enz.

In den vierden naamval staan de woorden, die eene *ruimte-
maat*, een *tijdstip* of *tijdruimte* aanduiden: *Het pad is een voet breed; Lekker is een vinger lang; Het heeft den dag geduurd; Hij kwam den twaalfden Maart.*

In den vierden naamval staan ook die woorden, welke een

gewicht, eene waarde of een prijs te kennen geven, als: *Het weegt eene korrel; Het is eene korrel zwaar; Het is een gulden waard; Het kost een rijksdaalder; Het geldt een schelling; Het belooft een stuiver; Het bedraagt een halven gulden; Het geldt een cent de ons.*

Nog komt deze zoogenaamde *bijwoordelijke* 4e naamval voor in uitdrukkingen als de volgende: *Hij viel op mij aan, den degen in de hand*, d. i.: den degen in de hand hebbende of met den degen in de hand.

Zij zweren FLORIS' zoon, als leidsman, hunner waard,
Den duren eed van trouw, de hand op kruis en zwaard.

Zij stijgen op de sport, den stormhoed om de slapen,
Het pantser aan het lijf, op zijde boog en wapen,
En op den rug, gelijk de schildpad, elk zijn schild.

TOLLENS. *De Tocht naar Damiate.*

De vierde naamval staat in plaats van den *eersten* naamv. in volzinnen als de volgende, welke de kracht hebben van de *gebiedende wijs*: *Den moed niet opgegeven! Den arbeid aangevangen! Het oog op God geslagen!* De eigenlijke beteekenis van soortgelijke volzinnen is: *de moed (worde) niet opgegeven; de arbeid (worde) aangevangen*, enz.

14. Het *getal* wijst aan, of er slechts aan één voorwerp, dan of er aan meer voorwerpen van dezelfde soort gedacht wordt. Er zijn dus twee getalvormen: het *enkel* en het *meervoud*.

Het meervoud wordt gevormd door de uitgangen *n*, *en*, *s*, *ers* of *eren*; als: *hoogte, hoogten; stoel, stoelen; perzik, perziken; peen, penen; mombakkes, mombakkesen; dreumes, dreumesen; lemmet, lemmeten; eega, eegaas; tafel, tafels; hoen, hoenders of hoenderen; — sofa, sofa's; hobo, hobo's; cadeau, cadeau's.*

15. Sommige zelfst. naamw. vormen hun meervoud onregelmatig.

a. Lid, gelid, schip en *smid* hebben in het meervoud *leden, gelederen, schepen, en smeden*.

Spit heeft in het meerv. *spitten* en *speten*.

Beteekent *rif* hetzelfde als *reef*, dan is het meervoud *reven*; beteekent het *klip* of *geraamte*, dan is het meervoud *riffen*.

Smid heeft in het meerv. in de spreektaal ook *smids*.

Ledematen zijn de leden van het lichaam.

Lidmaten zijn de medeleden van een kerkgenootschap.

b. Steden, het meerv. van *stede*, is ook het meerv. van *stad*.

c. De woorden, die op *heid*, vroeger *heide*, eindigen, hebben in het meervoud *heden*: *grootheid, grootheden* enz.

d. Sieraad en *kneinood* hebben in 't meerv. *sieradiën, kleinnoodiën*, en *sieraden, kleinooden*.

e. Rede en *lende* hebben in 't meerv. *redenen* en *lendenen* of *lenden*.

Rollende (een opgerold stuk rundvleesch, lendegebraad) heeft in 't meerv. alleen *rollenden*.

f. Vloo en *koe* hebben in 't meerv. *vlooien* en *koeien*.

Zoo (hetzelfde als *zooi*, *zode*: kooksel) heeft in 't meerv. *zooien*. *Zoo* ook is het meerv. van *rommelzoo*, *rommelzooien*.

g. Vleesch heeft in 't meervoud *vleezen*.

h. Raadgevingen, gevoelens, gedragingen, kundigheden, leerstellingen of leeringen, twijfelingen, inlagen, bedriegerijen, doeleinden, eerbewijzingen, oordeelvellingen, zegeningen, verdrietelikheden, verwachtingen, aanbiedingen, wanordelikheden, worden gebruikt als het meervoud van *raad, gevoel, gedrag, kunde, leer, twijfel, inleg, bedrog, doel, eer, oordeel, zegen, verdriet, hoop, aanbod, wanorde*.

i. Franschman, Engelschman, Gelderschman hebben in 't meerv. *Franschen, Engelschen, Gelderschen*.

Noorman heeft in 't meerv. *Noormannen* of *Noren*. Dit laatste is eigenlijk het meerv. van *Noor*.

Landman, ambachtsman, koopman, timmerman enz. hebben in 't meerv. *landlieden, ambachtslieden, kooplieden, timmerlieden* enz. Men zegt in het dagelijksch leven ook *landmans, ambachtsmans, koopmans, timmermans*. *Blindeman, dolleman*,

bijleman en *leeman* hebben in 't meerv. zoowel *mans* als *mannen*.

Nevens *visscher* bestaat *visscherman*, dat in 't meerv. heeft *visscherlui*.

Staatsman en *leidsman* hebben in 't meerv. alleen *staatslieden* en *leidslieden*. Men hoort ook *staatsmannen* en *leidsmannen*.

Oranjeman, *drieman*, *tienman*, *honderdman*, *leenman*, *letterman*, hebben in 't meerv. *Oranjemannen*, *driemannen*, *tienmannen*, *honderdmannen*, *leenmannen*, *lettermannen*.

Muzelman heeft in 't meerv. *Muzelmannen*. Eene enkele maal vindt men *Muzelmanen*, dat geene aanbeveling verdient.

Kaaiman (eene soort van grooten krokodil, ook *alligator* geheeten) heeft in 't meerv. *kaaimans* en *kaaimannen*.

j. Men schrijft *Sadduceën* en *Sadduceërs*, *Farizeën* en *Farizeërs*, *Hebreërs* en *Hebreënen*.

k. 't Meervoud van *hek*, *baak* (v.), *rok* (spinrokken), *kinnebak* (v.) is *hekken*, *baken*, *rokken*, *kinnebakken*; van *hekken*, *baken* (o.), *rokken*, *kinnebakken* (o.): *hekkens*, *bakens*, *rokkens*, *kinnebakkens*; van *klont*: *klonten*; van *klonter*: *klonters*; van *gebaar* (o.): *gebaren*, van *gebaarde* (v.): *gebaarden*. *Hekken* is een gewestelijk woord. *Gebaarde* is, door platte uitspraak, ontstaan uit *gebaar*. *Hekken* en *gebaarde* verdienen dus geene aanbeveling.

l. *Handvol* heeft in 't meerv. *handvollen*. Sommigen schrijven *handenvol*, anderen *handen vol*. Is 't een samengesteld woord, dan schrijve men *handvollen* in 't meerv; zoo niet, dan *handen vol*. Hetzelfde geldt omtrent *armvol* en *mondvol*.

m. Het onzijdige *vingerbreed* heeft geen meervoud, evenmin als *handbreed*, *duimbreed*, *haarbreed*, *stroobreed* en dergelijke samenstellingen, die gewoonlijk in oneigenlijken zin gebezigd worden, en waarin aan *breed* de beteekenis van *breedte* gehecht wordt.

n. *Klaver* heeft als *plantnaam* (stofnaam) geen meervoud, als figuur op een kaartenblad (*klaveren*) geen enkelvoud, evenmin als *ruiten*, *schoppen* en *harten*.

16. Sommige woorden hebben tweeërlei meervoud met ver-

schillende beteekenis. Hiertoe behooren: *hemels* en *hemelen*; *beginsels* en *beginselen*; *Heidens* en *Heidenen*; *knechts* en *knechten*; *letters* en *letteren*; *mans* en *mannen*; *middels* en *middelen*; *tafels* en *tafelen*; *vaders* en *vaderen*; *wapens* en *wapenen*; *wortels* en *wortelen*; *bals* en *ballen*; *cents* en *centen*; *stuks* en *stukken*; *beenen* en *beenderen*; *kleeden* en *kleederen*; *volken* en *volkeren*; *spellen* en *spelen*; *teekens* en *teekenen*; *ketens* en *ketenen*; *bladen* en *bladeren*; *spanen* en *spaanders*; *nachtwachts* en *nachtwachten*; *raden* en *raders*; *redens* en *redenen*; *plans* en *plannen*; *studies* en *studiën*; *waters* en *wateren*. Een paar maal ontmoet men in den Bijbel *getalen*, waar men nu *getallen* zou schrijven, als: 1 Kronieken XII, vers 23, en Psalm LXXI, vers 15.

Het meervoud van *slot* is in alle beteekenissen *sloten*. In de bet. van *einde* (het slot van een boek b. v.) heeft het geen meervoud. In het algemeen is het meervoud op *en* deffiger, dat op *s* meer alledaagsch.

Vele vreemde woorden op *ie* nemen onverschillig beide uitgangen aan: *provincies*, *provinciën*; *consciënties*, *consciëntiën*; *moties*, *motiën*; *porties*, *portiën*; enz. Soms bestaat er verschil in beteekenis: *studies* en *studiën*. Het mv. der woorden, die op *ie* eindigen en waarin de laatste lettergreep den vollen klemtoon heeft, wordt gevormd door *en*; als: *compagnie*, *compagnieën*; *melodie*, *melodieën*; *secretarie*, *secretarieën*, enz.

De woorden, die den dubbelen meervoudsvorm *ers* of *eren* aannemen, zijn: *blad*, *rad*, *goed*, *gemoed*, *lam*, *lied*, *gelid*, *kalf*, *kind*, *kleed*, *been*, *hoen*, *spaan*, *rund*, *volk*, *ei* en *loof* 1).

Het meerv. van *achterkalf* (een scheepsvord) en *reekalf* (jongo ree) is alleen *achterkalven* en *reekalven*.

17. Er is onderscheid tusschen: *drie mud eruten* en *drie muden eruten*; *acht pond koffie* en *acht ponden koffie*; *honderd gulden* en *honderd guldens*; *tien el lint* en *tien ellen lint*; *twée derde* en *twée derden*; *vijf achtste* en *vijf achtsten*.

1) In de spreektaal hoort men *renters*, *linters*, *dingers*, *steenders* als het meervoud van *rent*, *lint*, *ding*, *steen*, en *jongers* als het meerv. van *jongen*. *Jongeren* bet. ook *leerlingen*, als: *de jongeren van Jezus*.

18. Vroeger bestond er tusschen het enkel- en meervoud van sommige woorden weinig of in 't geheel geen onderscheid. Zoo zegt men dan nu nog *slaag krijgen* voor *slage(n) krijgen*, en evenzoo: *onder de voet werpen*; *op de been brengen*; *bij de werk zijn*; — *drie jaar oud* of *drie jaren oud*; *zes uur ver* of *zes uren ver*; *drie duim lang* of *drie duimen lang*; *vier maand oud* of *vier maanden oud*; *acht pond zwaar* of *acht ponden zwaar*; *zes gulden waard* of *zes guldens waard*; *zooveel aam wijn*; *hoeveel pond tabak*; enz.

Gaat nòch een grondgetal, nòch een der woorden *zooveel* en *hoeveel* vooraf, dan mag het teeken des meervouds niet ontbreken.

Daarom is de volgende versregel niet onberispelijk:

Mijn roeden groeiden aan tot morgen.

Er is onderscheid tusschen *twee paar wandelaars* en *twee paren wandelaars* enz.

19. Sommige woorden worden alleen in het meerv. gebruikt. Daartoe behooren onder andere: *ouders*, *voorouders*, *gebroeders*, *gezusters*, *zedes*, *kosten*, *onkosten*, *Pijneën*, *Alpen*, *hersenen*, *verzenen* (hielen), *lieden*, *zemelen*, *metten*, *boden* (boeien) in de beteekenis van *dienstboden*, enz.

Ouders wordt in de spreektaal vaak in 't enkelvoud gebruikt. Zoo zegt men o. a. spreekwoordelijk:

Al is een ouder nog zoo arm,
Toch dekt hij warm.

De spreekwijzen *van ouder tot ouder* en *van ouder tot kind* komen bij de beste schrijvers voor 1). TOLLENS schrijft:

Wat baat het u, verlateu weezen!
Geen ouder, die uw wenschen hoort;

en, van KENAU HASSELAAR sprekende:

Zoo ver ontvaardde 't nakroost niet,
Of 't kent zijns ouders beeld.

1) Onder anderen in HILDEBRANDS *Camera Obscura*, VAN KOITSVELDS *Fantasia en Waarheid*, LULOF'S *Gronden der Ned. Woordafleidkunde*. Ook in C. P. E. ROMIDÉ VAN DER AA'S *Sjoerd en Aukje* treft men het aan.

In de beteekenis van *gewoonte*, *gebruik*, komt *zedes*, vooral bij dichters, niet zelden in 't enkelvoud voor:

Elke boò, naar oude zede,
Kreeg een circulaire mede,
Waaraan 't vorstlijk zegel hing.

TEN KATE. *Het Hof van den Leeuw.*

Onkosten wordt in de spreektaal in 't enkelvoud gebruikt: 't *Is den onkost niet waard*. Zoo ook *kosten*: 't *Is een groote kost*. — Verder in de uitdrukking: *ten koste*: *Hij zegevierde ten koste van zijn leven*.

Nevens *lieden* had men vroeger ook *luides*, dat nu gewoonlijk tot het minder deftige *lui* verkort wordt: *steelui*, *burgerlui*, *jongelui* enz.

Iemand *de metten lezen* beteekent iemand berispen; *korte metten met iets maken* beteekent *wenig omslag met iets maken*. Niet zelden hoort men in deze uitdrukkingen, verkeerdelijk, *wetten* voor het minder bekende *metten*. 1)

20. De zelfstandige naamwoorden hebben drieërlei geslacht. Ze kunnen van het *mannelijk*, of van het *vrouwelijk*, of van het *onzijdig* geslacht zijn.

21. Tot het mannelijk geslacht behooren:

1°. De namen van mannelijke personen en die van denkbeeldige mannelijke wezens, als: *Willem*, *man*, *staatsman*, *koning*, *smid*, *leeraar*; *afgod*, *engel*, *duivel* enz.

2°. De namen van mannelijke dieren, wanneer het vijfje een bijzonderen naam draagt, als: *weer* of *ram*, *stier* of *bul*, *hengst*, *haan*, *bok*, *reebok*, *beer*, *waard*, *woord* of *woerd* 2), *rekel*, *rannelaar*, *hommer* of *hommerd* (mannetjesvisch), *miller* 3), *kater*, *doffer* 4), *gent* of *ganzerik*; *leeuw*, *beer*, *wolf*, *kameel* of *kemel* enz.

3°. De namen van boomen, als: *beuk*, *cik*, *berk*, *olm*,

1) *Metten* zijn *de morgenzangen in de kloosters*.
2) In sommige streken *woertel*.
3) In sommige streken *welker* (mannetjesvisch).
4) Soms ook *duicer*, en oudtijds *kubber*.

mirt, hulst, popelier of popel, hazelaar, rozelaar, egelantier (wilde rozelaar), laurier enz.

Vrouwelijk zijn: *spar, linde; tamarinde.*

4°. De namen der maanden en jaargetijden: *Maart roert zijn staart; April doet wat hij wil; Een appel in den Mei Is zoo goed als een ei.*

Lente is vr.

5°. De namen van bergen, als: *de Etna, de Hekla, de Karmel, de Sion* enz.

6°. De namen van munten, als: *cent, stuiver, penning, schelling, gulden, rijksdaalder, (Spaansche) mat* enz.

Vrouwelijk zijn *guinje* en *pistool*. Als wapentuig is *pistool* tevens onzijdig. Verder is *mijt v.* en *oort o.*

7°. De namen van werktuigen, die op *er* eindigen, als: *blaker, gieter, snuiter, stamper, boender, aker, hamer, moker* enz.

De meeste dezer woorden zijn gevormd van den wortel eens werkwoords. Verreweg de meeste woorden op *er* zijn m. Vrouwelijk zijn o. a.:

Ader, bagger, blaar of bladder, boter, lijst, nater, adder, kaper, keper, klater, ladder, kwelder, lommer, loover, lever, schilfer, veder, luier, zeever, letter, kluister, kneuter, kamer, vesper, pleister, oester, paander, ekster, citer, keker, klaver, en kalander, emer, haver.

8°. De namen van levenlooze voorwerpen, die op *aar* eindigen, als: *lessenaar, evenaar, rammelaar of ratelaar, beukelaar (schild), boezelaar, wassenaar (wassende maan)* enz.

9°. Alle woorden, welke op *erd* of *aard* eindigen, als: *mos-*

terd of *mostaard*, *baaierd* (chaos), *bleekerd* (bleekroode wijn), *opperd* (veilige ligplaats voor schepen), *blafferd* (zeker register), *hopperd* (het bier in den hopketel), *mutsaard* (takkenbos) 1), *ponjaard*, *de Banjaard* (eene zandbank), *standaard* of *standerd*, *tabbaard* of *tabberd*, enz.

10°. De namen van dieren en vruchten, welke op *ing* of *ling* eindigen, als: *bonzing* of *bunzing*, *taling* (de kleinste inheemsche zwemeend), *groenling* (groenvink), *gieteling* (de zwarte lijst), *takkeling* en *nesteling* (een jonge vogel), *haring*, *wijting* (witte schelvisch), *paling*, *bokking*, *spiering*, *stekeling* of *grondeling* (grondel), *smeering*, *nebbeling*, *pippeling* of *pipling*, *krulling*, *guldeling*, *schijveling*, *ribbing*, *ijzerling* (alle zes appelsoorten), *spadeling* (late vrucht).

Hokkeling (een eenjarig rund) is gemeenschachtig.

11°. De namen van edele of bijzondere steenen, als: *agaat, saffier, robijn, topaas, smaragd, karbonkel, turkoois, diamant, granaat; kei, keizel* enz.

12°. De namen van werktuigen, of middelen om de werking te verrichten, welke op *el* eindigen, mits ze van werkwoorden gevormd zijn, als: *beitel, klepel, slautel, lepel, vleugel, stekel, tougel, hevel, beugel, drevet, prikket, gorde, hangel, hengel, slegel* of *slagel, strijkel* enz.

Vrouwelijk zijn: *schoffel, sikkel, griffel.*

13°. De oorspronkelijke verkleinwoorden op *el*, die van *mann.* woorden gevormd zijn, als: *eikel* (van *eik*), *beukel* (van *beuk*), *hoepel* (van *hoep*), *kneukel* of *knokkel* (van *knok*), *knobbel* (van *knop*), *druppel* of *droppel* (van *drup* of *drop*), *stengel* (van *stang*), *keizel* (van *kei*), enz.

14°. De woorden, welke op *em*, *lm* en *rm* eindigen, als: *adem, asem, brasem, wasem, alsem, balsen, bezem, boezem, deesem, droesem, arm, darm, helm, halm, psalm*, enz.

1) In: *Het rieht naar den mutsaard.* 't Woord komt nog voor in *mutser-speard*, zeker werktuig, waarvan men zich bedient bij het maken van mutserds.

Helm is als *grassoort* v. *Scherm* is m. in de beteekenis van *bescherming*, onz. als *middel* of *werktuig ter bescherming*: *vuurscherm*, *tooneelscherm*, *regenscherm* (paraplu) enz. *Palm* is in de bet. van *palmboom* en *palmtak* m., in die van *handpalm*, *tiende deel eener Ned. el* en *tuinpalm* v. *Alarm* is onzijdig en *molm*, m. en o.

15°. De woorden, die op *dom* eindigen en een staat of toestand beduiden, als: *adeldom* (d. i. edeldom), *rijkdom*, *wasdom*, *vrijdom*, *ouderdom*, *weedom* enz.

Beteekent *eigendom* het voorwerp, dat iemand eigen is, eene bezitting, dan is het onzijdig; beteekent het *eigendomsrecht*, dan is het mannelijk: *Dit huis is het eigendom van mijn vader*; *Deze advocaat heeft eene uitmuntende verhandeling geschreven over den eigendom*; *Er bestaat twist over den eigendom van dat eigendom*.

16°. De namen der viervoetige dieren, welke voor het mannetje en wijf je beiden gelden, als: *aap*, *haas*, *das*, *olifant*, *panter*, *los* of *lynx* enz.

Vrouwelijk zijn: *kat* en *muis*, *rat* of *rot*, *hagedis*, *wezel* en *marmot*.

Als jagersterm is *haas* onzijdig. Ook *fret* heeft dit geslacht.

17°. De diernamen op *ijn*, *eel* en *oen*, als: *tonijn*, *hermelijn*; *makreel*, *barbeel* (baardvisch); *kalkoen*, *kapoen*, *schorpioen*, *griffoen* of *griffioen* enz.

Sardijn is v., *konijn* en *sluicijn* zijn o.

18°. De diernamen op *er* en *aar*, *erd* en *aard*, als: *vlinder*, *kever*, *kikker*, *salamander*, *putter*, *eiber* (ooievaar, oodebaar, eidebaar), *karper*, *dogger* (kabeljauw) 1), *otter*, *ever* (wild zwijn), *bever*, *marter*, *adelaar*, *lepelaar*, *buizerd* (muizenvalk), *kropperd* (kropduif), *luiaard*, *liebaard*, *luipaard* enz.

Vrouwelijk zijn: *adder*, *nater* (aspisslang), *hamster* (zeker knaagdier), *oester*, *lijster*, *kneuter* (kneu), *ekster* en *kalandier* (korenwurm).

19°. De diernamen op *el*, als: *echel* (bloedzuiger), *grondel*, *krekel*, *hommel*, *kwakkel*, *kwartel* of *wachtel*, *egel*, *kreukel* (alkruik), *kameelpardel*, *buffel*, *poedel*, *rekel*, *hamel* enz.

1) Aan dit woord heeft de Doggersbank haar naam te danken.

Vr. zijn: *mossel*, *horzel*, *wezel* en *merel* of *meerle*. *Tortel* is gemeenslachtig.

20°. De éénlettergripige zelfstandige naamw., die eene handeling of toestand beteekenen, die zich uitwendig vertoont, als: *sprong*, *slaap*, *schijn*, *stand*, *rit*, *gang*, *klank*, *stoot*, *lach*, *houc*, *slag*, *loop*, *zang*; *droom*, *kus*, *schroom*, *spot* enz.

21°. De namen van vaartuigen, welke op *er* of *aar* eindigen, als: *tweedekker*, *driedekker*, *driemaster*, *kolter*, *schokker*, *schooner* of *schoener*, *brander*, *lichter*, *hoeker*, *oostindievaarder* of *oostinjevaarder*, *rinkelaar*, *drommelaar* of *drommelaar* enz.

22°. De namen van vruchten, welke op *oen* eindigen, als: *citroen*, *limoen*, *meloen*, *pompoen* enz.

23°. De namen der roofvogels, als: *valk*, *havik*, *sperwer*, *wouw* of *kiekendief*, *buizerd*, *arend*, *secretaris*, *gier*, *condor*, *uil*.

24°. De namen der steltloopers en struisvogels, als: *trap*, *reiger*, *ooievaar*, *adjutant*, *maraboe*, *wilster* (goudpluvier), *kievit*, *tureluur*, *kemphaan*; *dodaars* of *dront*, *kazuaris*, *struis* en *kraan*.

Vrouwelijk zijn: *snip* en *pluvier*, en *scholekster* om *ekster*.

25°. De namen der vischachtige zoogdieren, als: *walvisch*, *noordkaper*, *narwal* (zeeëenhoorn), *dolfijn*, *grindwal* (witkoppige dolfijn), *potvisch* of *kazelot*, *bruinvisch*, *lamentijn*, *rob* of *zeehond*, *walros* of *walrus*.

26°. De namen van lichaamsdeelen van menschen en dieren, welke op *el* eindigen, als: *knevel*, *kevel* (het tandelooze tandvleesch), *knobbel*, *knokkel*, *kneukel*, *angel*, *enkel*, *schinkel*, *schenkel*, *nagel*, *navel*, *snavel*, *snater*, *oksel*, *gorgel*, *schedel*, *vleugel* en *wraddel* (kossem of halskwab van een os).

22. Tot het vrouwelijk geslacht behooren:

1°. De namen van vrouwelijke personen en van denkbeeldige vrouwelijke wezens, als: *Emma*, *vrouw*, *koningin*, *zondares*, *naaister*, *barones*, *abdis*, *godin*, *godes*, *zangster*,

zangeres, engel, dievegge, kijvegge, kamenier, staaldame, baker enz.

2°. De namen van vrouwelijke dieren, wanneer het mannetje een bijzonderen naam draagt, als: *odi, koe, merrie, kip of hen, geit, hinde, zeug, eend, teef, voedster 1), kuiter, kat, duif, gans, leeuwin, berin, wolvin, kameelin of kemelin enz.*
(Zie N°. 21, 2°.)

3°. De letters van het *abc* en de cijfers: *Dat is zoo rond als eene O; Hij zette eene Arabische drie en eene Romeinsche vijf.*

4°. De namen van vaartuigen, welke niet op *er* eindigen, als: *aak, bark, boot, buis, jol, pink, schuit, schouw, tjalk, brik, galjoot, jonk, prauw, hengst, kof, kog, smak, sloep enz.*

Onzijdig zijn: *fregat, galjoen en jacht.* *Marsiliaan* is m. Ook *driemast* heeft dit geslacht. *Karveel* is v. en o.

5°. De eigennamen der schepen: *Bij den tocht naar Chatham veroverde men o. a. (22 Juni 1667) de Royal Charles.* WILLEM IJSBRANDSZ. BONTEKOE deed zijne rampspoedige reis met de *Nieuw-Hoorn* in 1619. De kapitein-luitenant EEG ontdekte (14 Juli 1825) met de *Pollux* het Nederlandsch Eiland.

6°. De namen der noten en intervallen in de muziek: *Eene groote tert, eene kleine sext, eene fa-kruis.*

7°. De namen der granen, peul- en boomvruchten, als: *tarwe, weil, rogge, gerst, rijst; boon, erwt, linze, wikke, klaver; noot, peer, amandel, kers, perzik, olijf, mispel, druif, rozijn of razijn, krent, kastanje enz.*

Appel en *eikel* of *aker* zijn m., gelijk ook de appelnamen op *ling* en de boomvruchtnamen op *oen*. Zie N°. 21, 10° en 22°.

8°. Plantnamen, welke op *ik* eindigen, als: *bolderik* of *bolderd, dolik, dravik, draverik, ganzerik, hederik, herik* of *herk, wederik, murik* of *muur*.

Mierik is m.

1) Gewestelijk *moer, moere*: eene saamtrekking van *moeder*.

9°. De vreemde namen van muziekinstrumenten, als: *citer, gitaar, basuin, viool, vedel* of *veel, klarinet, harmonica, cinbaal* of *cimbel, rinkelbel, rinkelbom, hobo, piano.*

Het verouderde *moezel* (doedelzak) is m. als eene verkorting van *moezelzak*. Ook *triangel* heeft dit geslacht. *Orgel, bekken, klavier, serpent* en *spinet* (zeker snarenspeeltuig) zijn o.

10°. De woorden, welke op *heid* of *teit* eindigen, als: *waarheid, gezindheid, kindsheid, kindschheid, sociëteit, rareiteit, majesteit, quantiteit; qualiteit, securiteit, soliditeit enz.*

Kindsheid beteekent *kinderleeftijd*; *kindschheid*, den toestand van oude lieden, die aan verzwakking van geestvermogens lijden. Sommigen geven ook in de eerste beteekenis aan *kindschheid* de voorkeur.

11°. De woorden, welke op *nis* eindigen, als: *gevangen, geheugen, of heugen, draefenis, beeltenis, verbintenis, muizenis* (gepeins, mijmering), *ontstentenis* (afwezigheid, gemis, mangel) enz.

Vonnis, zooveel beteekenende als *gevonnis*, is onzijdig, zoowel als *vullis*, eene verbastering van het v. *vuilnis*.

Getuigenis wordt alleen in deftigen stijl soms vrouw. gebruikt. In het dagelijksch leven is 't immer onzijdig.

12°. De woorden, welke op *ing* eindigen, mits ze van werkwoorden afgeleid zijn, als: *woning, belooning, verzoeving, voldoening, nering, hanteering* enz.

13°. De woorden, welke op *be* of *de* eindigen, als: *ebbe, tobbe, ribbe, schubbe; reede, schande, schade, wonde, genade, offerande* enz.

Einde, gilde, getijde (jaargetijde), *geleide* en *webbe* zijn onz., *vrede* is m.

Ook na de afwerping der laatste letter of lettergreep blijven bovenstaande woorden vrouwelijk: *eb, tob, rib, schub* enz.

14°. Alle woorden, welke op *te* eindigen, als: *diepte, laagte, oudte, gedaante, gestalte, gedachte, menigte, gezindte* enz.

De verzamelwoorden met het voorvoegsel *ge* zijn onzijdig: *gebergte, gedierte, gevogelte, geboomte, geraamte* enz.

15°. De woorden, welke op *ij* of *ei*, *ie* of *uw* eindigen, als: *rij, brj, bakkerij, malvezij, koomenij* 1), *lei, spreij, knie, derrie, genie, lelie, zenuw, schaduw, zwaluw* enz.

Kei en *rei* (koor) zijn m.: *De dansrei ging den zangrei voor. Mei* is m., als maandnaam, en in de beteekenis van *meitak*, groenen tak. *Gewei* is onz.; ook *tij*, zoowel als *getij*; *jaargetij*, zoowel als *jaargetijde*. Verder zijn onz. de zelfst. n., met het onscheidbaar voorvoegsel *ge* gevormd van den stam eens werkw., als *gelei, geschrei, gevrij, gemenie, geduw, gespuw* enz.

Concilie en *evangelie* zijn onz.; alsmede *genie*, in de beteekenis van *vernunft* en *vernunftig mensch*. *Kanarie* is m. als eene verkorting van *kanarievogel*. Ook *kolibrie* heeft dit geslacht. *Schilderij* wordt onz. gebruikt in de bet. van *het geschilderde*. *Medelij*, eene verkorting van *medelijden*, blijft natuurlijk onz.

16°. De oorspronkelijke verkleinwoorden op *el*, die van *vrouwelijke* woorden gevormd zijn, als: *greppel* (van *greb*), *kruimel* (van *kruim*), *pukkel, peukel, pokkel* (van *pok*), *trommel* (van *trom*), *sprankel* en *spreukel* (van *sprank*), *stippel* (van *stip*), *mazel* (van het verouderde *maas*: vlek, teeken), enz.

17°. De woorden, welke op *iek* en *age* eindigen, als: *republiek, muziek, kroniek; fabriek, pakkage, lekkage, bagage, kÿvage, personage* enz.

Onzijdig zijn: *koliek, fenegriek* (bokshoren: zekore plant), *bosschage* en *dierage*. *Personage* wordt, in schertsende toepassing, ook onzijdig gebruikt.

18°. De woorden, welke op eene toonlooze *e* eindigen,

1) *Koomenij* (kruidenierswinkel) is ontstaan uit *koopmannij*. 't Komt voor in de samenstelling *koomenijwinkel*.

of vroeger daarop eindigden, als: *vrees, baat, reis, rust, smart, hoop, hulp, eer, zorg, maat, taal, spraak, heg, haag, braak, keus, teug, schaul, mand, schuur* enz.

Ure is vrouwelijk, *uur* is onzijdig. Het eerste komt vooral voor in deftigen stijl: *Van dien dag en die ure weet niemand. Guard, groot, schred, stond* en *tred* zijn m., *gaarde, groete, schrede, stonde* en *trede* zijn vr. *Erve* is zoowel onz. als *erf*; *horloge* is onz.

19°. De woorden, welke op *schap* eindigen, ingeval ze eene gesteldheid, of eene verzameling van personen of zaken te kennen geven, als: *blijdschap, vriendschap, beterschap, granschap, dronkenschap, eigenschap; ridderschap, priesterschap, manschap* (bemanning), *nalatenschap, koopmanschap, koomenschap* enz.

Onz. zijn: *gezelschap, genootschap, gereedschap*.

Die, welke eene *verzameling van personen te kennen geven*, zijn onzijdig, wanneer zij de *betrekking* of den *staat* van die personen aanduiden. Zoo verschillen *de ridderschap* en *het ridderschap*, *de buurschap* en *het buurschap*, *de maagschap* en *het maagschap* enz. *Verwantschap* en *bloedverwantschap* zijn tegenwoordig in beide beteekenissen vrouwelijk.

20°. De namen van heesters, bloemgewassen, kleinere planten en vruchten, als: *hop, braam, munte* of *munt, madelief* of *weidebloem, tulp, roos, narcis, hyacint, elier, anjelier, violier, pioen. wouwe, komkommer, aar, kroot, peen, raap, radijs* enz.

Ui of *ajuin* is m.

21°. De woorden, welke van den wortel eens werkwoords gevormd zijn, met achtervoeging van *st*, als: *kunst, gunst, vangst, winst, komst, verlangst, woonst* (woning) enz.

Dienst is m. *Ontvang* is m., *ontvangst*, v., *vond* is m., *vondst* v. Behoort de *st* tot den wortel van het werkwoord, dan is het woord dat er op eindigt, m., als: *dorst, korst, lust, oogst, tast, troost, twist*.

22°. De woorden, welke op *ts* eindigen, als: *knots, rots, toorts, koorts, spits, trits, plaats, schaats, kluts, muts, scherts, terts, schets, klets, koets, poets* of *pots* enz.

Mannelijk zijn: *flits, trots, kreits* en *toets*. Onzijdig zijn: *erts*,

kwarts en *sits*. Ook *spits* heeft dit geslacht in: *Het spits afbijten*.

23°. De éénlettergripige woorden op *sp* en *rt*: *rasp, gesp, wesp; kaart, taart, vaart, smart, schort, gort, buurt, beurt, snert* enz.

Mannelijk zijn natuurlijk: *esp, mirt* als namen van boomen, *ploert, Bart, Geert* enz. als mann. persoonsnamen.

Mannelijk is ook *staart* en *hort*.

Stort is onz. als metaalnaam, en *hert*, als de naam van een dier, waarvan mannetje en wijfje een bijzonderen naam dragen. — Onz. zijn verder: *oort, fort, port* (briefport), *hart* en *kwart*, en *part* in de bet. van *deel*.

23. Tot het onzijdige geslacht behooren:

1°. De namen van werelddeelen, landen en plaatsen, als: *het waterrijke Europa, het bergachtige Zwitserland, het trotsche Venetië* enz.

De Betuwe, de Veluwe, de Palts, de Levant, de Oost, de West en *de Krim* zijn vrouwelijk.

Den Helder, Den Bosch, Den Haag, De Willemstad, De Lemmer, De Klundert en meer soortgelijke plaatsnamen zijn slechts schijnbaar m. of v. Men zegt: *Het fraaie Den Haag, Het welvarende Den Helder*. Gaat een voorzetsel 't lidwoord *het* vooraf, dan valt dit niet zelden weg: *In het welvarende Den Haag* of *In den welvarenden Helder*.

2°. De namen van dieren, die de geheele soort aanduiden en waarvan beide het mannetje en wijfje afzonderlijke namen hebben, als: *schaap, rund, paard* of *ros, hoen, hert, varken* of *zwijn, konijn*.

Hond is m.

3°. De namen van jongen van dieren, als: *lam, kalf, veulen, kieken* of *kuiken, lamprei* (jong konijn) enz.

Ook de woorden *jong, kind* en *wicht* kunnen onder dezen regel gebracht worden. *Big* is v. In sommige streken luidt dit *viggen* en is dan o.

Hokkeling (een éénjarig kalf) en *pink* (een jong rund) zijn gemeenslachtig. *Takkeling* en *nesteling* (een jonge vogel) zijn m.

4°. De namen van stoffen, waaruit voorwerpen vervaardigd worden, als: *goud, zilver, koper, ijzer, pinsbek, of spinsbek* en de overige metalen: *diamant, agaat, koraal* enz.: *lei, albast, marmer, gips, krijt; bont, schildpad, ivoor* of *elc, kurk, doek, linnen, lijnwand, stuweel* of *fulp, sajel, tijk* enz.

Amber (barnsteen) is m.; v. zijn die namen, welke op eene toonlooze e eindigen: *aarde, zijde, serge* of *sarge* enz., alsmede *baai, kant, langet, watten, wol* en *saai*, dat ook o. gebruikt wordt. In sommige streken is *sajet* alleen v.

Men onderscheide wel 't geslacht van het woord *als stofnaam* van dat *als voorwerpsnaam*, als: *het diamant is duur; hij vond een kostbaren diamant* enz.

5°. De verkleinwoorden, als: *mamaatje, Catootje, varkentje, bestje, bloempje, jongetje, oogeltje, bockske, kinden* enz.

De oorspronkelijke verkleinwoorden op *el* zijn m. of v. (Zie N°. 21, 13° en N°. 22, 16°).

6°. De woorden op *dom*, mits ze een gebied, eene waardigheid, eene verzameling, eene godsdienstige gezindte of hare leerbegrippen uitdrukken, als: *prinsdom, hertogdom, vorstendom, schependom, heiligdom, priesterdom, pausdom, menschedom, christendom, heidendom, jodendom* enz.

7°. De woorden op *schap*, die een gebied, eene waardigheid of eene betrekking te kennen geven, als: *graafschap, landschap, waterschap, heemraadschap, priesterschap, koningschap, burgermeesterschap, bodeschap, kindschap* enz.

(Zie N°. 22, 19°.)

Nabuurerschap, v., beteekent *den omtrek van samenwonende personen*; *nabuurerschap*, o., *de betrekking van nabuur*. *Buurschap*, v., bet. *buurt* en *omgang met de bureu*; *buurerschap*, o., *de betrekking van buur*.

Maatschap, v., beteekent eene *vereniging*; o., *de betrekking van maat of makker*. Men zegt *de graafschap*, wanneer men spreekt van het vroegere graafschap Zutphen.

8°. De woorden met het achtervoegsel *sel*, als: *maaksel*, *schepsel*, *zoagsel*, *deksel*, *schijnsel*, *baksel*, *voedsel*, *overblijfsel*, *beltsel*, *omkleedsel*, *verglaaassel*, *belegsel* enz.

Stijfsel is v. In sommige streken luidt het *stijsel*.

Leidsel is ontstaan uit *leidzeel*, o.

9°. De verzamelwoorden, welke met voorgevoegd *ge* op *te* eindigen, als: *gesternte*, *gebeente*, *gebloemte*, *geboefte*, *gedaante*, *geraamte*, *gevogelte* enz.

10°. De bijvoeglijke naamw., voornaamw., bijw., voorzetsels, voegw. en tusschenwerpsels, wanneer ze als zelfst. naamw. gebruikt worden: *Het gevoel voor het ware*, *het goede en het schoone*. *Zij is mijn ander ik*. *Hij heeft geen te huis*. *Er is geen waarom, of er is een daarom*. *Men wikte het voor en het tegen*. Ook over *Bethsaida* en *Chorazin* sprak JEZUS zijn *verschrikkelijk wee* uit.

11°. De zelfstandig naamwoordelijke vorm (de onbepaalde wijs) der werkwoorden: *Makkers! 't is nu zingens tijd*. *Zij keven tot vechtens toe*. *Het schreien stond hem nader dan het lachen*. *Tot weerziens*. Enz.

12°. Van de vreemde woorden of woorden met vreemde uitgangen:

a. De meeste woorden op *eel*, als: *bekkeneel*, *rondeel*, *tafereel*, *tooneel*, *kasteel*, *gareel* (ook *greel*), *juweel*, *perceel*, *prieel*, *kameel* (scheepskameel) enz.

Mannelijk zijn: *kanteel*, *karbeel*, *korbeel* en *barbeel*; v. zijn: *kandeel* en *filomeel* (nachtegaal). *Karveel* is v. en o. evenals *kaneel*.

b. Die op *ent* en *ment*, als: *talent*, *patent*, *parkement* of *perkement*, *testament*, *serpent*, *present*, *compliment*, *repetent* enz.

Eenige uitzondering: *tangent* (klavierpennetje) is v.

c. De meeste op *oen*, als: *fatsoen*, *galjoen*, *garnizoen*, *rantsoen*, *plantsoen*, *millioen*, *katoen* enz.

Harpoen en *dubloen* (eene Spaansche munt) zijn m. *Klaroen*, *Kaproen* (eene soort van oude muts) en *pardoen* (scheepswoord: zeker touw) zijn v. *Katoen* is o. als stofnaam, v. als handelswaar.

24. De samengestelde zelfst. naamw. volgen het geslacht van het laatste lid der samenstelling. Dus zijn *veldheer*, *korenkooper* mannelijk; *hoofdverdeling*, *legerplaats* vrouwelijk; *vaderland*, *staatsbelang* onzijdig.

Wordt het laatste lid der samenstelling niet in zijne eigenlijke beteekenis genomen, dan heeft het samengestelde zelfst. naamw. een ander geslacht; daarom is *roodronk* (eene ziekte, en niet eene bijzondere soort van *ronk*) onzijdig. Om dezelfde reden zijn *kwaadgrond* en *roodgrond*, zekere huiduitslag, onz., hoewel *grond* m. is. Vandaar ook het onderscheid tusschen *hamerslag*, m. en *hamerslag*, onz. *Oogenblik* is o., omdat het niet een blik der oogen aanduidt, maar de tijdruimte, voor zulk een *oogenblik* gevorderd. In verheven stijl komt *oogenblik* zowel mannelijk als onzijdig voor.

Kerkhof is te recht o. Het mann. *kerkhof* zou aan een *kerktuin* doen denken.

Herberg, *korenberg* en *hooiberg* zijn v., als samenstellingen met het verouderde v. *berge*, dat *bergplaats* beteekende.

De samengestelde zelfst. naamw., die personen aanduiden, volgen het natuurlijke geslacht van deze personen. Zoo zijn *brekebeen* en *sletvink* m., *sleepdeken* en *schuddegat* v., *deugniet*, *brekespel*, *schendbrok*, *schendekeuken*, *sloddervos*, *steiloor*, *slokop*, *zotskap*, m. en v.

Onzijdig zijn: *misdruk*, *huisraad*, *wijf*, *klim*, *faro*, *post*, *mediaan*, *bath* enz., als verkortingen van *misdruksel*, *huisgeraad*, *wijfman*, *klimop*, *farospel*, *postpapier*, *mediaanpapier*, *bathpapier* enz. Man beteekende in het Oudnoorsch *slaaf*, *lijfeigen persoon*, 't zij man of vrouw, en was in deze bet. onz.

Vrouwelijk zijn: *baker*, *best*, *spin*, *snuif*, *ploeg* enz. als verkortingen van *bakermoeder*, *bestemoeder*, *spinnekobbe* of *spinnekoppe*, *snuiftabak*, *ploegschaaf* enz.

Mannelijk zijn: *mol* en *wissel*, als verkortingen van *molvoerp* (*aardewerper*) en *wisselbrief*.

Onbruik, *misbruik*, *misdrif* en *misbak* staan voor *ongebruik*, *misgebruik*, *misbedrijf* en *misgebak* en zijn daarom onzijdig.

Het vierkant staat voor *het vierkante*. *Venster*, o, wordt eene enkele maal v. gebruikt.

25. Sommige woorden hadden vroeger een ander geslacht dan tegenwoordig. *Dood*, *tijd* en *nacht*, thans m., waren vroeger v. Men zegt en schrijft nog: *ter dood brengen*, *tot der dood*, *met-tertijd*, *indertijd*, *midternacht*. *Nacht* wordt door de beste Ned. dichters ook nu nog niet zelden v. gebruikt.

Boek was m., *beest* en *feest* waren v. en leven met dit geslacht in sommige streken nog in den mond des volks. Nóg schrijft men: *de beest spelen*, *ter feest gaan*.

Oog, *oor* en *hart*, die oorspronkelijk o. zijn, werden later, door den invloed eener aangeklampte toonlooze e, v.: doch worden nu weder alleen o. gebezigd. Men zegt en schrijft echter nog: *ter oore komen*; *uiter ooge*, *uiter herte* (voor: *uit der ooge*, *uit der harte*), *ter harte nemen*, *ter harte gaan*. *Dienst* vroeger vr. is tegenwoordig m. *Loon*, *oproer*, *altaar* en *jammer*, weleer ook m., zijn thans alleen o.

Sommige woorden hebben tweeërlei geslacht, zonder verschil in beteekenis. Daartoe behooren *figuur*, *fruit*, *gordijn*, *hars*, *idee*, *katern*, *ledekant* of *ledikant*, *mud*, *maal* (in de bet. van *keer*, *reis*), *middel* (middellijf), *schurft*, *sulfer* of *solfer*, *sop*, welke v. en o. zijn. Ook met *raam*, *terras*, *kwispedoor*, *kraam*, *lijm*, *rondas* en *microscop* was dit vroeger het geval. Nu zijn de eerste drie alleen o., de volgende drie alleen v., en *microscop* is m. Het vrouwelijk geslacht is, in tegenstelling van het onzijdige, edeler en deftiger. Zoo zegt men: *een mal figuur maken* en niet *eene malle figuur maken*, daarentegen *Karel de Groot* is *eene groote figuur*.

Verder houde men het volgende in het oog:

Ons (Ned.) is o., *once* (medicinaal), v.; *ketting* is m., *keten*, v.; *kinnebakken* is o., *kinnebak*, v.; *klonter* is m., *klont*, v.; *spaan-der* is m., *spaan*, v.; *slib* is v., *slik*, *slijk*, o.; *zadel* is m., *zaal*, o.; *bommel* (van een vat) is m., *bom*, v.; *baak* is v., *baken* o.; *slegel* is m., *slegge*, *slei*, v.

Oorlog heeft alle drie de geslachten. Het v. geslacht zou de voorkeur verdienen. 't Gebruik heeft echter voor het m. geslacht beslist.

Mensch is m.: *De mensch is van Gods geslachte*. *Zie den mensch!* Wordt *mensch* o. gebruikt, dan heeft het iets vertrouwelijks, medelijdends of minachtends. 't Wordt dan vooral van vrouwen gebezigd: *Het arme mensch was doodziek*. *Dat slechte mensch is uwe achting onwaardig*. *Stiermensch* is m. — *Jongmensch* heeft het o. geslacht om dezelfde reden als *kind*. *Onmensch* en *vrouwemensch* zijn o., om het bijdenkbeeld van minachting dat hun aankleeft, zoowel als *manspersoon* en *vrouwspersoon*, hoewel *persoon* zelf m. en v. is. Om geene andere reden wordt *heerschap*, ja soms *heer* zelfs, o. gebruikt.

Wacht is in de bet. van *wachter* m. Te recht schrijft dus TOLLENS:

Hij hoort en ziet den vromen wacht,
Die lag te worstlen in een wak.

Mannelijk zijn dus ook *schildwacht*, *torenwacht*, *nachtwacht*, wanneer men één der wachthebbende mann. personen bedoelt. Heeft *wacht* de bet. van *het wachthouden*, *de bewaking*, of wijst het de gezamenlijke wachters aan, dan is het v.: *Zij hielden de nachtwacht over hunne kudden*; *Hij zag de wacht optrekken*.

Men moet het geslacht van sommige woorden als *voorwerpsnaam* wél onderscheiden van hun geslacht als *stofnaam*. Zoo zal men, van één *visch*, één *aal*, één *paling* enz. sprekende, zeggen: *Hij is niet gaer*; doch is er van meer dan één *visch*, *aal* of *paling* sprake, of van *in mooten gesneden visch*, *aal* of *paling*: *Ik moet van die visch*, *die aal*, *die paling* niet hebben; *zij is niet gaer*. De woorden *visch*, *aal* en *paling* komen in den laatsten volzin voor als *verzamelende stofnamen* en zijn daarom v., terwijl ze als *voorwerpsnamen* m. zijn. Hetzelfde geldt omtrent *steen*, *turf*, *baars*, *snoek*, *zalm* en meer soortgelijke woorden welke daarom, evenals *diamant*, *agaat*, *arduin*, *schildpad*, *doek*, *koord* enz. den naam dragen van *meerlachtige* zelfstandige naamw.: zelfst. naamw., die meer dan één geslacht hebben en wier verschillend geslacht zijn grond vindt in eene verschillende opvatting.

Tot de *meerlachtige* woorden behooren ook de vrouwel. namen van vruchten, welke m. worden als zij moeten dienen om de boomen aan te duiden, welke die vruchten voortbrengen; b. v.: *Geef*

mij eene lekkere abrikoos van dezen jongen abrikoos (abrikoosboom) en *eene rijpe perzik van dien ouden perzik* (perzikboom). — Voorts behooren hiertoe *burgerschap, priesterschap, maagschap* (Zie No. 22, 19°). Verder die *zauknamen*, welke van *personen* gebruikt kunnen worden en dan van *geslacht* veranderden. Zoo worden *bloed* en *ondeugd* m.; *tamboer*, in de bet. van *trommel* v., wordt, als het den *trommelslager* aanduidt, m. Zoo spreekt men ook van een *eersten* en *tweeden* *viol*, in de bet. van *violspeler*, terwijl *viol* zelve v. is; enz.

26. *Gelijkslachtige* of *zelfslachtige* zelfst. naamw. zijn die namen van dieren, welke hun spraakkunstig geslacht behouden, onverschillig of zij mannetjes of wijfjes aanduiden. Zoo blijven *olifant, panter* en *struis* m., al spreekt men van de wijfjes; *rat, hagedis* en *marmot* blijven v., al spreekt men van de mannetjes; *fret, konijn* en *fluwijn* blijven o. voor mannetjes en wijfjes beiden.

Wil men het geslacht vermelden van den zelfstandigen diernaam, dan bediene men zich van samenstellingen en sprek b. v. van *den wijfjesolifant* en *den mannetjesolifant* van den *fazantenhaan* en *de fazantenhen*.

Gemeenslachtige zelfst. naamw. zijn dezulke, die mannelijk zijn, wanneer zij een mannelijken, en vrouwelijk, wanneer zij een vrouwelijken persoon beteekenen. Hiertoe behooren de woorden op *ling*, als: *vreemdeling, lieveling, tweeling*, enz. Voorts: *getuigé, bode, dienstbode, maag, namaag, gids, erfgenaam, kameraad, persoon, wees, gade* of *ga, eega* of *eegade, gast, dikzak, brekespel, steiloor, slokop, natuurkundige, aardrijkskundige*, enz.

Van diernamen zijn *hokkeling* (éénjarig kalf) en *pink* (een jong rund) gemeenslachtig; *jongeling* en *ouderling* zijn natuurlijk alleen m.

Nevens *eene bode*, dat alleen in dettigen stijl gebruikt wordt, staat het deftige en dichterlijke *bodes*, en het alledaagsche *bodin*: *eene vrouw*, wier beroep het is, boodschappen te doen van de eene plaats naar de andere.

Waar zulks mogelijk is, voegt men, ter bevordering der duidelijkheid, aan de gemeenslachtige woorden eene toonlooze *e* toe, om daardoor den vrouwelijken persoon aan te duiden, als: *die leerlinge, deze erfgename* enz.

27. Het *lidwoord* dient om aan te wijzen, dat een zelfstandig naamwoord eene enkele zelfstandigheid, of eene bepaalde zelfstandigheid beteekent.

Het woordje *een*, dat hetzelfde is als het toonloos uitgesproken telwoord *één*, heet *lidwoord van eenheid*. De en het heeten *lidwoorden van bepaaldheid*.

De is uit het bijvoeglijk aanwijzend voornaamw. *die*, en het is uit *dat* ontstaan.

Uit *dat* ontstond het verkorte 't; doch ook 't persoonlijk voornaamw. *het* werd tot 't verkort: daaraan is het te danken, dat *het* voor *dat* in de plaats is gekomen.

28. In *des verheug ik mij, des verkiezende, des ondanks, desnoods, deswege, desaangaande, deskundige, desbevoegde, derhalve, dermate, dergelijke* enz. zijn *des* en *der* voornaamw.

Zegt men: *één mijner vrienden, er is er één*, dan is *één* een bepaald telwoord. Spreekt men in: *een mijner vrienden, er is er een, een* zonder klemtoon uit, dan is 't een onbepaald voornaamwoord.

Soms beteekent *eene* of *eener* dezelfde, als: *Zij zijn van eene of eener waarde*.

29. Verbuiging van het lidwoord van bepaaldheid en het zelfstandig naamwoord 1).

ENKELVOUD.

Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.
1. De koning.	1. De moeder.	1. Het hart of harte.
2. Des konings.	2. Der moeder.	2. Des harten.
3. Den koning.	3. Der moeder, de moeder.	3. Het hart of harte, den harte.
4. Den koning.	4. De moeder.	4. Het harte.

MEERVOUD.

1. De koningen.	1. De moeders.	1. De harten.
2. Der koningen.	2. Der moeders.	2. Der harten.
3. Den koningen.	3. Den moeders.	3. Den harten.
4. De koningen.	4. De moeders.	4. De harten.

1) Alleen om plaats te winnen zijn de verbuigingen met kleiner letter gedrukt.

In verzen wordt *den* vaak verkort tot *d'*. Voor *de* wordt wel in proza, niet in poëzie, *d'* geschreven. *Der* is samengesmolten met een voorzetsel in *metterdaad* (voor *met der daad*), *uitermate* (voor *uit der mate*) enz.

Niet zelden heeft in lossen stijl de derde naamval meerv. den vorm van den vierden naamv.: *De roovers gaven de boeren het gestolene goed weder; Die kinderen geven hunne ouders veel reden tot tevredenheid.*

Slechts in deftigen stijl en in enkele uitdrukkingen wordt in den 3en naamv. enk. van het onz. geslacht aan *den* de voorkur gegeven: *In den beginne schiep God hemel en aarde; Zij was uit den huize en geslachte Davids; Zij doen het om den broode*, enz.

Hoewel 't woord *wereld* vrouwelijk is, schrijft men in den 2en naamv. enkelv. 's *werelds* en zelfs eene enkele maal *des werelds*, als: 's *werelds loop*; 's *werelds overloed*; *Ondank is 's werelds loon.*

Schoone Zon!

In uw bezielend licht

Verheldert zich alree des werelds aangezicht!

J. J. L. TEN KATE. *De Schepping.*

Zoo vindt men ook: *vier gulden 's maands, zes stuivers 's weeks*, hoewel *maand* en *week* vrouwelijk zijn.

Verbuiging van het lidwoord van eenheid en het zelfst. naamw.

ENKELVOUD.

Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.
1. Een mensch.	1. Eene echtgenoot.	1. Een huis.
2. Eens menschen.	2. Eener echtgenoot.	2. Eens huizes.
3. Eenen mensch, een mensch.	3. Eener echtgenoot, eene echtgenoot.	3. Eenen huize, een huis.
4. Eenen mensch, een mensch.	4. Eene echtgenoot.	4. Een huis.

Het woordje *een* neemt den meervoudsvorm niet aan. Men kan *menschen*, *echtgenooten*, *huizen* beschouwen als het meervoud van *een mensch*, *eene echtgenoot*, *een huis*.

Meer en meer wint het gebruik veld om *enen* te verkorten tot *een'* of *een*. Het weglaten der *e* van *eens* verdient geene aanbeveling.

Verbuiging van het zelfstandig naamw. zonder lidwoord.

Mannelijk.	ENKELVOUD. Vrouwelijk.	Onzijdig.
1. God.	1. Zuster.	1. Gebed.
2. Gods of Godes.	2. Zusters.	2. Gebeds.
3. God of Gode.	3. Zuster.	3. Gebede of gebed.
4. God.	4. Zuster.	4. Gebed.

ENKELVOUD.

1. 3. 4. Willem, Jacobus, Marnix, Louise, Maria, Cato.
2. Willems, Jacobus', Marnix', Louises, Maria's, Cato's.

30. Eindigt de tweede naamval in 't mann. geslacht op *s*, dan heet hij den *sterken*—, eindigt hij op *en*, dan heet hij den *zwakken* tweeden naamval. Een zwakken tweeden naamval hebben de mannelijke woorden *vorst*, *prins*, *hertog*, *graaf*, *paus*, *heer*, *profeet*, *mensch*, *knaap*, *nar*, *bode*, *getuige*, *bediende*, *wijze*, *brave*, *vrome*, *rijke*, *naaste*, *overste*, *gevangene* enz. Van de onzijdige wordt alleen *harte*, dat vroeger vrouwelijk was, zwak verbogen. Eene enkele maal vindt men: *eener vrouwen man*.

Heer, *graaf*, *profeet*, *knaap*, *nar*, *bode* en *hertog* hebben ook den sterken tweeden naamval. Er is onderscheid tusschen: *het huis des Heers* en *het huis des Heeren*. *Mijnheer*, als titel gebruikt, heeft in den 2en naamval *Mijnheers*: *Is dit Mijnheers hoed, Mevrouw?*

Er is onderscheid tusschen: *Hij spreekt van den Burgemeester en Secretaris*, en *Hij spreekt van den Burgemeester en den Secretaris*. Wordt het lidwoord *niet* herhaald, dan is er slechts van één en denzelfden persoon,—wordt het *wel* herhaald, dan is er van twee personen sprake.

Lidwoorden, die denzelfden vorm hebben, behoeven voor nevenschikte zindeelen, ook bij verschil van geslacht en getal, niet herhaald te worden: b. v. *de vader*, *moeder* en *grootouders van de bruid waren tegenwoordig*; *hij kocht een paard, koe, ezel en geit*.

31. Het *bijvoeglijk naamwoord* duidt eene eigenschap of hoedanigheid van eene zelfstandigheid aan. Het volgt het zelfst. naamw., waarbij het behoort, in geslacht, getal en

naamval. Bijvoeglijke naamw. zijn: *goed, slecht, rijk, stout; deelachtig, zwartachtig, krijgshaftig, dankbaar, toornig, ordelijk, ordentelijk, goddeloos, aardsch, Zweedsch, Russisch, Europeesch, Afrikaansch, vreedzaam, onnoozel, weelderig; zilveren, sneeuwen* 1), *vleezen, schelpen; belcefd, vermaard, gestreng, aartsdom, onrein, wanvoeglijk* enz.

Vormen twee of meer bijv. naamw. een onscheidbaar geheel, dan volgt alleen het laatste bijv. naamw. het zelfst. naamw. in geslacht, getal en naamval, b. v. *Nederland heeft eene rood, wit en blauwe vlag; Die landman heeft onderscheidene wit en zwarte koeien.*

Er is onderscheid van beteekenis tusschen *zinloos* en *zinneloos*, *naamloos* en *nameloos*, *balddadig* en *lieftallig* en *lieftalig*, *smaakloos* en *smakeloos*.

32. De *stoffelijke* bijv. naamw. duiden de stof aan, waarvan de voorwerpen vervaardigd zijn. Daartoe behooren o. a. *gouden* of *gulden*, *koperen*, *linnen*, *spanen*, *eikenhouten*, *beenen*, *azuren*, *werken*, *merinossen*, *neteldoeksch*, *lakensch*, *duffelsch*, *nankingsch* enz., als: *eene werken deken*, *eene lakensche jas* enz.

Voor *linnen* schreef men vroeger *lijnen*, van *lijn* (vlas) dat nog voorkomt in *lijnzaad*, *lijnwaad* 2), *lijnolie*, *lijnkoek*. *Garen* staat voor *garenen*. Eene enkele maal vindt men *lakenen* voor *lakensche*, dat door sommigen, edoch zonder eenigen grond, afgekeurd wordt. *Eikenhouten* en soortgelijke worden in het dagelijksch leven vaak tot *eiken* enz. verkort. Zoo spreekt men van *een eiken kabinet*, *eene grenen doodkist*, *eene vuren plank* enz. Nevens *elpenbeenen* (ivoren) vindt men ook *elpen*, gevormd van 't zelfst. naamw. *elp*.

33. Men zegt en schrijft *brekende waar* voor *breekbare waar*; *roerend* en *onroerend goed* voor het verouderde *roerlijk* of *be-*

1) Een voorbeeld van *sneeuwen* vinden we o. a. in TOLLENS' *Nova Zembla*:
Een sneeuwen meihoon steekt betroren zich naar buiten.

2) Voor *lijnwaad* leest men niet zelden *lijwaad*, waarmede de dagelijksche uitspraak in sommige gewesten overeenstemt. Van dit *lijwaad* vormt men het stoffelijke bijv. n. *lijwaten*. Dit stoff. bijv. n. verdient wellicht de aandacht, daar *lijwaten* niet in gebruik is.

roerlijk en *onroerlijk* of *onberoerlijk goed*; *stervende ziel* voor *sterfelijke ziel*, *sterfelijk mensch*.

34. Verbuiging van het bijv. naamw. in den *zwakken* vorm.

		ENKELVOUD.		
		Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.
1.	De goede man.	1.	De goede vrouw.	1. Het goede kind.
2.	Des goeden mans.	2.	Der goede vrouw.	2. Des goeden kinds.
3.	Den goeden man.	3.	Der of de goede vrouw.	3. Den goeden kinde of het goede kind.
4.	Den goeden man.	4.	De goede vrouw.	4. Het goede kind.

MEERVOUD.

1. De goede mannen, vrouwen, kinderen.
2. Der goede mannen, vrouwen, kinderen.
3. Den goeden mannen, vrouwen, kinderen.
4. De goede mannen, vrouwen, kinderen.

35. Voorbeelden van sterke verbuiging zijn:

Mannelijk: een goed vader, een moedig krijgsman; goedsmoeds, alleszins, geenszins; in engen moede, met voorbedachten rade; — *Vrouwelijk*: eenigermate, middelerwijl, zaliger gedachtenis; in aller ij, in lichter laaie 1), van lieverlede; ter goeder ure; — *Onzijdig*: een schoon paard, eenig gereed geld, elk goed bericht; blootshoofds, veel schoons, iets treurigs, wat bijzonders; van goeden huize, in koelen bloede, in allen gevalle.

Bij *aansprekingen* plaatst men bij mannelijke zelfst. naamw. het bijv. naamw. liefst in den zwakken vorm: *Weledele heer! Dappere Vorst! Edele Koning! Weledelgestrengte Heer!*

36. Er is onderscheid tusschen: een groot koning en een groote koning; een goed meester en een goede meester; een groot man en een groote man; een sterk looper en een sterke looper; een goed vriend en een goede vriend; een slecht vriend en een slechte vriend; een eenvoudig burger en een eenvoudige burger; menig oud vriend en menig oude vriend; zeker goed jager en zeker

1) *Laaie* beteekent *slam*; daarom is in *lichter laaie vlam* het laatste woord overtoellig. *Laaie* komt ook voor als bijv. naamw.

't Zijn kolken lonter licht, waaruit een laaie brand
Van vlammen purper stijgt en borlend diamant.

goede jager; elk kundig vorst en elk kundige vorst; mijn oud huis en mijn oude huis; het moedig paard en het moedige paard; het vorstelijk huis en het vorstelijke huis; een gemeen soldaat en een gemeene soldaat; een oude soldaat, een oud soldaat en een oudsoldaat; een oude ouderling en een oudouderling; een oud burgemeester, een oude burgemeester en een oudburgemeester; een groote handelaar, een groot handelaar en een groothandelaar.

37. Verbuiging van het bijvoeglijk naamwoord, als een zelfst. naamw. beschouwd.

ENKELVOUD.

Mannelijk.

1. De wijze.
2. Des wijzen.
3. Den wijze.
4. Den wijze.

Vrouwelijk.

1. De wijze.
2. Der wijze.
3. Der wijze, de wijze.
4. De wijze.

MEERVoud.

1. De wijzen.
2. Der wijzen.
3. Den wijzen.
4. De wijzen.

In uitdrukkingen als *Frederik de Wijze*, *Alexander de Groot* enz. volgt het bijv. naamw. de zwakke verbuiging: *Ik spreek van Frederik den Wijzen*; *Ik denk aan Alexander den Grooten*. Het bijv. naamw. volgt alleen dan de sterke verbuiging, wanneer het vergezeld is van de eene of andere bepaling, b. v.: *Ik denk aan Frederik, den grooten wijze*.

In *Willem de Eerste*, *Willem de Tweede* en dergelijke uitdrukkingen beteekenen *de Eerste*, *de Tweede*: de eerste, de tweede van dien naam. De ranggetallen blijven hier ware bijvoegl. naamw. en moeten als zoodanig verbogen worden: *Ik spreek van Willem den Eersten*; *Ik denk aan Willem den Tweeden*.

38. Niet verbogen worden:

a. De stoffelijke bijv. naamw. op *en*: *Hij droeg eene linnen broek en wollen kousen*.

b. De bijv. naamw. (*soortgetallen*) op *lei* en *hande* 1): *Zij spraken van allerlei spijs en allerhande drank*.

c. De bijv. naamw. op *er*, die van den naam eener plaats ontleend zijn, als: *Amsterdammer schipper*, *Nürnbergger waren*, *Deventer bier en koek*.

d. De bijv. naamw. *rechter* en *linker* 2): *Hij heeft zijn rechter voet verstuikt*.

Men schrijft ook *rechtervoet*, *linkerhand* enz.

e. Verder verdient de onverbogen vorm de voorkeur bij de meerlettergrepige bijv. naamw. en deelwoorden op *en*, en in het algemeen daar, waar eene opeenhooping van toonlooze lettergroepen de welluidendheid zou storen, als: *een man met overspannen zenuwen*; *hij was met verhevener en edeler gevoelens beziel*; *dit zijn belangrijker voordeelen*; *de onbezonnen jeugd*; *Weledelgeboren Heer!* enz.

Niet zeldzaam zijn, vooral bij Zuidnederlandsche dichters, de voorbeelden van verbogen stoffelijke bijv. naamw., als *goudene lokken*, *zijdene wieg*. Zeldzamer is *hout voor houten*, dat men in den volgenden versregel uit TOLLENS' *Verovering van Damiate* aantreft:

En stevig staat de romp van 't hout kasteel ineen.

Noch het een, noch het ander verdient navolging.

39. De bijv. naamw. hebben drie trappen van vergelijking: den *stellenden*, den *vergrootenden* of *vergelijkenden*, en den *overtreffenden* trap.

De vergrootende trap wordt gevormd door *er*, en gaat het bijv. naamw. op een klinker of eene *r* uit, door *der*, als: *groot*, *grooter*; *ver*, *verder*; *zuur*, *zuurder*; *na*, *nader*; *spa*, *spader*; *goedkoop*, *goedkooper*; enz.

1) *Lei* en *hande* zijn twee verouderde zelfst. naamw. *Lei* beteekent eigenlijk *soort*; *hande*, *aard*.

2) *Rechter* en *linker* zijn de vergrootende trappen van *recht* en *link*.

In dichtmaat vindt men *heldrer, bitter, zuivrer* enz. voor *helderder, bitterder, zuiverder* enz.

Goedkoop is de vergrootende trap van het bijv. naamw. *goedkoop*; *beter koop* is de vergr. trap van de bijwoordelijke uitdrukking *goe'koop* of *goeden koop*. *Goedkoop* en *goedkoopst* moeten dus als bijv. naamwoorden —; *beterkoop* en *bestkoop*, als bijwoorden beschouwd en gebruikt worden. Van *duurkoop*, dat uit *dure koop* ontstaan is, heeft men *duurderkoop*.

De overtreffende trap wordt gevormd door *st*: *grootst, verst, naast, spaadst, goedkoopst, vrjst, wijst, dwaast, lost, vastst, woestst, verscht, frischt* enz.

Eindigt het bijv. n. op *s* of *sch*, dan vervalt de *s* van den uitgang *st*, gelijk uit den overtr. trap van *wijs, los, dwaas, versch* en *frisch* blijkt.

Naast wordt bij verlenging *naas-te; meest, mee-ste; best* (voor *betst*), *bes-te; lest* (voor *letst*), *les-te; wijst, wijs-te; los, los-te; frisch, frisch-te* enz.

40. Soms gebruikt men de woorden *meer* en *meest* om den vergelijkenden en den overtreffenden trap aan te duiden, als: *Hij is meer deugdzaam dan geleerd; Zij was mij het meest welkom. Meer* en *minder* worden voornamelijk dan gebruikt, wanneer twee hoedanigheden van hetzelfde voorwerp met elkander vergeleken worden; b. v.: *Deze knaap is meer vlug, dan vlijtig. Gene is minder vlug, dan vlijtig. Zoo* zegt men ook niet: *Deze tafel is smaller, dan lang; maar: Deze tafel is minder breed, dan lang; daarentegen: Deze tafel is smaller, dan die.*

41. Sommige bijv. naamw. en bijw. vormen hunne trappen onregelmatig:

Stellende trap.	Vergr. trap.	Overtreff. trap.
goed of wel,	beter,	best;
kwaad,	erger, kwader,	ergst, kwaadst;
veel, menig,	meer, meerder,	meest;
weinig,	minder, weiniger,	minst, weinigt;
vroeg,	vroeger, eerder,	vroegst, eerst;

<i>gaarne, graag,</i>	<i>liever, grager,</i>	<i>liefst, graagst;</i>
<i>vaak, dikwijls, dik-</i>		
<i>maals, dikwerf,</i>		
<i>menigmaal,</i>	<i>vaker, meermalen,</i>	<i>vaakst, meest;</i>
<i>laat,</i>	<i>later,</i>	<i>laatst, lest.</i>

Best staat voor *betst*, gelijk *lest* staat voor *letst*. *Bet* komt nog voor in *betovergrootvader, betweter, Betuwe*. *Lest* komt voor in de spreekwijze: *Lest heugt best* en in *lestmaals, ten leste, ten langen leste*. *Lest* is het tegenovergestelde van *eerst; laatst*, van *eerst* en *vroegst* beide. — Vooral dichters maken gaarne gebruik van *lest*.

Hoogst zeldzaam is 't gebruik van *goeder*. Bij TOLLENS komt het enkele malen voor. In *Mijn Vaderland* zingt hij van de Nederlandsche vrouw:

Er leeft er nergens goeder.

Het gebruik van *goeder* verdient geene aanbeveling, al mocht men zelfs aan *goed* de beteekenis van *goedig* willen hechten.

42. Staat bij eene vergelijking tusschen de hoedanigheid der voorwerpen het bijv. naamw. in den stellenden trap, dan wordt dit gevolgd door het voegwoord *als*: b. v.: *Jan is zoo groot, als Piet; Die held is zoo goed, als groot; Gij waart niet half zoo goed, als hij; Zij waren wel driemaal zoo rijk, als wij; enz.*

Na den vergrootenden trap gebruikt men het woordje *dan*: *Jan is kleiner dan Willem; De vader was mij welkomer, dan de zoon; Het is meer, dan genoeg; Zij was meer vlug, dan vlijtig; Het schijnen andere vruchten, dan die van gisteren.*

Geen ander dan hij, was er; Die knaap leest anders, dan gij; Er was niemand (anders), dan hij; Wiens schuld is het (anders), dan de zijne; Hij kwam nooit (anders), dan des Zondags; Hij eet niets (anders), dan brood; Zij kwam nergens (anders), dan bij u; Ik zal nimmer komen (anders), dan 's avonds; Zijt gij nog elders (ergens anders) geweest, dan bij uw oom? Wie is een rots, dan God alleen?

Anders en *elders* zijn tweede naamvallen van de bijvoeglijke woorden *ander* en *elder*. *Ander* en *elder* zijn de vergrootende trappen van *an* en *el*: yandaar dat zij het woordje *dan* achter zich nemen

De aanwending van *dan* na den vergrootenden trap is eigenlijk slechts op willekeur gegrond. Enkele schrijvers van naam gebruiken *dan* ook na den vergr. trap het voegwoord *als* en geven alleen de voorkeur aan *dan*, wanneer de welluidendheid dit eischt; b. v.: *CESAR was grooter als POMPEJUS*; doch: *WILLEM I was grooter als staatsman, dan als veldheer*; *In de spreektaal is ALS veel algemeener als DAN*.

43. De beteekenis der woorden *blind*; *vuurrood*, *bloedrood*, *ijskoud*, *beendroog*, *gitzwart*, *pikzwart*, *fonkelnieuw*, *spikspeldernieuw*, *spiksplinternieuw* 1), *sneeuw wit*, *ijzersterk*, *luchtdicht*; *almachtig*, *onmetelijk*, *overalteenwoordig*, *ontelbaar*, *eeuwig*; *ijzeren*, *zilveren* enz. laat geene vergrooting toe.

Men vindt niet zelden, zelfs bij de beste schrijvers, wanneer er met klem en nadruk gesproken wordt, den overtreffenden trap van *eenig*: *mijn eenigst genoeg*, *de eenigste uitzondering*.

In: *Hij zag het eerste levenslicht* schijnt *eerste* overtollig.

De overtreffende trap wordt soms door *aller* versterkt, als: *allergrootst*, *allergeduchtst*.

De uitdrukking *allereerste beginselen* verdient afkeuring.

In plaats van *dezelfde*, dat ontstaan is uit *dezelfste*, den overtr. trap van *zelve*, gebruiken dichters niet zelden den overtr. trap van *eigen*, als: *het eigenst uur*, *de eigenste overzijde*, *het eigenst loon* enz. Men zegt en schrijft ook: *op den eigen dag* en *op het eigen uur* voor *op denzelfden dag* en *op hetzelfde uur*, enz.

44. De *voornaamwoorden* dienen om zelfstandigheden aan te wijzen of aan te duiden. Men onderscheidt ze in per-

1) De beteekenis dezer woorden is: zoo nieuw, dat de spijkers, spelden en splinters nog zichtbaar zijn. Voor *spiksplinternieuw* hoort men in sommige streken *spiksplinternieuw*.

soonlijke, *bezittelijke*, *aanwijzende*, *bepaling-aankondigende*, *onbepaalde*, *vragende* en *betrekkelijke* voornaamwoorden.

45. Men onderscheidt de pers. voorn. in pers. voorn. van den 1en, den 2en en den 3en persoon.

De pers. voorn. van den 1en persoon wijzen den *spreker* aan; die van den 2en persoon wijzen den *aangesprokene* aan; die van den 3en persoon wijzen een *derden* persoon aan, of wel eene zaak, *waarover gesproken wordt*.

De persoonlijke voorn. behooren alle tot de zelfstandige. Verbuiging der persoonlijke voornaamwoorden.

ENKELVOUD.

Eerste persoon

1. Ik, 'k.
2. Mijner, mijns, mijn.
3. Mij, me.
4. Mij, me.

Tweede persoon.

1. Du (doe).
2. Dijner, dijns, dijn.
3. Dij (di).
4. Dij (di).

Derde persoon.

Mann.

1. Hij
2. Zijner, zijns, zijn.
3. Hem.
4. Hem.

Vrouw.

1. Zij, ze.
2. Harer, haars, haar.
3. Haar, heur.
4. Haar, heur, ze.

Onz.

1. Het, 't.
2. Zijner, zijns, zijn.
3. Het, 't.
4. Het, 't.

MEERVOUD.

Eerste persoon.

1. Wij, we.
2. Onzer, ons.
3. Ons.
4. Ons.

Tweede persoon.

1. Gij, ge.
2. Uwer, uws.
3. U.
4. U.

Derde persoon.

Mann.

1. Zij, ze.
2. Hunner, huns.
3. Hun, ze.
4. Hen, ze.

Vrouw.

1. Zij, ze.
2. Harer, haars.
3. Haar.
4. Haar, ze.

Onz.

1. Zij, ze.
- 2.
- 3.
4. Ze.

In plaats van de ontbrekende naamvallen van *het* gebruikt men in het meerv. die van *hij*, of de samengekoppelde bijvoorden *daarvan* en *daaraan*, waarvoor men ook *er van* en *er aan* schrijft; b. v.: *Denkt gij aan de kinderen? Ja, ik denk aan hen, daaraan, er aan.* Ook in het enkelv. gebruikt men de evengenoemde bijw.; b. v. *Spreekt gij van het kind? Ja, ik spreek daarvan, er van, of ook: Ik spreek van hetzelfde.*

Het voornaamwoord van den 2den persoon enkelvoud is verouderd. In sommige provinciën leeft het nog in de spreektaal voort. Men hoort het nog in het versje:

Heden mij,
Morgen dij.

Voor al bij Zuidnederlandsche dichters komt *du* nog vaak voor.

In de plaats van het enkelv. *du* (doe) is het meervoudige *gij* (*gi*), *ge* gekomen, of, zooals men in de omgangstaal zegt: *jij* (*ji*), *je*, en *jou* (of *joe*) voor *u*. *Jij* en *jou* hoort men niet gaarne. Wil men beleefd spreken, dan zegt men *u*, of ook wel *uw*, *uwé*, *uwes*, *uwé's*, dat ontstaan is uit *Uw Edede*, *Uwe Edelheid*; b. v.: *U heeft u vergist* (soms ook: *U heeft zich vergist*); *Uwé heeft dat gezegd*; *U is ziek*. Hoewel *U* hier de derde persoon is, hoort men toch vaak, daar hij slechts beleefdheidshalve den 2en persoon vervangt: *U hebt u vergist*; *U zijt ziek*, enz. Wil men het meervoud sterk doen uitkomen, dan versterkt men *gij*, *wij* enz. met *lieden* of *lui*, als: *gijlieden*; *jijlui*, *jelui*; *juilie*; *jullie*; *ulieder*, *ulieden*; *wijlui*, *onlieder*, *onlieden*; *zijlieden*, *hunlieder*, *hunlieden*, *hentlieden* enz.

De onderscheiding van *hun* (3n.) en *hen* (4n.), hoe algemeen ook aangenomen, is slechts op willekeur gegrond.

In de uitdrukking *Met hun tienen* is *hun* 4de n.

In sommige streken hoort men voor *haar* alleen *heur*. Bij Zuidnederlandsche schrijvers komt deze vorm dikwijls voor. Bij Noordnederlanders vindt men *heur* enz. alleen dan, wanneer de welluidendheid dit schijnt te vorderen: *Hij bond heur den haarband om*.

46. *Zich* is een terugwerkend persoonlijk voornaamw., dat in alle drie de geslachten, in het enkel- en meervoud,

in den 3en en den 4en naamval gebruikt wordt: *Hij wascht zich*; *Hij geeft zich mocite*; *Zij knetsen zich*.

47. *Elkander*, *elkaar*, *malkander* en *malkaar* zijn wederkeerige pers. voornaamw. De 2e naamval is *elkanders*, *malkanders*; de 3e en 4e naamval *elkander* of *elkanderen*, *malkander* of *malkanderen*.

48. *Dezelve*, een aanw. voorn. van den derden persoon, wordt zoo min mogelijk gebruikt. Soms wendt men het aan ter vermindering van dubbelzinnigheid, als: *David hieuo den reus Goliath het hoofd af met deszelfs* (of ook: *diens*) *zwaard*; *De koning reed met zijn broeder en diens* (of *deszelfs*) *gemalin*.

Ook gebruikt men ter versterking het bijvoeglijk persoonlijk voornaamwoord *zelve*, dat zooveel beteekent als *in eigen persoon*: *ik zelve* of *ik zelf*, *wij zelven*, *werk uw(s) zelfs zaligheid met vreeze en beven*; *hij deed het om zijn(s) zelfs wille*; enz.

49. In de volgende uitdrukkingen komt de 2de naamval der pers. voornaamw. voor: *Gedenk mijner*; *Ontferm u zijner*; *Erbarm u hunner*; *Wij zullen zijns daarbij gedenken*; *Ik zou mij zijns nog schamen? Wij schamen ons uwer*; *Hij is mijns niet waardig*; *Eén onzer*; *Zijn is de zee*; *Dit boek is mijn*; *Hij is mijns gelijke*, *zijns gelijke*; *Doe het om uws zelfs wille*.

50. De *bezittelijke* voorn. duiden aan of iets aan den eersten, den tweeden, of den derden persoon toebehoort. Die van den eersten persoon zijn: *mijn* (enk.), *ons* (meerv.): die van den tweeden persoon: *dijn* (enk.), *uw* (meerv.): die van den derden persoon: *zijn*, *haar* of *heur* (enk.), en *hun*, *haar* (meerv.).

De *bezittelijke* voorn. zijn ontstaan uit den 2den naamval der persoonlijke voorn. Ze zijn alle bijvoeglijk.

Dijn is verouderd en komt alleen nog voor in de uitdrukking: *het mijn en het dijn*. Bij Zuidnederlandsche dichters echter treft men het niet zelden aan. In 't meervoud gebruikt men ook wel *hunlieder*, *haarlieder*, *ulieder*.

Men ziet zoowel schrijven: *De moeders beminnen hunne kinders*, als: *De moeders beminnen hare kinders*. Het laatste verdient verreweg de voorkeur. De Zuidnederlandsche taalleeraars echter verwerpen het vrouw. meerv. *hare*, dat in de spreektaal zelden of nooit gehoord wordt, geheel.

Verbuiging van het bezittelijk voornaamwoord.

Mannelijk.	ENKELVOUD.	Vrouwelijk.	Onzijdig.
1. Mijn broeder.	1. Mijne zuster.		1. Mijn nichtje.
2. Mijns broeders.	2. Mijner zuster.		2. Mijns nichtjes.
3. Mijnen broeder, mijn br.	3. Mijner zuster, mijne z.		3. Mijn nichtje.
4. Mijnen broeder, mijn br.	4. Mijne zuster.		4. Mijne nichtje.

MEERVOUD.

1. Mijne broeders, zusters, nichtjes.
2. Mijner broeders, zusters, nichtjes.
3. Mijnen broeders, zusters, nichtjes.
4. Mijne broeders, zusters, nichtjes.

Meer en meer wint het gebruik veld om *mijnen*, *hunnen* enz. te verkorten tot *mijn*, *hun*; als: *Ik zie mijn vader*, *hun broeder*, *haar neef*; *Hij geeft zijn ouders en onderwijzers veel genoege*, enz. De verkorting van het enkelvoudige *mijne*, *zijne*, *uwe*, *hare* enz. tot *mijn*, *zijn*, *uw*, *haar* verdient geene aanbeveling.

Men schrijft *mijns vaders vriend*, *uws broeders kind*, of: *mijn vaders vriend*, *uw broeders kind*, enz.; doch alleen *mijn moeders vriend*, *uw zusters kind*.

In 't dagelijksch leven en in lossen stijl zegt men: *mijn moeder haar vriend*, *mijn moeder der 1) vriend*, *uw zuster haar kind*, *mijn vader zijn vriend*; *de eene zijn dood*, *de andere zijn brood*; *een mensch zijn lust*, *een mensch zijn leven*; enz.

Ten mijne, *ten uwent*, *ten zijne* enz. beteekent: *te mijnen huize*, *te uwent huize*, *te zijnen huize* enz., en bij uitbreiding van beteekenis, *in mijne woonplaats*, *in uwe landstreek*, enz.

1) Dit *der* is de 2de naamv. vrouw. enk. van *die*. Uit *wie er* of *wie der* is de 2de naamv. vrouw. enk. *wier* ontstaan.

In de samenstellingen *mijnenthalve*, *uwentwege*, *zijnentwille* enz. is de *t* ingelascht om der welluidendheid wille.

51. Verbuiging van het bez. voorn., zelfst. gebruikt.

Mannelijk.	ENKELVOUD.	Vrouwelijk.	Onzijdig.
1. De zijne.	1. De zijne.	1. De zijne.	1. Het zijne.
2. Des zijnen.	2. Der zijne.	2. Der zijne.	2. Des zijnen.
3. Den zijnen.	3. Der zijne, de zijne.	3. Der zijne, de zijne.	3. Het zijne.
4. Den zijnen.	4. De zijne.	4. De zijne.	4. Het zijne.

MEERVOUD van alle drie de geslachten.

1. De zijne.
2. Der zijne.
3. Den zijnen.
4. De zijne.

De mijnen, *de zijnen*, *de uwent* enz. beteekent *mijne huisgenooten*, *zijne betrekkingen*, *uwe lieden* enz.

52. De *aanwijzende* voornaamwoorden geven door *aanwijzing* te kennen, wie of wat bedoeld wordt. Zij zijn: *die*, *dat*; *deze*, *dit*; *gene*; — *dezelve*, *hetzelve*; *dezelfde*, *hetzelfde* 1); *zulk*, *zoodanig*, *dusdanig*, *dergelijk*; *zulks*.

Deze wijst de voorwerpen aan, welke zich het dichtst bij den spreker bevinden, *die* de zoodanige, welke verder af zijn, terwijl *gene* onderstelt, dat tusschen den spreker en het voorwerp, waarvan hij spreekt, zich een ander voorwerp bevindt, dat hem er van scheidt: *Deze boom is dikker dan die*; *Dit kind leert beter dan dat*; *De villa ligt aan gene zijde van de rivier*. *Deze* en *gene*, zelfstandig gebruikt, worden in 't meervoud *dezen* en *genen*. *Zulk* kan alleen in 't meerv. zelfstandig gebruikt worden, in welk geval het gewoonlijk met het lidwoord van bepaaldheid verbonden wordt: *dezulken*.

1) Men schrijft *dezelfde*, *hetzelfde*, *tenzelfden tijde*; *terzelfder tijd* enz.; doch *deze zelfde*, *dat zelfde*, *die zelfde*, *een zelfde* enz.

Verbuiging der aanw. voorn. *die, deze en gene.*

Mann.	ENKELVOUD.		MEERVOUD.	
	Vrouw.	Onzijdig.		
1. Die.	1. Die.	1. Dat.	1. Die.	
2. Diens(dies, des).	2. Dier(der)	2. Diens(dies, des).	2. Dier(der, er).	
3. Dien.	3. Dier, die.	3. Dien, dat.	3. Dien.	
4. Dien.	4. Die.	4. Dat.	4. Die.	
1. Deze.	1. Deze.	1. Dit.	1. Deze.	
2. Dezes.	2. Dezer.	2. Dezes.	2. Dezer.	
3. Dezen.	3. Dezer, deze.	3. Dezen, dit.	3. Dezen.	
4. Dezen.	4. Deze.	4. Dit.	4. Deze.	
1. Gene.	1. Gene.		1. Gene.	
2. Genes.	2. Gener.		2. Gener.	
3. Genen.	3. Gener, gene.		3. Genen.	
4. Genen.	4. Gene.		4. Gene.	

Deze en gene hebben in eene rede niet zelden de beteekenis van *laatstgenoemde* en *eerstgenoemde*; b. v.: MAURITS en FREDERIK HENDRIK hebben zich grooten roem verworven: *deze* (de laatstgenoemde) als *stedendwinger*, *gene* (de eerstgenoemde) als *veldheer*.

De 2de naamval mann. enk. en onz. van *die* is nog over in *desniettemin, desgelijks, deswege, destijds, deskundige, desbevoegde, desnoods, om dies wil, wat dies meer zij*, enz. Enkele malen komt hij op zichzelf voor. *Dies* heeft het karakter van een besluitend voegwoord aangenomen: *De Heer heeft groote dingen aan ons gedaan: dies zijn wij verblijd*.

De 2de naamv. vrouw. enk. komt voor in *derwijze, derhalve, dermate*, en in uitdrukkingen als: *die vrouw der kind*, enz.

De 2de naamv. meerv. komt voor in: *Er waren der* (of *er*) *honderd; Ik heb er geen*.

De 3de naamv. onz. enk. komt voor in: *indien, mitsdien, dien-aangaande, dienovereenkomstig, dienvolgens* (niet: *diensvolgens*), *met dien verstande, verre van dien, te dien einde, een huis met den aankleere van dien*, enz.

De 3de naamval onz. enk. van *dit* komt voor in: *Ik laat u*

bij dezen weten; Dat doet in dezen niets af; Het zal na dezen gaan als vóór dezen; enz.

De 3de naamv. vrouw. enk. komt voor in: *in dier voege*.

53. De samengekoppelde bijwoorden *hiervan, hieraan, hiermede, hieruit, daarvan, daaraan, daarmede, daaruit* enz. komen niet zelden in de plaats der aanwijzende voornaamwoorden. B. v.: *Dacht gij aan die zaak? — Ja, ik dacht aan haar*; liever: *Ik dacht daaraan* of *Ik dacht er aan*.

In plaats van *hiervan, hieraan* enz. gebruikt men vaak *er van, er aan, er mede, er in* enz.

54. De *bepaling-aankondigende* voornaamwoorden kondigen eene bepaling aan, die gewoonlijk in een bijvoeglijken zin bestaat. Zij zijn: *degene, hetgene; diegene, datgene*.

De *aanw. voorn. die, dezelfde, dusdanig, zoodanig* en *zulk* worden *bepaling-aank.* voorn., wanneer zij niet *aanwijzen*, maar eene bepaling aankondigen. Bijv.: *Die man, dien gij daar noemt, is gisteren overleden; Dezelfde, die 't mij gezegd heeft, heeft het ook u gezegd; Zulke boter vindt men nergens; Zoodanige menschen zijn beklagenswaardig; De tuin van mijn oom en die van mijn vader*.

Uit het laatste voorbeeld ziet men, dat de bepaling bij *die* ook bestaan kan in een voorzetsel met zijne beheersching.

55. De *onbepaalde* [persoonlijke] voornaamw. dienen om zelfstandigheden aan te duiden, dat is, op eene onbepaalde of algemeene wijze te doen kennen. Ze zijn: *iemand, niemand, men, iets, niets, niemandal, alwie, wat, een en geen*. B. v.: *Er is iemand; niemand vreemds; iets nuttigs; wat vroolijks; een mijner vrienden; ik heb er een; geen der heeren; denkt gij aan iets? of: denkt gij ergens aan?; hij bekommert zich over niets; of: hij bekommert zich nergens over*.

Men kan alleen als onderwerp (1e naamval) voorkomen. Uitdrukkingen als: *Men wordt verzocht, hier niet te rooken* ver-

dienen dus afkeuring. Toch schijnt dit *men wordt verzocht* als door het Gebruik gewettigd.

56. De *vragende* voornaamw. vragen naar personen of zaken, of naar bijzonderheden van personen of zaken. Zij zijn: *wie, welke, wat, hoedanig*, en de woordverbinding *wat voor een*. B. v.: *Wie is daar? — Wat is er gebeurd? — Wat voor een man is dat? — Wat voor man is hij? — Wat is dat voor eene vrouw? — Welke vorst zal dat doen? — Welk een vorst is hij!*

Verbuiging van *wie, welke* en *wat*.

ENKELVOUD.		MEERVOUD.	
Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.	voor de 3 gesl.
1. Wie.	1. Wie.	1. Wat.	1. Wie.
2. Wiens.	2. Wier.	2. Wes.	2. Wier.
3. Wien.	3. Wie.	3.	3. Wien.
4. Wien.	4. Wie.	4. Wat.	4. Wie.
1. Welke, welk.	1. Welke.	1. Welk.	1. Welke.
2.	2.	2.	2.
3. Welken.	3. Welke.	3. Welken, welk.	3. Welken.
4. Welken.	4. Welke.	4. Welk.	4. Welke.

Wat heeft geen derden naamval. De 2e naamval *wes* komt alleen voor in *weshalve* en *weswege*. De 2e en 3e naamval van *wat* worden vervangen door *van wat* en *aan wat*, of *waarvan* en *waaraan*. B. v.: *Van wat of Waarvan spreekt gij? Aan wat of Waaraan denkt gij?*

57. De *betrekkelijke* voornaamw. dienen om een bepalenden zin met een hoofdzin te verbinden. Als zoodanig worden gebruikt: *die, dat; welke, welk* of *dewelke, hetwelk; wie, wat; hetgeen*. B. v.: *De man, dien (of welken) gij gezien hebt, is hier; Hij, die gehoorzaam is, wordt geprezen; De pen, met welke hij schreef, is gevallen;*

Hij beweerde, hetgeen ik hem ten sterkste betwistte, dat de tiende penning Nederland heeft vrijgemaakt.

Op personen laat men zoowel *wie* als *welke* slaan; op zaken, liefst *welke*: *Dat was de persoon, op wien (of: op welken) hij het oog had; Dat was de zaak, op welke hij doelde; Hij beloofde eene jaarwedde aan die vrouw, welke* (en niet *die*, om der welluidendheid wille) *hare kinderen de beste opvoeding zou geven; enz.*

Verbuiging van *die, welke, dat* en *hetwelk*.

ENKELVOUD.

MEERVOUD.

Mannelijk.

Vrouwelijk.

Onzijdig.

1. Die, welke.	1. Die, welke.	1. Dat, hetwelk.	1. Die, welke.
2. Wiens, welks.	2. Wier, welker.	2. Welks.	2. Wier, welker.
3. Wien, welken.	3. Die, welke.	3. Dat, hetwelk.	3. Wien, welken.
4. Dien, welken.	4. Die, welke.	4. Dat, hetwelk.	4. Die, welke.

Na voorzetsels gebruikt men niet *dien* of *die*, maar *wien* of *wie*; b. v.: *De man, met wien gij spreekt; De menschen, bij wie ik verkeer.*

58. De samengekoppelde bijwoorden *waaraf, waarvan, waarmede, waardoor, waarin, waaruit, waarop, waartoe* enz. komen niet zelden in de plaats der betrekkelijke voornaamw.; b. v.: *Dit is het paard, waarmede (met hetwelk) ik gekomen ben; Dit is het woord, waarop (op hetwelk) wij vertrouwen, of: Dit is het woord, waar wij op vertrouwen, of: voor de welluidendheid, daar wij op vertrouwen.*

59. De *telwoorden* geven de hoeveelheid of de rangorde der zelfstandigheden te kennen. Zij worden verdeeld in *hoofd- of grondgetallen*, en *ranggetallen*. De eerste geven te kennen, *hoeveel* voorwerpen van dezelfde soort er worden genomen; de laatste, *het hoeveelste* voorwerp in zijne soort bedoeld wordt.

Hoofd- of grondgetallen zijn: *een, tien, honderd, duizend, millioen* enz.

Bepaalde ranggetallen zijn: *de eerste, de tweede of de andere, de elfde, de vijf en zestigste, de vierhonderd acht en twintigste, de duizendste, de drie duizend driehonderd drie en dertigste* enz.

Onbepaalde ranggetallen zijn: *de laatste, de zooveelste, de hoeveelste.*

De hoofdgetallen en ranggetallen noemt men *bepaalde* telwoorden. *Onbepaalde* telwoorden zijn: *al, alles, beide, gezamenlijk, geheel, gansch, ieder, iegelijk, elk, geen, eenig, ettelijke, sommige, menig, veel, weinig, genoeg, half, wat, luttel, enkele; verscheidene, onderscheidene, verschillende.*

De onbepaalde telwoorden zijn eigenlijk bijvoeglijke naamwoorden of zelfstandig gebruikte bijv. naamw. Worden ze zelfstandig gebruikt, dan krijgen sommige den naam van gemeenschachtige zelfst. naamw., als: *ieder (ieders, eens ieders); iedereen (iedereens); een iegelijk (eens iegelijks, een iegelijk); menigeen (menigeens); elkeen (elkeens).*

Dit *een*, waarmede zij verbonden, of waardoor zij voorafgegaan worden, is het onbepaald voornaamw. *een*.

Nog rekent men onder de telwoorden:

De *herhalingsgetallen* (ook *bijwoorden van herhaling* geheeten): *eenmaal, eenige malen, tweemaal, veelmaal, vele malen, een reis, twee keer, driewerf* enz.

De *verdubbeltallen*: *tienvoudig, drievoudig, veelvoudig, veelvoudig, veelvoud* enz.

De *soortgetallen* (onverbuigbare bijv. n.): *eenerlei, tweërlei, tweërhande, drieërhande, drieërlei, vierderlei, allerhande* enz.

Men schrijve niet: *Deze tuin 'is eens zoo groot als die, maar: Deze tuin is tweemaal zoo groot als die.* Ook schrijve men liever: *Hij is meer dan viermaal zoo rijk als ik; Hij is ruim viermaal zoo rijk als ik, dan: Hij is viermaal rijker dan ik, enz.*

In *allerlei* soort van *koopwaar, allerhande slag van volk* enz. zijn *soort en slag* overtollig. Men schrijve dus: *allerhande koopwaar of alle soorten van koopwaar; allerhande volk of alle slag van volk.*

60. *Eén man, ééne vrouw, één kind* wordt verbogen als *een man, eene vrouw, een kind.*

Verbuiging van het lidwoord *een*, als zelfstandig beschouwd.

ENKELVOUD.

Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.
1. De eene.	1. De eene.	1. Het eene.
2. Des eenen.	2. Der eene.	2. Des eenen.
3. Den eenen.	3. Der eene, de eene.	3. Den eenen, het eene.
4. Den eenen.	4. De eene.	4. Het eene.

Evenzoo verbuigt men *de andere*. In den 1sten en den 4den naamval schrijft men ook *de een en de ander, den een en den ander.*

Ander wordt soms samengetrokken tot *áár*, gelijk *anders* tot *áárs*. *Eén* heeft soms de beteekenis van *dezelfde, hetzelfde*: *Wij bevandelen allen één weg.*

In: *De eenen deden dit, de anderen dat*, is *eenen* een onbepaald telwoord, en beteekent zooveel als *sommigen*.

61. De hoofdgetallen kunnen ook in het meervoud gebruikt worden, bijv.: *Jesus met de twaalven; met ons vieren; met u achten; met hun tien*; *Noach was met zijn achten in de ark* 1); *het is bij vijven; het was bij zessen; honderden menschen; duizenden engelen; hij wierp de twee tweeën; hij is van zessen klaar; de overzetting der Zeventigen; zij kocht bij den kaarsenmaker een pond achten; hij vouwde het in vieren; ik geef het u in negenen te doen; alle goede dingen bestaan uit drieën*; enz.

Men zegt natuurlijk: *Het is bij ééne.*

62. Er is onderscheid tusschen *zijn ééne paard en een zijner paarden; zijne twee paarden en twee zijner paarden*, enz.

Zij gaan twee en twee bet. zij gaan bij tweeën; zij gaan twee aan twee bet. zij gaan bij vieren. Deze onderscheiding wordt niet altijd in acht genomen; bijv.: *Een vierhoek, waarvan de*

1) Vroeger schreef men: *Noach zijn achtster* voor *Noach met zijn achten*.

zijden twee aan twee evenwijdig loopen, noemt men een parallelogram; In het bagno zijn de boeven twee aan twee aaneengeketend.

63. *De andere* beteekent *de tweede*. Nog zegt men *ten andere* voor *ten tweede*, *andermaal* voor *ten tweeden male*, *anderendaagsch* voor *wat om den anderen* (d. i. om den tweeden) *dag* plaats heeft, en schrijft men *anderhalf* voor *tweedehalf*, dat is: *het eene geheel en het andere geheel half*. Zoo ook schrijft men *derdehalf* enz. voor *twee geheelen en het derde geheel half*. *Derdehalve week*, *vierdehalve dag* bet. dus: *twee en eene halve week*, *drie en een halve dag*, dat is: *twee weken en eene halve week*, *drie dagen en een halve dag*. Men zegt zoowel *twee en een halve cent*, d. i.: *twee centen en een halve cent*, als *tuwe cent en half*, d. i.: *twee cent geheel en een cent half*. Zoo ook *drie en eene halve maand* of *drie maanden en half*, enz.

64. Worden de onbepaalde telwoorden zelfstandig gebruikt, zoo schrijft men, van personen sprekende: *allen*, *velen*, *weinigen*, *beiden*, *eenigen*, *sommigen* enz.; spreekt men van andere voorwerpen, zoo schrijft men: *alle*, *vele*, *weinige*, *beide*, *eenige*, *sommige* enz. B. v.: *De kinderen zijn allen ziek; De pennen zijn alle vermaakt*; enz.

Beiden en *allen* worden vaak door een voornaamwoord voorafgegaan: *wij beiden*, *die allen*, *zij allen*; *ons beider vrienden* (voor: *onzer beider vrienden*); *u beider ouders* (voor: *uwer beider ouders*); *hun aller vrienden* (voor: *hunner aller vrienden*); *u aller moeder*; enz.

Al blijft voor een lidwoord of voornaamwoord 1) liefst onverbogen: *al de zorg*, *al mijne vreugd* enz. Na *menig* staat het zelfst. naamw. steeds in het enkelvoud: *menig man*, *menige vrouw*; *menigmaal*.

1) De aanwijzende voorn. *zoodanige*, *dusdanige* en *dergelijke* schijnen hierop eene uitzondering te maken. Men vindt ze ten minste niet zelden voorafgegaan door *alle*: *alle zoodanige menschen*, *alle dusdanige gesprekken*, *in alle dergelijke gevallen* enz.

Geen wordt verbogen als het telwoord *een*. Soms komt het voor als een ontkennend lidwoord van eenheid, als een ontkennend telwoord, of als een ontkennend voornaamwoord; b. v.: *Dat is geen vogel, het is een zoogdier; Hij heeft geen cent op zak; Hij steekt geene hand uit*; enz.

Vele wijn beteekent *vele soorten van wijn, velerlei wijn*; *veel wijn* beteekent *eene groote hoeveelheid wijn*. Een gelijk onderscheid is er tusschen *weinige boter* en *weinig boter*, enz.

Worden *de eerste* en *de laatste* zelfstandig gebruikt, dan ontvangen ze altijd eene *n*: *Koeien en schapen zijn nuttige dieren; de eersten geven ons melk, de laatsten geven ons wol*.

Men zegge niet: *In den Rijn ontlasten zich meerdere rivieren* maar: *vele of verscheidene rivieren*.

Het gebruik van *ietwat*, dat eigenlijk hetzelfde is als *ietsiets*, verdient, volgens sommigen, geene aanbeveling.

Beteekent *eerste* zooveel als *eerstkomende*, *eerstvolgende*, en *laatste* zooveel als *laatstleden*, *laatstverloopene*, dan kunnen ze door een hoofdtal gevolgd worden; b. v.: *We zullen hem in de eerste zes weken niet terugzien; Geduchte bewegingen kenmerken de laatste vijf en twintig jaren*; enz.

Behouden *eerste* en *laatste* hun karakter van rangschikkende telwoorden, dan kunnen ze door een hoofdtal gevolgd worden; verliezen ze dit karakter, nemen ze dat van bijvoeglijke naamw. aan, dan kunnen ze door een hoofdtal voorafgegaan worden; b. v.: *De leerlingen zullen de school drie en drie verlaten. De eerste drie worden op twee passen afstands door de tweede drie gevolgd en zoo gaat het tot de laatste drie toe;— De vier eerste (voorste) huizen dezer straat; De vijf eerste (voorste) letters van het alphabet; De zes laatste (achterste) boomen van deze rij; De drie eerste (voornaamste, aanzienlijkste) handelshuizen van Amsterdam*, enz. Zoo schrijve men dan ook: *de tien eerste verzen van dit hoofdstuk, de drie laatste dagen van de week*, enz.

Men schrijve: *te drie uren*, om *drie uren*, of, in gemeenzamen stijl, met afkapping van den meervoudsuitgang: *te drie uur*, om *drie uur*, enz., en niet *ten drie ure*, *te drie ure*. *Hij kwam te halfdrie* verdient de voorkeur boven *Hij kwam om halfdrie* enz.

Worden de termen van de schaal van het tientallig stelsel door een hoofdgetal voorafgegaan, dan nemen zij den meervoudsvorm niet aan: *zeshonderd, acht duizend, tien millioen, drie billioen* enz.

Alleen de term *honderd* wordt met het vermenigvuldigende hoofdgetal verbonden en deze verbinding blijft bestaan, al komt de samenstelling voor als deel van een ranggetal: *de driehonderd vijf en zestigste dag des jaars*.

Men schrijve: *honderd en een soldaten, duizend en een paarden*.

Zoo ook: *duizend en een pennen*, en niet *duizend en eene pennen*.

Men schrijft: *Er waren honderd soldaten, duizend ruiters, zonder, een millioen krijgsknechten*, daarentegen, met het lidwoord van eenheid. Er is onderscheid tusschen *honderd soldaten* en *een honderd soldaten*, *duizend paarden* en *een duizend paarden*.

65. Het *werkwoord* stelt eene *werking* voor als eene *werking*. Het drukt of eene eigenlijke *werking* uit, of iets dat slechts als eene *werking* gedacht wordt; b. v.: *leggen, sleepen, schrijven, geven; liggen, slepen, blijven, leven*.

De zelfstandige naamw. *loop, val, slag, gebabel, geloop, gedans* enz. stellen *werkingen* voor als *zelfstandigheden*. Van deze is bij de *werkwoorden* geen sprake.

66. Eene *werking* is niet denkbaar zonder een of meer *werkers*: personen of dingen, die *werken*. De *verschillende vormen*, die het *werkwoord* aanneemt, om het verband uit te drukken, dat er bestaat tusschen den *werker* en de *werking*, heeten de *personen* van het *werkwoord*.

Bij het denken gaat men van twee *tijdpunten* uit: of van het *tegenwoordige*, of van het *verledene*. In het eerste geval beschouwt men alles, zooals het zich laat aanzien op het oogeblik dat men denkt; in het andere, zooals het zich liet aanzien op het *tijdstip*, waarin men zich met zijne *gedachten* terugplaatst.

Dit laatste heeft plaats bij het verhalen van gebeurde dingen. De *werkwoorden* drukken dit onderscheid in de *beschouwing* der *werkingen* door hun vorm uit: *Hij valt en breekt zijn been; Hij viel en brak zijn been*.

Eene *werking* is, ten aanzien van het *tegenwoordige* en *verledene*, of *gelijktijdig*, of *toekomstig*. De vormen van het *werkwoord* duiden die verschillende *betrekkingen* aan: *Hij belooft* (*gelijktijdig* ten aanzien van het *tegenwoordige tijdstip*), *dat hij het doen zal* (*toekomstig* ten aanzien van het *tegenwoordige tijdstip*); *Hij beloofde* (*gelijktijdig* ten aanzien van een *verleden tijdstip*), *dat hij het doen zou* (*toekomstig* ten aanzien van een *verl. tijdstip*).

Eene *werking* wordt of gedacht als *aan den gang zijnde*, als *nog voortdurende*, als *onvoltooid* of *onvolmaakt*, dat is: als een *doen*; of als *gedaan zijnde*, als *voltooid* of *volmaakt*, dat is: als eene *daad*. Het *werkwoord* drukt deze onderscheiding door verschillende vormen uit: (*hij*) *leest, valt; lezen, vallen*; (*hij*) *heeft gelezen, is gevallen; gelezen hebben, gevallen zijn*.

Een *werkwoord* drukt derhalve door zijne vormen drie verschillende *betrekkingen* tot den *tijd* uit, die ieder tweeledig zijn. Door de *vereeniging* daarvan ontstaan acht verschillende *tijdvormen*.

De verschillende *tijdvormen* van een *werkwoord* worden de *tijden* van het *werkwoord* genoemd.

De *wijzen* der *werkwoorden* drukken de verschillende *wijzen* uit, *waarop eene gedachte gedacht is en voorgesteld wordt*.

67. De *werkwoorden* hebben vijf *wijzen*: vier *eigenlijke*: de *aantoonende*, de *aanvoegende*, de *voorwaardelijke* en de *gebiedende wijs*, en ééne *oneigenlijke*: de *onbepaalde wijs*. De *gebiedende wijs* is uit de *aanvoegende wijs* ontstaan en de *onbepaalde wijs* wordt ten onrechte eene *wijs* genoemd.

De *aantoonende wijs* stelt iets voor als *werkelijk*: *Hij*

komt; Hij kwam; Hij zal komen; Hij zegt, dat hij komen zal; Hij zeide, dat hij komen zou; Hij zeide, ik zal komen. De aanvoegende wijs stelt iets voor als *mogelijk* of *wensche-lijk*: *Hij kome! Kwame hij toch!* De voorwaardelijke wijs stelt iets *wenschelijks* voor als *onmogelijk*: *Och, leefde hij nog! Ware hij niet gestorven!* De gebiedende wijs stelt iets voor als een *gebod, verzoek, vermaning, raad* enz.: *Kom, leer uwe les! Och, doe dat niet! Wees steeds beleefd!*

Komt het werkwoord zonder eenige vormverandering voor, dan zegt men, dat het in de onbepaalde wijs staat: *Leeren is nuttig, Reizen is aangenaam, Hij moet zijne les leeren, Zij zullen hier kunnen blijven wonen.*

De onbepaalde wijs wordt ook de zelfstandig naamwoordelijke vorm van het werkwoord geheeten.

De acht tijden der *aantoonende* wijs heeten:

Onvolm. tegenw. tijd: *hij spreekt* (gelijkt. *doen*),
 volm. tegenw. tijd: *hij heeft gesproken* (gelijkt. *daad*),
 onvolm. toek. tijd: *hij zal spreken* (toekomstig *doen*),
 volm. toek. tijd: *hij zal gesproken hebben* (toek. *daad*),
 onvolm. verleden tijd: *hij sprak* (gelijkt. *doen*),
 volm. verleden tijd: *hij had gesproken* (gelijkt. *daad*),
 verl. onvolm. toek. tijd: *hij zou spreken* (toek. *doen*),
 verl. volm. toek. tijd: *hij zou gesproken hebben* (toek. *daad*).

Soms wordt de onvolm. teg. tijd gebruikt in plaats van den onvolm. toek. tijd, als: *Morgen kom ik* voor: *Morgen zal ik komen; Wanneer vertrekt gij?* voor: *Wanneer zult gij vertrekken?*

De *aanvoegende* wijs heeft slechts de volgende vier tijden, als:

Onvolm. tegenw. tijd: *hij spreke,*
 volm. tegenw. tijd: *hij hebbe gesproken,*
 onvolm. verleden tijd: *hij sprake,*
 volm. verleden tijd: *hij hadde gesproken.*

De *onvolm.* en de *volm. verl. tijd* kunnen slechts in verhalen en wel in voorwerpszinnen voorkomen: *Hij wenschte, dat zijn vriend ontkwame; Hij verklaarde te wenschen, dat hij er geen woord van gesproken hadde.*

Of de *onvolm.* en de *volm. teg. tijd* beschouwd moeten worden als *onvolm.* of *volm. toek. tijden*, hangt af van het *bijwoord van tijd*, dat het werkwoord vergezelt. Zoo heeft men b. v. in: *Ik wil, dat hij nu (dadelijk, oogenblikkelijk, terstond) spreke* aan een *onvolm. teg. tijd* —, en in: *Ik wil, dat hij straks (dan, morgen, overmorgen) spreke* aan een *onvolm. toek. tijd* te denken.

De *aanvoegende* wijs wordt gebruikt in voorwerpszinnen, na de werkwoorden *willen, begeeren, bevelen, verlangen, verzoeken, hopen, wenschen, bidden, smeeken, waken, zorgen, zorg dragen, zich hoeden, op zijne hoede zijn* en dergelijke, die een *wensch* of *bedoeling* uitdrukken, als: *Ik wil, dat hij mij groete; Ik begeer, dat hij kome; Draag zorg, dat het niet geschiede;* enz. In dit geval kan de *aanvoegende* wijs door *zullen* en *mogen* omschreven worden: *Ik wil, dat hij mij groeten zal; Ik begeer, dat hij komen zal; Draag zorg, dat het niet geschieden mag;* enz. Ook vindt men hier niet zelden, in lossen stijl, den *teg. tijd*, in plaats van den *toekomenden*: *Ik wil, dat hij mij groet; Ik begeer, dat hij komt;* enz. Verder komt de *aanv. wijs* voor in voorwerpszinnen, na *zelfst. naamw.*, die een *wensch* te kennen geven, als: *Hij geeft den wil, de begeerte, het verlangen, de hoop, den wensch* enz. te kennen, *dat het geschiede.*

Voorts wordt de *aanvoegende* wijs gebruikt in *doelamwijzende* zinnen. *Hij leert, opdat hij wijs worde; Zeg het mij, ten einde ik mij wapene; Hij behoeft een vriend, die hem de oogen opene.*

Ook komt de *aanvoegende* wijs voor na *tenzij, tenware* en *mits*, en in *wenschende, veronderstellende* en *toegevende* volzinnen: *Ik zal het doen, mits hij het ook doe; Ik kom niet, tenware hij kwame; God zegene u! Al ware hij nog zoo geleerd! Ieder Christen, waar en wanneer hij leve, wordt tot opofferingen geroepen; Elk, hoedanig zijn stand in de maatschappij zij, is verplicht de wetten te gehoorzamen.*

Ten slotte moet nog aangestipt worden, dat de *verleden onvolm. toek. tijd* en de *verl. volm. toek. tijd* der aantoonende wijs vroeger verkeerdelijk tot de *aanvoegende wijs* werden gebracht.

De *voorwaardelijke* wijs heeft vier tijden, als: den
onvolm. teg. tijd: *hij sprake*, gewoonlijk *hij sprak*,
volm. teg. tijd: *hij hadde gesproken*, gewoonlijk *hij had*
onvolm. toek. tijd: *hij zou spreken*, [gesproken,
volm. toek. tijd: *hij zou gesproken hebben*.

De *voorwaardelijke* wijs komt voor in hoofdzinnen, die door een onderstellenden of voorwaardelijken afhankelijken zin in de aantoonende wijs voorafgegaan of gevolgd worden, b. v.: *Wist ik het, ik zou het u zeggen; Ik zou het u zeggen, indien ik het wist; Hij zou het doen, indien hij maar kon; Hij zou u verraden, als hij maar durfde; Durfde hij maar, hij zou u verraden.*

Hierbij valt op te merken:

1°. Dat de tegenw. en toek. tijden elkander vervangen kunnen: *Wist ik het, ik zeide het u; Hij deed het, indien hij maar kon; Durfde hij maar, hij verried u.*

2°. Dat de gedachten, in de voorwaardelijke wijs uitgedrukt, meestal strijdig zijn met de *werkelijkheid*. Zoo blijkt uit de volzinnen: *Wist ik het, ik zeide het u, Hij zou het doen, indien hij maar kon, Hij zou u verraden, als hij maar durfde*: dat *Hij het niet zegt, wijl hij het niet weet*; dat *Hij het niet doet, omdat hij niet kan*; dat *Hij u niet verraadt, dewijl hij niet durft*.

De *voorwaardelijke* wijs dient ook om wenschen uit te drukken, wier vervulling *hopeloos* of zelfs *onmogelijk* is: *Och, leefde nu mijn goede vader nog! O, ware ik vóór hem gestorven!*

De *aanvoegende* wijs, daarentegen, dient om wenschen uit te drukken, wier vervulling, menschelijker wijze gedacht, *mogelijk* is: *De Koning leve! God zegene u!*

De *gebiedende* wijs heeft maar één tijdvorm: den onvolmaakt tegenw. tijd: *spreek*.

Uitdrukkingen als: *Den moed niet opgeeven! Den arbeid aangevangen! Goed werken, Jongens!* hebben de kracht van de gebiedende wijs: *Geef den moed niet op! Vang den arbeid aan! Werkt goed, Jongens!*

De *onbepaalde* wijs heeft de vier volgende tijden:

onvolm. teg. tijd: *spreken*,
volm. teg. tijd: *gesproken hebben*,
onvolm. toek. tijd: *(te) zullen spreken*,
volm. toek. tijd: *gesproken (te) zullen hebben*.

De *onbepaalde* wijs wordt verbogen als een zelfstandig naamw. van het onzijdig geslacht, als: *achtenswaardig, zingens tijd; tot walgens toe, op beziens, tot veerziens, tot wederopzeggens toe*.

Men zegt: *de nog te drukken bladen, de te leeren lessen, de te doene werken* voor: *de bladen, die nog moeten gedrukt worden; de lessen, die moeten geleerd worden; de werken, die moeten gedaan worden*. — Onzijdige werkwoorden mogen op deze wijze niet gebruikt worden. Men zegge dus niet: *de te komen gasten*, en in het schrijven vermijde men zelfs uitdrukkingen als de bovenstaande zooveel mogelijk.

68. *Sprekende* en *gesproken*, *leerende* en *geleerd* enz. zijn eigenlijk bijvoeglijke naamwoorden, doch worden gewoonlijk *deelwoorden* genoemd: het eerste heet dan *tegenwoordig deelwoord* of *deelwoord van den onvolmaakten tijd*; het tweede, *verleden deelwoord* of *deelwoord van den volmaakten tijd*.

69. De werkwoorden worden ten opzichte van hunne betekenis verdeeld in *overgankelijke* (bedrijvende) en *onovergankelijke* (onzijdige).

Overgankelijke (of *bedrijvende*) werkwoorden zijn de zoodanige, die een *lijdend* of *rechtstreeksch voorwerp* bij zich kunnen nemen, dat de werking ondergaat, als: *slaan, koopen, nemen, eten, betreden* enz.

Dit *lijdend* of *rechtstreeksch* voorwerp, dat altijd in den 1den naamval staat, heet in 't bijzonder *HET voorwerp*.

Onovergankelijke (of *onzijdige*) werkwoorden zijn de zoodanige, die geen *lijdend* of *rechtstreeksch* voorwerp bij zich kunnen nemen, als: *slapen, vallen, knielen, sterven, zitten* enz.

Sommige werkwoorden kunnen zoowel *overgankelijk* als *onovergankelijk* zijn: *Ik sla den hond* en *de klok slaat*; *de jongen breekt een glas* en *glas breekt ras*.

Sommige *onovergankelijke* werkwoorden worden bij voorkeur of uitsluitend met *hebben*, andere bij voorkeur of uitsluitend met *zijn* vervoegd. Bij de eerste heeft men voornamelijk de *handeling* op het oog, bij de laatste den *toestand*, welke daarop gevolgd is. Tot de eerste behooren o. a. *staan, arbeiden, streven, lachen, weenen, sneeuwen, regenen, slapen, kunnen, mogen, willen* enz. Tot de laatste: *komen, weggaan, vluchten, landen, groeien, te gemoet gaan, sterven, vallen, ontwaken, veranderen, verouderen* enz. Sommige *onovergankelijke* werkwoorden worden met *hebben* en *zijn* beide vervoegd: met *hebben* weder, wanneer men 't verhaal der werking, met *zijn*, wanneer men de vermelding van den veranderden toestand bedoelt; b. v.: *Ik heb hard geloopt, Ik heb mij moe geloopt*, en *Ik ben hard naar huis geloopt, Ik ben moe geloopt*; d. i.: na het loopen bevond ik mij te huis, was ik moede. Met *hebben* antwoordt het onderwerp op de vraag: *Wat hebt gij gedaan?* Met *zijn* geeft het onderwerp inlichting omtrent zijn toestand, *nadat hij 't gedaan heeft*, en zegt dus *waar* en *hoe* het zich dan bevindt, *waarheen* het zich begeven heeft, enz. Dit blijkt vooral bij de beschouwing van het terugwerkende werkwoord *zich afpeinzen*. Men vergelijkte slechts: *Hij heeft zich afgepeinsd*: hij heeft zich afgemat door ingespannen peinzen, met *Hij is afgepeinsd*.

De *overgankelijke* werkwoorden *vergeten, volgen, beginnen* en eenige andere, die vroeger *onovergankelijk* waren, worden dáárom zoowel met *zijn* als met *hebben* vervoegd. Beteekent *vergeten verzuimen mede te brengen*, dan heeft het uitsluitend *hebben*: *Ik heb mijn boek vergeten*; doch *Ik ben mijne les vergeten*. Zoo zegt men dan: *Ik heb mijn werk begonnen* en *Ik ben mijn werk of aan mijn werk begonnen, Ik ben hem nagevolgd*, d. i.

nagegaan, en *Ik heb hem nagevolgd*, d. i. zijn voorbeeld gevolgd; *Ik ben hem voorbijgegaan*, weder in eigenlijke, en *Men heeft hem voorbijgegaan*, in oneigenlijke beteekenis; enz.

Tot de *overgankelijke* (bedrijvende) werkwoorden behooren de *terugwerkende* werkwoorden.

Terugwerkende werkwoorden zijn de zoodanige, waarbij het onderwerp, waarvan de werking uitgaat, tevens het voorwerp is, dat die werking ondergaat, zooals: *zich wasschen, zich schamen, zich inbeelden, zich veroorloven*.

Zich schamen, zich inbeelden, zich aanmatigen enz., die niet zonder *zich* kunnen voorkomen, heeten *noodwendig* terugwerkende; *zich wasschen, zich kleeden, zich prijzen* enz., die ook zonder *zich* gebruikt worden, heeten *toevallig* terugwerkende. Deze hebben vaak het woordje *zelve* bij zich, als: *Hij prijst zichzelf, Hij wast zichzelf, Ik kleed mijzelf*. Men schrijve liefst niet: *Ik schaam mij zelve, Ik beeld mij zelve in*.

70. Wanneer een werkwoord zoo gebruikt wordt, dat de persoon of zaak, waarvan de werking uitgaat, niet uitdrukkelijk genoemd, maar door het onzijdig voornaamwoord *het* uitgedrukt wordt, dan heet zoo'n werkwoord *onpersoonlijk*.

Echte of *wezenlijk* onpers. werkw. zijn: *het regent, het waait, het hagelt, het is koud, het is warm*; mij (4n.) *dorst, hem* (4n.) *hongerde*; mij (4n.) *duizelt*; hen (4n.) *huiverde*; *het ontbreekt hem* (3n.) *aan moed*; *het faalt hem* (3n.) *aan krachten*; *het scheelt hem* (3n.) *aan het hoofd*; mij (4n.) *droomde, dat ik koning was*; mij (4n.) *docht, dat hij het ernstig meende*; mij (4n.) *heugt, dat ik hem meer gezien heb*, enz.

Bij sommige onpersoonlijke werkw. wordt het voorn. *het* gemist. Zoo staat *Mij dorst* voor *Het dorst mij*, enz.

Onechte of *schijnbaar* onpers. werkw. zijn: *Het smart mij, dat gij ziek zijt*; *Het bevreemdt mij, dat hij niet hier is*; *Het verheugt hem, dat gij hier zijt*; *Het geschiedde, dat hij ziek was*,

enz., welke beteekenen: *Dat gij ziek zijt, smart mij; Dat hij niet hier is, bevreemdt mij, Dat gij hier zijt, verheugt hem; Dat hij ziek was, geschiedde.*

De onpersoonlijke werkwoorden *regenen, sneeuwen, hagelen* enz. werden soms gevolgd door een zelfst. naamw., waaraan de werking, door het werkw. uitgedrukt, wordt toegekend: *Het regent slagen; Het sneeuwt bloesems; Het hagelde kogels.* In deze en soortgelijke volzinnen staat het zelfst. naamw., als het ware onderwerp van den volzin, in den 1en naamv. Duiden echter de zelfst. naamw., welke op de evengen. werkw. volgen, de *gewone, de natuurlijke* voortbrengsele: van de werking, die door het werkw. uitgedrukt wordt, dan staan ze in den 4en naamv. *Het regent water; Het sneeuwt vlokken; het vriest ijs.*

71. Onder de werkwoorden zijn er eenige, die *hulpwerkwoorden* heeten.

Hulpwerkwoorden van den *tijd* zijn: *hebben, zijn en zullen: Ik heb gegaan, Ik ben gegaan, Ik zal gaan.*

Hebben en zijn zijn de hulpwerkw. van den *verleden* (volmaakten), *zullen* is dat van den *toekomenden* tijd.

Ook *gaan* en *blijven* komen soms als hulpwerkwoorden van den tijd voor: *Ik ga lezen, Ik blijf lezen.*

Hulpwerkwoorden van de *wijze* zijn: *zullen, mogen en laten*, als: *Ik wil, dat hij mij groeten zal* voor: *Ik wil, dat hij mij groete; Wanneer het gebeuren mocht* voor: *Wanneer het gebeurde; Laat hem leeren!* — *Zullen* en *mogen* zijn de hulpwerkw. van de *aanvoegende wijs; laten* is dat van de *gebedende wijs*.

De werkwoorden *kunnen, mogen, moeten, willen* en *durven*, die niet zonder een ander werkwoord in de onbepaalde wijs, waarmede zij één begrip vormen, kunnen voorkomen, kan men als *hulpwerkwoorden van wijze* of, liever, als *wijzigende hulpwerkwoorden* beschouwen, daar zij als het ware eene wijzigende bepaling geven aan den inhoud der onbepaalde wijs. B. v.: *Ik*

mag komen; Hij kan lezen; Zij moet gehoorzamen; Ik wil schrijven; Hij durst liegen. Vroeger noemde men deze werkwoorden *hulpbehoevende* werkw. — Soms is de onbep. wijs, die van deze werkw. afhangt, verzwegen, als:

De kloeke Rijp wil mee en met hem samenspannen, d. i. wil meegaan. Ik mag leeren teekenen. Moogt gij ook? d. i. ook leeren teekenen?

Heeft willen de bet. van *eischen*, dan is het natuurlijk geen wijzigend hulpwerkwoord; b. v.: *De nood wil spoed.*

Ook de werkw. *vermogen, behooren, behoeven, trachten, pogen, zoeken, hebben*, die in bet. nauw met *kunnen, mogen, moeten, willen* en *durven* samenhangen, komen niet zelden als wijzigende hulpwerkwoorden voor, als: *Hij vermag, behoort, tracht, poogt, zoekt te komen; Zij behoeft niet te komen; Hij heeft mooi praten; Zij heeft veel te arbeiden.*

Hulpwerkwoord van het *geslacht* is *worden*, dat het *lijdende* geslacht uitdrukt van de overgankelijke en onovergankelijke werkwoorden, als: *ik sla, ik sloeg, ik heb geslagen*, enz.: *bedrijvend* geslacht; *ik word geslagen, ik werd geslagen, ik zal geslagen worden*, enz.: *lijdend* geslacht. Zoo ook: *Er wordt hier druk gewerkt; Er wordt hier te veel gelachen en gepraat.*

72. Het werkwoord *zijn* heet zelfstandig werkwoord. Eerst met een bijvoeglijk naamwoord of zelfst. naamwoord verbonden, vormt het een volledig gezegde, als: *God is groot; God is de Almachtige.*

Dit laatste geldt ook van de werkwoorden *heeten, blijven, blijken, worden, schijnen en lijken* of *gelijken*, in de bet. van *schijnen*. Zij hebben alle twee eerste naamvallen bij zich, als: *Hij is een held; Zij heet mijne vriendin; Gij blijft een bloed-aard; Zij schijnt een deugdzaam meisje; Hij werd een geacht man; Hij leek een razende; Gij blijkt een eerlijk man te zijn. Hij leek (geleek) een razende (1n.) moest eigenlijk zijn; Hij leek (geleek) eenen of een' razende (3n.).*

73. De werkwoorden *vragen*, *onderwijzen* en *leeren* hebben twee verschillende voorwerpen in den 4den naamval bij zich, als: *Hij vraagt het hen; Ik leer hen de aardrijkskunde; Gij onderwijst hen de geschiedenis.*

Sommigen zijn evenwel van een ander gevoelen. Zij nemen tot regel aan dat, wanneer bij deze drie werkwoorden geen zaak als voorwerp staat, dan de persoonsnaam in den vierden naamval komt te staan; doch dat, zoodra er eene zaak als voorwerp bij komt, de persoonsnaam in den derden naamval staat. Dezen schrijven dus: *Ik vraag hen* (4n.); *Ik vraag hun* (3n.) *iets* (4n.); *Hij onderwijst u* (4n.); *Hij onderwijst u* (3n.) *de geschiedenis* (4n.); *Hij leert mij* (4n.); *Hij leert mij* (3n.) *de aardrijkskunde* (4n.) Brengt men deze volzinnen in den lijdenden vorm over, dan krijgt men: *Zij worden gevraagd door mij; Iets wordt hun gevraagd door mij, of; Hun wordt iets gevraagd door mij; Gij wordt onderwezen door hem; De geschiedenis wordt u onderwezen door hem, enz.*

Schrijft men: *Ik vraag hen iets*, zoo zou dit, in den lijdenden vorm overgebracht, dienen te luiden: *Zij worden iets* (4n.) *gevraagd door mij*; doch daar dit te hard klinkt, schrijft men: *Zij worden door mij NAAR iets gevraagd.* Zoo ook schrijft men niet: *Gij wordt de geschiedenis* (4n.) *onderwezen door hem*; maar: *Gij wordt IN de geschiedenis onderwezen door hem, of liever: Gij wordt door hem in de geschiedenis onderwezen.* Zoo ook niet: *Ik word de aardrijkskunde* (4n.) *geleerd door hem*; maar liever, met verzaking van den lijdenden vorm: *Ik leer de aardrijkskunde bij hem.* Hierbij moeten wij ten slotte nog doen opmerken, dat in: *Ik leer hem de aardrijkskunde, leeren de bet. heeft van DOEN weten, DOEN leeren.* Ook de werkwoorden *heeten*, *noemen*, *doppen*, *achten*, *rekenen*, *prijzen*, *schatten*, *bevinden*, *maken*, *vinden*, *schelden*, *zich betoonen*, *zich gevoelen* kunnen twee 4de naamvallen bij zich hebben, die hetzelfde voorwerp beduiden: *Ik heet hem uw vriend; Ik noem hem uw vijand; Ik acht hem uwen weldoener; Men vond het eene schandelijke daad; De eene geleerde schold den anderen weetniet (of voor weetniet).*

Worden deze zinnen in den lijdenden vorm overgebracht, dan krijgt men twee eerste naamvallen: *Hij wordt uw vriend geheeten; Hij wordt uw vijand genoemd; Hij wordt uw weldoener geacht; enz.*

74. Bij de werkwoorden *laten* en *doen* komen twee vierde naamvallen voor in uitdrukkingen als de volgende: *Hij laat den kleermaker een rok maken; Hij doet den scholier zijne les leeren.* Daar in: *Ik laat mijn zoon een nieuwen rok maken, mijn zoon* zoowel derde als vierde naamval zijn kan, en de zin dus zoowel kan beteekenen: *Ik laat een nieuwen rok maken voor mijn zoon*, als: *Ik laat een nieuwen rok maken door mijn zoon*, verdient soms, ter vermindering van dubbelzinnigheid, de aanwending van een voorzetsel hier de voorkeur boven den derden of den vierden naamval.

75. Er is tweecërlei verbuiging of vervoeging der werkwoorden: de *sterke* of ongelijkvloeiende, en de *zwakke* of gelijkvloeiende.

Door *sterke* werkwoorden verstaat men de zoodanige, die in den onvolmaakt' verleden tijd, of in het deelwoord van den volm. tijd, of wel in beide, een anderen klinker hebben dan in den tegenwoordigen tijd, als: *lezen, las, gelezen; bersten, borst, geborsten; stelen, stal, gestolen.*

In sommige sterke werkwoorden is de klinker van den onv. verl. tijd gelijk geworden aan dien van den teg. tijd. Daartoe behooren: *bakken, malen, braden, brouwen, heeten, spannen, lachen e. m. a.*

De *zwakke* werkwoorden hebben *geene* klankverwisseling. Hun onvolmaakte verleden tijd eindigt op *de* 1) (of *te*), en hun lijdend deelwoord, dien overeenkomstig, op *d* (of *t*), als: *leeren, leerde, geleerd; plukken, plukte, geplukt; missen, miste, gemist; vonnissen, vonniste, gevonnist.*

1) Dit *de* is eigenlijk een overblijfsel van den onvolm. verl. tijd van *doen*. Wij hoorden was oorspronkelijk: wij *hoorededen*. Uit *de* is na een scherpen medeklinker *te* ontstaan.

De derde persoon enk. van den onvolm. tegenw. tijd en de tweede persoon van den onvolm. tegenw. en den onvolm. verl. tijd eindigen op *t*, als: *gij hoort, gij hoordet; gij leest, gij laast; hij hoort, zij leest, men speelt, iemand spit, hij houdt, wie zendt* enz.

Uitzonderingen zijn: *hij is, kan, mag, zal* en *wil*.

Het meerv. van den onvolm. verl. tijd der werkwoorden *zetten, redden, putten, schudden* en dergelijke, schrijft men op drieërlei wijze: *wij zetten, zett'en of zetteden; gij reddet, redd't of reddedet; zij putten, putt'en of putteden; genen schudden, schudd'en of schuddeden*.

De zwakke werkwoorden *leggen* en *zeggen* hebben in den onvolm. verl. tijd:

ik legde, ik leide, ik lei;	ik zegde, ik zeide, ik zei;
gij legdet, gij leidet, je lei;	gij zegdet, gij zedet, je zei;
hij legde, hij leide, hij lei;	hij zegde, hij zeide, hij zei;
wij legden, wij leiden;	wij zegden, wij zeiden;
zij legden, zij leiden;	zij zegden, zij zeiden.

't Verleden deelwoord is: *gelegd* of *geleid, gezegd* of *gezeid*. Men zegt ook: *hij zeit* voor *hij zegt*; *je zeit* voor *je zegt*; *hij leit* voor *hij legt*; en verkeerdelijk: *het leit* op *tafel* voor *het ligt* op *tafel*; *ik lei* te *bed* voor *ik lag* te *bed*, enz.

De vervoeging van *oorlogen* en *bewaarheiden* of *bewaarheden* luidt: *Ik oorloog, oorloogde, heb geoorloogd; Ik bewaarheid, bewaarheidde, heb bewaarheid*.

76. *Onregelmatige* werkwoorden zijn de zoodanige, die in hunne vervoeging van die der *zwakke* en *sterke* beide afwijken. Het zijn de 19 volgende, wier onvolm. verl. tijd en verleden deelwoord wij tevens opgeven.

1. *Kunnen, konde* of *kon, gekund* of *gekunnen*. 2. *Moeten, moest, gemoeten*. 3. *Mogen, mocht, gemoogd, gemogen, gemocht*. 4. *Weten, wist, geweten*. 5. *Zullen, zoude* of *zou*. 6. *Durven, dorst* of *durfde, gedurven* of *gedurfd*. 7. *Gaan, ging, gegaan*. 8. *Staan, stond, gestaan*. 9. *Doen, deed, gedaan*. 10. *Zijn, was, geweest*. 11. *Willen, wou*

of *wilde, gewillen, gewild*. 12. *Hebben, had, gehad*. 13. *Plegen, pleegde, plag, placht, gepleegd*. 14. *Werken, wrocht, werkte, gewrocht, gewerkt*. 15. *Koopen, kocht, gekocht*. 16. *Zoeken, zocht, gezocht*. 17. *Brengen, bracht, gebracht*. 18. *Denken, dacht, gedacht*. 19. *Dunken, docht, dacht, gedocht*.

Aanmerkingen.

a. *Gekund, (gekunnen); gemoeten; (gemoogd, gemogen, gemocht); gedurfd, (gedurven); gewild (gewillen)* worden vaak in de spreektaal, zelden of nooit in de schrijftaal gebruikt. Men schrijft dan ook liever, waar zulks mogelijk is, in plaats van: *Ik heb gekund, gemoeten, gedurfd, gewild: Ik heb het kunnen, moeten, durven, willen doen*. De tusschen haakjes geplaatste vormen behooren tot de spreektaal. — 't Verleden deelwoord van *vermogen* is *vermocht*.

b. Van *weten* komt *bewust*; van *wezen* komt *gewezen*, dat alleen bijvoeglijk gebruikt wordt. Men zegt: *de bewuste zaak, de gewezen burgemeester*. — *Geweest* staat voor *geweesd*, gelijk *gezant* voor *gezand* (van *zenden*), *verwant* voor *verwand* (van *wenden*). 1) *Wezend*, het deelwoord van den volm. tijd van *wezen*, komt alleen voor in samenstellingen: *aanwezend, afwezend* en in *eerstaanwezend: de eerstaanwezende ingenieur*. Men schrijve: *dank weten* en niet *dank wijten*.

c. In plaats van *moest* hoort men vaak *most*. Dit *most* wordt dikwerf verward met *mocht*. Men zegt *Ik mocht het doen* voor *Ik most het doen*, en omgekeerd.

d. In plaats van *ik kon* hoort men vaak *ik kost*.

e. *Ik dorst* is eigenlijk de onvolm. verl. tijd van het verouderde werkwoord *dorren (derren, darven)* dat *wagen* beteekende. *Durven (dorven, derven)* beteekent oorspronkelijk *behoeven*. Later is de beteekenis van *dorren (wagen)* op *durven* overgegaan. Nood-

1) *Behept* komt niet, gelijk men vroeger meende, van *hebben*, maar van *happen*, d. i. *rangen*. *Hij is met leelijke ondeugden behept* (niet *behebt*) bet. dus: *Hij is met leelijke ondeugden bevangen*.

drift (dringende behoefte) staat voor *nooddurft*; *nooddruftig*, voor *nooddurftig*. — *Derven* beteekent thans *missen*: *Hij moest de winst derven*.

f. *Placht* is de onvolm. verl. tijd van *plegen* in de beteekenis van *gewoon zijn*; b. v.: Peter de Grootte placht alle morgen te vijf uren op te staan. *Pleegde* en *gepleegd* worden gebruikt in beteekenis van *doen, begaan*; b. v.: *eene misdaad plegen, een roof plegen, met iemand raad plegen, iemand raadplegen; deugd plegen, wijsheid plegen, godsdienst plegen* enz. Dit *plegen* komt nog voor in *verplegen*: *Een zieke verplegen*.

g. *Wrocht* en *gewrocht* zijn deftiger dan *werkte* en *gewerkt*. *Werken* staat eigenlijk voor *worken*. Hieruit werd regelmatig zwak gevormd *workte* en *geworkt*. Door letterwisseling ontstond hieruit *wrokte* en *gewrokt*, welke door verscherping der *k* tot *ch* de vormen *wrochte* en *gewrocht* opleyden. *Wrochte* verloor later de *e* van den uitgang *te*.

h. *Kunnen* en *kennen* worden vooral in de spreektaal niet zelden verward. *Kunnen* bet. *vermogen, in staat zijn iets te doen*, en heeft altijd een werkwoord in de onbep. wijs na zich: *Ik kan lezen; Hij kan schrijven; Kunt gij komen? Ja, ik kan (komen)*. — *Kennen* bet. *met iemand of iets bekend zijn, iets kunnen onderscheiden* enz.; als: *Ik ken dien man; Ik ken mijne les; Ik ken hem aan zijne stem*.

77. Het volgende betrekkelijk de vervoeging van enkele sterke werkwoorden verdient bijzondere aandacht. De vormen, welke tusschen haakjes staan, zijn minder aanbevelenswaardig.

a. *Komen* staat in de plaats van *kwemen*; daarom heeft de onvolmaakte verl. tijd *kwam*.

b. *Zueren, etteren*, heeft *zwoor, gezworen*. *Zueren*, een eed doen, heeft *zwoer, gezworen*.

c. *Schrikken* heeft *schrikte, (schrok); geschrikt, (geschrokken)*.

d. *Verschrikken*, zelf *verschrikken*, heeft *verschrikte, verschrikt, (verschrokken)*. *Verschrikken* = doen *verschrikken*, heeft *verschrikte, verschrikt*.

e. *Delven* heeft *dolf, (delfde), gedolven*. *Melken* heeft *molk, (melkte); gemolken*.

f. *Wenken* heeft *wenkte, gewenkt*. *Erven* heeft *erfde, geërfd*.

g. *Helpen* heeft *hielp, (holp); geholpen*. *Zuerven* heeft *zwierf, (zwarf); gezworven*.

h. Van *gerennen* (samenvloeiën), *geron, geronnen*, wordt alleen *geronnen* nog gebruikt, als in 't verze: *Zoo gewonnen, Zoo geronnen*, en in de uitdrukking *geronnen bloed*. Van *rennen*, dat vroeger sterk was, is *geronnen* afkomstig in de uitdrukkingen: *Nimmer moe geronnen tijd* en *afgeronnen tijd*. Men vindt ook: *Nimmer moe gerende tijd*.

i. *Barsten* heeft *barste, gearsten, en bersten* heeft *borst, geborsten*.

j. *Eten* heeft *at, gegeten*.

k. *Lachen* heeft *lachte, oudtijds loech, na loeg; gelachen*. *Laden* heeft *laadde, oudtijds loed; geladen*. *Loed* komt nog enkele malen, *loeg* komt nog vaak in verzen voor. *Glimlachen, grimlachen* en *schaterlachen* zijn zwak. Men vindt ook de verleden deelw. *gelacht* en *belacht*, die o. i. geene aanbeveling verdienen. Dichters handelen ook hierin naar welgevallen.

l. *Waaïen* heeft *waaide, woei; gewaaid*.

m. *Jagen* heeft *jaagde* of *joeg; gejaagd*. *Vragen* heeft *vraagde* of *vroeg; gevraagd*. De zwakke vorm is de oorspronkelijke en verdient daarom volgens sommigen de voorkeur.

n. *Scheppen*, met een lepel, emmer enz., heeft *schepte, geschept*. *Scheppen*, uit niets voortbrengen, heeft *schiep, geschapen*. Men zegt zoowel *Hij schepte er behagen in* als *Hij schiep er behagen in*.

o. *Hijtschen, mijden* en *vermijden* worden liefst *sterk, hijgen, benijden* en *bezwijmen* liefst *zwak, krijschen* en *aantijgen* (beschuldigen) zoowel *sterk* als *zwak* verbogen. In de spreektaal en in dichtmaat komen de drie eerste niet zelden in den *zwakken*, de drie volgende niet zelden in den *sterken* vorm voor.

p. *Krijgen*, oorlog voeren, heeft *krijgde, gekrijgd*. *Krijgen*, ontvangen enz., heeft *kreeg, gekregen*.

q. *Stijven*, doen verhard in 't kwaad, sterken, heeft *stijfde, gestijfd*. *Stijven*, stijf maken, heeft *steef, gesteven*. *Verstijven* heeft *verstijfde, verstijfd*. Men hoort ook *versteef, versteeven*.

r. *Vrijen* of, liever, *vrijden* (vrijmaken, bevrijden), heeft *vrijdde*, *gevrjdd*; *vrijen* (minnekoozen), heeft *vrijde*, *gevrjdd* en *vree*, *gevreëen*.

s. *Vriezen* heeft *vroor*, (*vroos*); *gevrozen*, *gevroren*. *Verliezen* heeft *verloor*; *verloren*. *Kiezen* heeft *koos*, *gekozen*, *gekoren*; *verkiezen* heeft *verkoos*, *verkozen*.

t. *Klieven* heeft *kliofde*, (*kloof*); *gekliofd*, (*gekloven*). *Kluiven* heeft *kloof*, *gekloven*. Voor *kluiven* zegt men in sommige streken ook *knuiven*. *Knuiven* heeft *knoof*, *geknoven*. *Klooven* (hout klooven) heeft *kloofde*, *gekloofd*.

u. *Kruien* heeft *krooi*, *kruide*; *gekrooien*, *gekruid*. *Schuiten* heeft *school*, *schuilde*; *gescholen*, *geschuuld*.

v. *Zieden* heeft (*ziedde*), *zood*; *gezoden*.

w. *Tijgen* (eigenlijk *tiegen*) heeft *toog*, *getogen*. *Opgetogen* komt van het veroud. *optiegen*.

x. *Raden* heeft *raadde*, *ried*; *geraden*.

y. *Spugen* heeft *spoog*, *gespogen*; *spuven* heeft *spuude*, *gespuud*.

z. *Zweeten* heeft *zweette*; *gezweet*, (*gezweeten*).

aa. *Beraadslagen*, *verwelkomen*, *glimlachen*, *dwaarsdrijven*, *pluimstrijken*, *beeldhouwen*, *kanthouwen*, *psalmzingen* worden *zwak verbogen*: *beraadslaagde*, *verwelkomde*, *glimlachte*, *dwaarsdrijfde*, *pluimstrijkte*, *beeldhouwde*, *kanthouwde*, *psalmzingde*; *beraadslaagd*, *verwelkomd*, *geglimlacht*, *gedwaarsdrijfd*, *gepluimstrijkt*, *gebeeldhouwd*, *gekanthouwd*, *gepsalmzingd*.

bb. *Liggen* en *leggen* worden vaak met elkander verward. *Leggen* is een *overgankelijk* (bedrijvend), *liggen* een *onovergankelijk* (onz.) werkwoord. In *zich aan iets gelegen laten liggen* is *liggen* overtoellig. Men schrijve: *zich aan iets gelegen laten zijn* of eenvoudig: *zich aan iets gelegen laten*.

cc. *Zijgen* (de melk *zijgen*, *fitreeren*) heeft *zeeg*, *gezegen*. Van dit werkwoord komt *uitzijgen* in het gezegde: *de mug uitzijgen* (niet *uitzuigen*) en *de kemel doorzwelgen*.

dd. *Ruiken* is hetzelfde als *rieken*. Sommigen gebruiken, zonder grond, *ruiken* overgankelijk (bedrijvend) en *rieken* onovergankelijk (onzijdig); als: *De hond ruikt het wild*, *De bloem*

riekt. Men zegt altijd *welriekende bloemen* en niet *welruikende bloemen*. Zoo ook: *Het riekt naar den mutsaard*.

ee. *Raken* heeft *raakte*, *geraakt*. *Deugen* heeft *deugde*, *ge-deugd*. In de spreektaal hoort men vaak *rocht*, *gerocht*; *docht*, *gedocht*, *gedeugen*.

ff. *Stooten* heeft *stootte*, *stiet*; *gestooten*. *Wasschen* heet *wiesch*, *waschte*; *gewasschen*.

gg. *Wassen* (met was bestrijken) heeft *waste*, *gewast*; *wassen* (groeien) heeft *wies*, *gewassen*.

Pluizen (rafelen, plukken) heeft *ploos*, *geplozen*; *pluizen* (pluizen afgeven) heeft *pluisde*, *gepluisd*.

Brouwen (bier brouwen) heeft *brouwde*, *gebrouwen*; *brouwen* (met de stem) heeft *brouwde*, *gebrouwd*.

Bijten (happen) heeft *beet*, *gebeten*; *bijten* (eene bijt hakken) heeft *bijtte*, *gebijt*.

Pijpen (op de fluit spelen) heeft *peep*, *gepepen*; *pijpen* (eene pijp rooken) heeft *pijpte*, *gepijpt*.

hh. *Koordedansen*, *buikspreken*, *kroegloopen* nemen bij de veryoeging een verzwegen voorzetsel aan: *Ik dans op de koord*, *Hij sprak uit (of met) den buik*, *Zij liepen in de kroeg*.

78. Voorbeeld van *zwakke* verbuiging.

Het overgankelijke (bedrijvende) werkwoord *leeren*.

Bedrijvend geslacht.

AANTOONENDE WIJS.

AANVOEGENDE WIJS.

Onvolmaakte tegenwoordige tijd.

Enkelvoud.

1. Ik leer.
2. Gij leert.
3. Hij leert.

1. Ik leere.
2. Gij leeret.
3. Hij leere.

Meervoud.

1. Wij leeren.
2. Gij leert.
3. Zij leeren.

1. Wij leeren.
2. Gij leeret.
3. Zij leeren.

Volmaakte tegenwoordige tijd.

Enkelvoud.

1. Ik heb geleerd.	1. Ik hebbe geleerd.
2. Gij hebt geleerd.	2. Gij hebbet geleerd.
3. Hij heeft geleerd.	3. Hij hebbe geleerd.

Meervoud.

1. Wij hebben geleerd.	1. Wij hebben geleerd.
2. Gij hebt geleerd.	2. Gij hebbet geleerd.
3. Zij hebben geleerd.	3. Zij hebben geleerd.

Onvolm. verl. tijd der AANV. WIJS.

Onvolm. tegenw. tijd der
VOORWAARDELIJKE WIJS.

Onvolm. verledene tijd.

Enkelvoud.

1. Ik leerde.	1. Ik leerde.
2. Gij leerdet.	2. Gij leerdet.
3. Hij leerde.	3. Hij leerde.

Meervoud.

1. Wij leerden.	1. Wij leerden.
2. Gij leerdet.	2. Gij leerdet.
3. Zij leerden.	3. Zij leerden.

Volm. verl. tijd der AANV. WIJS.

Volm. tegenw. tijd der
VOORWAARDELIJKE WIJS.

Volm. verledene tijd.

Enkelvoud.

1. Ik had geleerd.	1. Ik hadde geleerd.
2. Gij hadt geleerd.	2. Gij haddet geleerd.
3. Hij had geleerd.	3. Hij hadde geleerd.

Meervoud.

1. Wij hadden geleerd.	1. Wij hadden geleerd.
2. Gij hadt geleerd.	2. Gij haddet geleerd.
3. Zij hadden geleerd.	3. Zij hadden geleerd.

Verl. onvolm. toekomstige tijd der
AANTOONENDE WIJS.

Onvolm. toek. tijd der VOORW. WIJS.

Onvolm. toek. tijd.

Enkelvoud.

1. Ik zal leeren.	1. Ik zoude (zou) leeren.
2. Gij zult leeren.	2. Gij zoudet (zoudt) leeren.
3. Hij zal leeren.	3. Hij zoude (zou) leeren.

Meervoud.

1. Wij zullen leeren.	1. Wij zouden leeren.
2. Gij zult leeren.	2. Gij zoudet (zoudt) leeren.
3. Zij zullen leeren.	3. Zij zouden leeren.

Verl. volm. toek. tijd der AANT. WIJS.

Volm. toek. tijd der VOORW. WIJS.

Volmaakte toek. tijd.

Enkelvoud.

1. Ik zal geleerd hebben.	1. Ik zoude (zou) geleerd hebben.
2. Gij zult geleerd hebben.	2. Gij zoudet (zoudt) geleerd hebben.
3. Hij zal geleerd hebben.	3. Hij zoude (zou) geleerd hebben.

Meervoud.

1. Wij zullen geleerd hebben.	1. Wij zouden geleerd hebben.
2. Gij zult geleerd hebben.	2. Gij zoudet (zoudt) geleerd hebben.
3. Zij zullen geleerd hebben.	3. Zij zouden geleerd hebben.

GEBIEDENDE WIJS.

Onvolmaakte teg. of toek. tijd.

Enkelvoud.

1. Laat mij leeren; laat ik leeren.
2. Leer.
3. Hij leere! Laat hem leeren; laat hij leeren.

Meervoud.

1. Leeren wij! Laat ons leeren; laten wij leeren.
2. Leert.
3. Zij leeren! Laat hen leeren; laten zij leeren.

Naamwoordelijke vormen van het werkwoord.

ONBEPAALEDEN WIJS.

Onvolm. teg. tijd.

Leeren.

Volm. teg. tijd.

Geleerd hebben.

Onvolm. toek. tijd.

(Te) zullen leeren.

Volm. toek. tijd.

Geleerd (te) zullen hebben.

Aanmerkingen. De 2de persoon enkelv. ontbreekt eigenlijk in alle tijden; doch men vervangt dien door den 2den persoon meerv. Bij Zuidnederlandsche schrijvers komt hij niet zelden voor. Dezen schrijven b. v.: *du leers, du hoors* enz. De gebiedende wijs heeft slechts één tijdvorm, en wel dien, welke den overal ontbrekenden 2den persoon enkelvoud aanwijst. In het meervoud ontvangt deze eene *t*. De ontbrekende tijdvormen worden vervangen of door de *onbep. wijs* van het werkwoord, vergezeld van het hulpwerkwoord *laten* in de *gebiedende* of in de *aanv. wijs*, of door vormen, aan de aanvoegende wijs van het werkwoord ontleend. *Laat mij leeren, laat hem leeren, laat ons leeren, laat hen leeren* beteekent: *Sta toe, dat ik leere; dat hij leere; dat wij leeren; dat zij leeren.* — In: *Laat ik leeren, laat hij leeren, laten wij leeren, laten zij leeren* ligt eene aansporing, eene vermaning, welke men tot zichzelf of anderen richt. *Laten* bet. hier *doen* en staat eigenlijk in de *aanvoeg. wijs*.

79. Voorbeeld van sterke verbuiging.

Het onovergankelijke (onzijdige) werkwoord *vallen*.

AANTOONENDE WIJS.

Onvolmaakte teg. tijd.

Enkelvoud.

1. Ik val.
2. Gij valt.
3. Hij valt.

AANVOEGENDE WIJS.

1. Ik vallo.
2. Gij vallet.
3. Hij valle.

DEELWOORDEN.

Deelw. van den onvolm. tijd.

Leerende, leidend (bedr. deelw.).

Deelw. van den volm. tijd.

Geleerd (lijdend deelwoord).

Geleerd hebbende.

Meervoud.

1. Wij vallen.
2. Gij valt.
3. Zij vallen.

1. Wij vallen.
2. Gij vallet.
3. Zij vallen.

Volm. teg. tijd.

Enkelvoud.

1. Ik ben gevallen.
2. Gij zijt gevallen.
3. Hij is gevallen.

1. Ik zij gevallen.
2. Gij zijt gevallen.
3. Hij zij gevallen.

Meervoud.

1. Wij zijn gevallen.
2. Gij zijt gevallen.
3. Zij zijn gevallen.

1. Wij zijn gevallen.
2. Gij zijt gevallen.
3. Zij zijn gevallen.

Onvolm. verl. tijd.

1. Ik viel.
2. Gij viel.
3. Hij viel.

Onvolm. verl. tijd der AANV. WIJS.

Onvolm. teg. tijd der VOORW. WIJS.

Enkelvoud.

1. Wij vielen.
2. Gij viel.
3. Zij vielen.

1. Ik viele.
2. Gij vield.
3. Hij viele.

Meervoud.

Volm. verl. tijd.

1. Ik was gevallen.
2. Gij waart gevallen.
3. Hij was gevallen.

Volm. verl. tijd der AANV. WIJS.

Volm. teg. tijd der VOORW. WIJS.

Enkelvoud.

1. Wij waren gevallen.
2. Gij waart gevallen.
3. Zij waren gevallen.

1. Ik ware gevallen.
2. Gij waret gevallen.
3. Hij ware gevallen.

Meervoud.

1. Wij waren gevallen.
2. Gij waart gevallen.
3. Zij waren gevallen.

Onvolm. toek. tijd. Verl. onv. toek. tijd der AANT. WIJS.
 1. Ik zal vallen. Onvolm. toek. tijd der VOORW. WIJS.
 Enz. 1. Ik zoude vallen.
 Enz.

Volm. toek. tijd. Verl. volm. toek. tijd der AANT. WIJS.
 1. Ik zal gevallen zijn. Volm. toek. tijd der VOORW. WIJS.
 Enz. 1. Ik zoude gevallen zijn.
 Enz.

GEBIEDENDE WIJS.

Onvolm. teg. of toek. tijd.

Enkelvoud.

1. Laat mij vallen; laat ik vallen.
2. Val.
3. Hij valle! Laat hem vallen; laat hij vallen.

Meervoud.

1. Vallen wij! Laat ons vallen; laten wij vallen.
2. Valt.
3. Zij vallen! Laat Len vallen; laten zij vallen.

Naamwoordelijke vormen des werkwoords.

ONBEPAALEDIJE WIJS.

DEELWOORDEN.

Onvolm. teg. tijd.	Deelw. van den onvolm. tijd (bedr. deelw.)
Vallen.	Vallende, vallend.
Volm. teg. tijd.	Deelw. van den volm. tijd.
Gevallen zijn.	Gevallen (lijd. deelw.)
Onvolm. toek. tijd.	Gevallen zijnde.
(Te) zullen vallen.	
Volm. toek. tijd.	
Gevallen (te) zullen zijn.	

80. Vervoeving van het overgankelijk (bedrijvend) werkwoord *beloonen* in 't lijdende geslacht.

AANTOONENDE WIJS.

AANVOEGENDE WIJS.

Onvolm. teg. tijd.

Enkelvoud.

1. Ik word beloond.	1. Ik worde beloond.
2. Gij wordt beloond.	2. Gij wordet beloond.
3. Hij wordt beloond.	3. Hij worde beloond.

Meervoud.

1. Wij worden beloond.	1. Wij worden beloond.
2. Gij wordt beloond.	2. Gij wordet beloond.
3. Zij worden beloond.	3. Zij worden beloond.

Volm. teg. tijd.

Enkelvoud.

1. Ik ben beloond, of: ik ben
beloond geworden.	1. Ik zij beloond, of: ik zij
beloond geworden.
Enz.	Enz.

Onvolm. verl. tijd der AANV. WIJS.

Onvolm. verl. tijd.

Onvolm. teg. tijd der VOORW. WIJS.

Enkelvoud.

1. Ik werd of wierd beloond.	1. Ik werde of wierde beloond.
2. Gij werdt of wierdt beloond.	2. Gij werdet of wierdet beloond.
3. Hij werd of wierd beloond.	3. Hij werde of wierde beloond.

Meervoud.

1. Wij werden of wierden beloond.	1. Wij werden of wierden beloond.
2. Gij werdt of wierdt beloond.	2. Gij werdet of wierdet beloond.
3. Zij werden of wierden beloond.	3. Zij werden of wierden beloond.

Volm. verl. tijd der AANV. WIJS.

Volm. verl. tijd.

Volm. teg. tijd der VOORW. WIJS.

Enkelvoud.

1. Ik was beloond, of: ik was
beloond geworden.	1. Ik ware beloond, of: ik ware
beloond geworden.
Enz.	Enz.

8e dr.

6

Verl. onvolm. toek. tijd der

AANT. WIJS.

Onvolm. toek. tijd. Onvolm. toek. tijd der VOORW. WIJS.
Enkelvoud.

1. Ik zal beloond worden.
Enz. | 1. Ik zoude beloond worden.
Enz. |
|-----------------------------------|-------------------------------------|

Volm. toek. tijd.	Verl. volm. toek. tijd der AANT. WIJS. Volm. toek. tijd der VOORW. WIJS. Enkelvoud.
-------------------	---

1. Ik zal beloond zijn, of: ik zal beloond geworden zijn.
Enz.	1. Ik zoude beloond zijn, of: ik zoude beloond geworden zijn.
Enz.
Verleden volm. teg. tijd.	Volm. verl. tijd der VOORW. WIJS.
1. Ik ben beloond geweest.
Enz.	1. Ik ware beloond geweest.
Enz.

GEBIEDENDE WIJS.

Onvolm. teg. of toek. tijd.
Enkelvoud.

1. Laat mij beloond worden; laat ik beloond worden.
2. Wordt beloond.
3. Hij worde beloond! Laat hem beloond worden; laat hij beloond worden.

Meervoud.

1. Laat ons beloond worden; laten wij beloond worden.
2. Wordt beloond.
3. Zij worden beloond! Laat hem beloond worden; laten zij beloond worden.

Volm. teg. of toek. tijd.

Enkelvoud.

1. Laat mij beloond zijn; laat ik beloond zijn.
2. Wees beloond.
3. Hij zij beloond! Laat hem beloond zijn; laat hij beloond zijn.

Meervoud.

1. Laat ons beloond zijn; laten wij beloond zijn.
2. Weest beloond; zijt beloond.
3. Laat hen beloond zijn; laten zij beloond zijn.

Naamwoordelijke vormen des werkwoords.

ONBEPAALEDENDE WIJS.

Onvolm. teg. tijd.
Beloond (te) worden.
Volm. teg. tijd.Beloond te zijn.
Beloond geworden (te) zijn.
Onvolm. toek. tijd.
Beloond te zullen worden.
Volm. toek. tijd.Beloond te zullen zijn.
Beloond geworden te zullen zijn.

DEELWOORDEN.

Deelw. van den onvolm. tijd.
Beloond.

Beloond zijnde.

Beloond wordende.

Deelw. van den volm. tijd.
Beloond geworden zijnde.
Beloond geweest zijnde.

81. *Bijwoorden* dienen om een werkwoord, bijvoeglijk naamwoord, telwoord, of ander bijwoord nader te bepalen, als: *Hij schrijft fraai; Hij schrijft zeer fraai; Dit is vrij goed schrift; Er is hier zeer veel goed schrift.*

Men verdeelt de bijwoorden in de volgende soorten.

1. *Bijwoorden van hoedanigheid en wijze*, als: *schoon, fraai, schriftelijk, kortelijk, blindelings, zoetjes, stilletjes, zachtkens, rechts, links, averechts, hoe, zoo, dus, anders*. B. v.: *Hij schildert schoon; Zij schrijven slecht; De jongen leest vlug; Hij deed het blindelings, Ik zal 't u kortelijk zeggen, Hij deed het averechts; De eene doet zus, de andere zoo.*

2. *Bijwoorden van hoegrootheid en graad*, als: *genoeg, half, veel, tienvoud; hoogst, uiterst, uitermate* (voor uit der mate), *bijzonder, te, al te, tamelijk, vrij, driewerf, zeer*. B. v.: *Hij heeft genoeg gegeten; Ik ben half gereed; Zij was uiterst be-*

leefd; Ik was bijzonder tereden; Driewerf gelukkig is de tevrede.

3. Bijwoorden van omstandigheid, als: tevergeefs, tersluiks, terloops; gaarne, mede, te gelijk; allemaal, samen, slechts of maar, minstens, eerstens, ten tweede, anderdeels, ten slotte, wijders, voorts; als: Hij deed het gaarne; Zij smeekte tevergeefs; Ik heb maar drie zusters; Zij sprak wijders over u.

4. Bijwoorden van plaats en ruimte; als: aan, achter, bij, in, na, nabij, dichtbij, op, voor, heinde en veer (nabij en ver), naast, nevens, beneden, binnen, buiten, onder, ver, wijd en zijd, overal, ergens, nergens, hier, daar, er, vandaan, ginds, ginder, daarboven, rechts, links, onderweg, halfweg, halverwegen, allerwegen, thuis of te huis, elders; af, daar, om, rond, rondom, toe, van, uit, heen, her, henen, voort, weg, naarboven, voorwaarts, herwaarts, derwaarts, daarheen, waarheen, bergaf, bergop, noordwaarts, huiswaarts, te mijwaart, d. i. tot mij. B. v.: Ja, die landouwen, als heinde en veer wij hier aanschouwen, zijn nergens meer.

5. Bijwoorden van tijd: ooit, nooit, nimmer, nimmermeer; eens, weleer (ontstaan uit wijlen eer), voorheen, dan, nu, heden, vandaag (eigenlijk van dage), thans, gisteren, toen, hierna, dadelijk, juist, reeds, wanneer, wen, terstond, aanstonds, nog, wel-dra, dra, eerlang, straks, strakjes, meteen, zoometeen, pas, kortelings, eindelijk, 's nachts, 's avonds, t' avond, eerstdaags; steeds, altoos, altijd, immer, immermeer, sedert, voortaan, onderwijl, ondertusschen, onderdies, van lieverlede; zelden, dikwijls, dikwerf, vaak, telkens, weder, opnieuw, somtijds, tusschentijds, soms (sometemets), altemet, temet, nu eens — dan eens, gewoonlijk, door-gaans, toenmaals, voormaals, nogmaals, telkenmale, andermaal, ten tweeden male enz. B. v.: Zal het ooit gebeuren? Is hij andermaal hier geweest? Ik zie hem zelden; Er was eens een koning.

6. De bijwoorden van voorstellingswijze, ook modale geheeten, worden onderscheiden in bevestigende: ja, wel, voorzeker, voorwaar, waarlijk, immers, stellig, degelijk, volstrekt, gewis, werkelijk, wezenlijk, waarachtig, trouwens; o n t k e n n e n d e :

neen, niet, geenszins; vermoedende: waarschijnlijk, misschien (ontstaan uit magschien, d. i. mag (kan) geschieden), mogelijk, wellicht, vermoedelijk, wel; wenshende: dan, toch. B. v.: Hij zal 't wel doen; 't Is stellig waar; o Kom toch!

7. Voegwoordelijke bijwoorden zijn: nu, evenwel, niettemin, toch, desnietteenstaande, intusschen, integendeel, daarentegen, dienvolgens 1), derhalve enz.

Onder de bovenstaande bijwoorden zijn er verscheidene, welke uit meer dan één woord bestaan en die daarom bijwoordelijke uitdrukkingen heeten. Daartoe behooren o. a.: wijd en zijd, heinde en veer, af en aan, af en toe, van lieverlede, ten slotte, in allerijl, onverrichter zake, van ganscher harte enz. Een groot aantal bijwoordelijke uitdrukkingen zijn tot samengestelde bijwoorden geworden, als: inderdaad, metterdaad (voor met der daad), uitermate (voor uit der mate), mettertijd, inder-tijd, terloops, ternauwernood, opnieuw, tevergeefs, bijtijds, vandaag, vannieuws, altemet, allegader enz.

82. Uit het bovenstaande blijkt, dat een bijwoord nu eens tot deze, dan eens tot gene soort behooren kan; b. v.: Hij leest zeer wel; Hij zal 't wel doen; Hij zal 't wel doen.

In veel gevallen is er geen onderscheid tusschen de bijv. naamw. en bijw. Van enkele bijwoorden op s worden bijv. naamw. op sch gevormd; als: schaarsch van schaars; vergeefsch van vergeefs; averechtsch van averechts; fluksch van fluks; linksch van links; gindsch van ginds; dagelijksch van dagelijks. Van de bijwoordelijke uitdrukkingen onderhands, buitendijks, onderwets vormt men evenzoo onderhandsch, buitendijksch, ouderwetsch.

Dwars en paars worden als bijv. naamw. soms, verkeerdelijk, met ch geschreven. Ook bits, spits, wars en flets nemen geene ch aan.

Het bijwoord van tijd wijlen wordt steeds vóór het zelfst. naamw. en deszelfs bepalingen geplaatst: Wijlen WILLEM II was een dapper krijgsman; wijlen uwe moeder; wijlen zijne jongste zuster.

1) Vroeger verkeerdelijk, dienvolgens.

Men make behoorlijk onderscheid tusschen *zelden* en *zeldzaam*. Men schrijve: *Dit ziet men zelden* en niet: *Dit ziet men zeldzaam*.

Er is onderscheid in beteekenis tusschen *daags* en 's *daags*: *Hij doet het driemaal daags* (per dag); *Hij doet het driemaal 's daags* (over dag) en *driemaal 's nachts*.

In: *Hij gaat vooraan*; *Zij komt achteraan*; *Wij gaan middenin zijn vooran*, *achteraan*, *middenin* samengestelde bijwoorden. In: *Hij woont voor aan de straat*; *Zij speelde achter aan de deur*; *Hij woont midden in de stad zijn voor*, *achter*, *midden* plaatsbepalende bijwoorden. In: *Hij schreef van uit zijne gevangenis*; *Hij riep van op het dak* enz. zijn *van*, *uit* en *op* voorzetsels.

Men wachte zich voor het gebruiken eener dubbele ontkenning, als: *Ik zag hem nergens niet*, voor *Ik zag hem nergens*. Ook wordt de ontkenning weggelaten, wanneer ze in het werkwoord opgesloten ligt. Tot deze werkw. behooren: *verbieden*, *ontkennen*, *loochenen*, *zich wachten*, *zich hoeden*, *afraden*, als: *Wacht u zulks te doen*; *Hij loochende, dat hij 't gedaan had*. *Hij raadt u af, dat te beginnen*.

Ooit en *nooit* zien op het verleden en de toekomst; *immer* en *nimmer* alleen op de toekomst; als: *Hij heeft het nooit gedaan*; *Zij zal het nimmer of nooit doen*.

In *vaakmalen* is 't woordje *malen* overtollig.

Men schrijve: *hierheen*, *daarheen*, *waarheen*, *ergens heen gaan*, *ergens heen reizen*, waar *heen* de waarde heeft van 't voorzetsel *naar*; doch daarentegen: *henengaan* (weggaan) of *heengaan*, *henentrekken* of *heentrekken* enz.: *henen* beduidt eene beweging uit eene plaats.

Met komt niet zelden voor als bijwoord van tijd, met de beteekenis van *op hetzelfde oogenblik*, b. v.:

„k Zie hem! daar is hij! Tiran, voor den dag!”
Met rukt hij 't zwaard uit en dreigt hem den slag.

Met is hier oorspronkelijk het eenige woord, dat van den tijdbepalenden bijwoordelijken zin: *met dat hij dit zegt*, d. i.

terwijl hij dit zegt, is overgebleven. In den volledigen zin blijft met natuurlijk den naam van voorzetsel behouden.

Kwansuis, waarvoor men ook *kwanswijs* en *kwansijs* vindt, wordt in het dagelijksch leven zeer verschillend uitgesproken. 't Is een oud woord, aan het Latijn ontleend, en beteekent: *in schijn*, *geveinsd* enz. B. v.:

Bestje wilde boter sparen, doch de kinders werden 't wijs.
Om daar beter in te varen, viel de kaars omver, kwansijs.

d. i.: viel de kaars als bij ongeluk omver; was het, alsof de kaars omver viel; had het den schijn, dat de kaars omver viel, terwijl men haar met opzet omver wierp.

83. De *voorzetsels* duiden verschillende betrekkingen tot eenig voorwerp aan, en wel voornamelijk betrekkingen van *plaats* en *tijd*. Zij zijn: *a*, *aan*, *achter*, *bij*, *door*, *in*, *jegens*, *met*, *na*, *naar*, *om* of *omme*, *onder*, *op*, *over*, *te*, *tegen*, *tot*, *tusschen*, *uit*, *van*, *voor*, *zonder*.

Enkele bijwoorden worden als voorzetsels gebruikt, zooals: *aangaande*, *behalve*, *behoudens*, *beneden*, *betreffende*, *bezijden*, *boven*, *buiten*; *gedurende*, *krachtens*, *langs*, *luidens*, *naast*, *nevens*, *benevens*, *niettegenstaande*, *nopens*, *omstreeks*, *omtrent*, *ongeveer*, *ondanks*, *sedert*, *sinds*, *spijt*, *tijdens*, *trots*, *volgens*, *wegens*.

84. Onder deze voorzetsels zijn er eenige, die wij reeds onder de bijwoorden hebben opgenoemd. Zegt men b. v.: *Hij komt in de kamer*; *Hij gaat uit de kamer*; *Hij loopt op den berg*, dan zijn *in*, *uit* en *op* voorzetsels; zegt men echter: *Hij komt de kamer in*; *Hij gaat de kamer uit*; *Hij loopt den berg op*, dan zijn 't bijwoorden.

Alle voorzetsels regeeren tegenwoordig den vierden naamval. Dat dit vroeger zoo niet was, blijkt nog uit de uitdrukkingen: *binnenlands, binnensmonds, binnenshuis, binnengaats, buitenshuis, buitengaats, buitenlands, voortijds, vanouds, tusschendecks, ter kerk, ter prooi, ter elfder ure, ten huize, ten gronde, ten dienste, ten behoefte, ten berde, uit dien hoofde, uitermate, van den lande, van den bloede, in den bloede, te goeder uur, te zijner tijd, in der minne, na den eten enz.*

Behalve en *benevens*, uitgezonderd en uitgenomen worden ook gevolgd door den eersten naamval; als: *Hij zag niemand, behalve mij; Er was niemand, behalve ik; Zij spraken allen, uitgezonderd gij; Zij prezen allen, uitgezonderd u.*

Het voorzetsel *te* smelt met de lidwoorden *den* en *der* tot *ten* en *ter* samen. Het komt voor in: *ternauwernood, ter goeder uur, ten eenenmale, ter prooi, ter zee* (ook *te zee*), *ten gronde* (ook *te gronde*), *ten tijde, ter maaltijd* enz.

Staat vóór het zelfst. naamwoord een bijvoeglijk voornaamwoord, dan gebruikt men zoowel *te* als *ten*; als: *te dien tijde, ten dien tijde; ten zijnen behoefte; te dezen aanzien*. Sommigen keuren het gebruik van *ten* hier af.

Ten prooi staat voor *te prooi*; *ten spijt* voor *te spijt*. Men zegt ook: *ter halver wege, ter goeder naam en faam, ter been, ter leen*, hoewel *weg* en *naam* mannelijk, *been* en *leen* onzijdig zijn.

Vroeger schreef men *te scheep gaan, te school gaan, te dood gaan, te zoek raken*, waarvoor men nu schrijft: *scheep gaan, schoolgaan, doodgaan, zoekraken*. Men maakt nu onderscheid tusschen *scheep gaan* en *te scheep gaan*.

Om negen uren en *te negen uren* beteekenen niet hetzelfde. Het eerste beteekent *omstreeks negen uren*: eenige minuten vóór of na negenen; het tweede precies te negen uur, met klokslag van negenen.

Jegens wordt gewoonlijk in een gunstigen, vriendschappelijken, *tegen* in een ongunstigen, vijandelijken zin gebezigd; als: *eerbied jegens zijne ouders; vriendelijk, beleefd, minzaam jegens iedereen; haat tegen de zonde; vijandschap tegen God*. Men zegt daarom liever: *tot iemand spreken, zeggen*, dan *tegen ie-*

mand spreken, zeggen. In het dagelijksch leven en in lossen stijl gebruikt men algemeen *tegen*.

Naar geeft eene richting te kennen, na eene opvolging in den tijd of de volgorde; b. v.: *Het eene schip zeilde naar het andere; Het eene schip zeilde na het andere uit; Hij komt na mij, die vóór mij is geworden*.

Men lette dus op het onderscheid dat er bestaat tusschen *na zich slepen* en *naar zich sleepen*.

Men schrijft *van zijne jeugd af* of: *van zijne jeugd aan*, zoowel als: *van zijne jeugd af aan*. Daar het bijwoord *aan* reeds duidelijk genoeg te kennen geeft, dat de voorgaande uitdrukking de bepaling is van een begin, is *af* in de laatste uitdrukking, strikt genomen, overtoellig: *van zijne jeugd aan* is voldoende. *Af* behoort alleen behouden te blijven, wanneer men met bijzonderen nadruk spreekt: *Ik heb u van den beginne af aan ernstig gewaarschuwd; van nu af zal ik beter oppassen; van dezen oogenblik af aan verbied ik u allen omgang met dien deugniet*. Uitdrukkingen als: *van af de Markt tot toe de poort; van af den 1sten Maart verdienen afkeuring*. Men schrijve: *van de Markt af tot aan de poort toe; van de Markt tot aan de poort; van den 1sten Maart af; van den 1sten Maart. Af* en *toe* zijn uitsluitend bijwoorden en staan achter het zelfstandig naamwoord.

In de volkstaal hoort men niet zelden *Hij weet van niets af; hij wist van de wereld niet af, zoo dronken was hij. Af* is hier overtoellig. Men wachte zich dus in goeden stijl voor het gelijkijdig gebruik van *af* en *van* in deze en soortgelijke zinnen.

85. De *voegwoorden* duiden den samenhang aan, die er tusschen verschillende volzinnen of verschillende deelen van een volzin bestaat.

Men heeft verschillende soorten van *voegwoorden*; als:

1. *Koppelende* of *aaneenschakelende*: *en; ook; zoowel — als — ook; niet alleen — maar ook; noch*; en een aantal *voegwoordelijke bijwoorden*: *daarna, wijders, bovendien, desgelijks, alsmede, daarenboven, mitsgaders, insgelijks, desgelijks* enz.

2. *Tegenstellende*: maar, doch, edoch, nu, dan; en de bijwoorden: *toch, evenwel, nochtans, echter, niettemin, desniettegenstaande, intusschen, veeleer, alleenlijk, daarentegen, ja, ja zelfs, integendeel.*

3. *Scheidende*: of; of — of; hetzij — hetzij.

4. *Plaats- en tijdbepalende*: waar, alwaar, vanwaar, waarheen, *werwaarts*; als, toen, wanneer, *wen, zoodra (als), zoo haast (als), zoo spoedig (als), zoo dikwerf (als), nu (dat), tot (dat), terwijl (dat), daar, gedurende (dat), zoolang (als), na (dat), sedert (dat), sinds (dat), vóór (dat), eer (dan), eer (dat), thans (dat).*

5. *Vergelijkende*: gelijk (als), evenals, zooals, dan.

6. *Verhoudingaanwijzende*: hoe — des te, hoe — hoe, naar-mate, (al) naar (dat), naar gelang.

7. *Beperkende*: in zoo verre, voor zoo verre (als), zoo ver.

8. *Bestuitende*: zoodat, weshalve; dus, dies, derhalve, vandaar dat, bijgevolg, dienvolgens, alzoo.

9. *Redengevende*: want, immers, *toch; om reden (dat), op grond (dat), daar, dewijl of wijl, vermits, overmits, nademaal, naardien, doordien, doordat, aangezien, sinds, sedert, nu.*

10. *Doelaanwijzende*: opdat, dat, ten einde.

11. *Veronderstellende en voorwaardelijke*: wanneer, als, zoo, indien, ingeval (dat), bijaldien, tenzij, tenware, mits.

12. *Toegevende*: schoon, ofschoon, hoezeer, hoewel, alhoewel, al, niettegenstaande; wie — ook, welke — ook enz.

13. *Verklarende en uitzonderende*: als, dan, dat, of.

Tenzij en temcare zijn ontstaan uit *het en zij, 't en zij; het en ware, 't en ware*; d. i.: *Het zij niet, het ware niet*: ontken-nende veronderstellende zinnen. *En* staat hier in de plaats van *ne*, een ontken-nend bijwoord, dat in de schrijftaal niet meer alleen voorkomt en met *iets, iemand, ergens* enz. in *niets, niemand, nergens* enz. tot één woord is samengesmolten. Nog zegt men in sommige streken: *'t En doet* voor: *Het doet niet*, b. v.: *Die man is immers hier geweest? — 't En doet*, d. i.: *Hij is hier niet geweest*. Zoo ook: *Hij zegt, dat hij 't niet en weet* enz.

In plaats van *hoe langer hoe grooter* schrijft men ook: *hoe langs zoo grooter* en *zoo langs zoo grooter*.

Wijl is eene verkorting van *dewijl*. Bij dichters komt het ook voor als verkorting van *terwijl*; b. v.:

*Wat fronsst ge dus den wenkbrauwboog,
Wijl heel de wereld bloost en gloeit van vreugdeglansen,
Wijl alles zingt en juicht, beneden en omhoog?*

J. VAN BEERS. *Jakob van Maerlant.*

Wen komt bij dichters voor in plaats van *wanneer*:

*De Schelde, Maas en Waal bespoelden
De zoomen van uw vruchtbren grond,
Waar gij, wen hooge vloedden woelden,
Der stroomen moedwil tegenstondt.*

A. SIMONS. *Aan mijne Landgenooten.*

Sommige voorzetsels en zuivere bijwoorden, die als voegwoorden optreden, kunnen al dan niet door 't voegwoord *dat* gevolgd worden. Daartoe behooren o. a.: *na, naar, voor, tot; sedert, sinds, terwijl, gedurende, eer*; b. v.: *Na (dat) hij hier was geweest; naar (dat) het valt; vóór (dat) het zoo ver is; sedert (dat) gij hier zijt; enz.*

Na woorden, die uitsluitend voegwoordelijk zijn, moeten *dat* en *of* wegblijven; b. v.: *Zie nu in, hoe verkeerd gij (niet dat gij, of gij) gehandeld hebt; Hij deed het, schoon, ofschoon, hoewel, alhoewel, hoezeer ik (niet dat ik) het hem verboden had.*

Met, zonder, behalve en in plaats van kunnen, als voegwoorden gebruikt, *dat* niet missen; b. v.: *Het licht ging uit, met dat hij de deur toesloeg; Hij leeft voort, zonder dat hij aan sterven denkt; enz.*

In *als* het *ware* staat *als* voor *alsof*: men mag dus zoowel schrijven *als het ware* als *als ware het*. Aan het laatste wordt door sommigen, doch zonder grond, de voorkeur gegeven. *Als het ware* behoort tot de *vergelijkingszinnen*.

Voor *omdat, opdat* en *zoodat* wordt soms alleen *dat* gebezigd, als: *Ik ben blijde, dat gij gekomen zijt; Hij doet zijn best, dat*

hij zijn brood verdiene; Het vriest, dat het kraakt; Hij lachte, dat hij schudde; Gij werkt dat gij zweet; Nu klinkt de hamerslag, dat rots en ree 't herhalen.

Ofschoon en schoon, alhoewel en hoewel, alsof en of kunnen elkander vervangen, als: De nacht verdwijnt, schoon (ofschoon) nog onwillig, loom van tred; Hij deed het, hoewel (alhoewel) ik het hem tweemaal verboden had; Hij ligt, of (alsof) hij dood ware.

Men schrijve: naar gelang van de omstandigheden en niet: naar gelang der omstandigheden.

- 86. *Tusschenwerpsels* zijn óf nabootsingen van geluiden, óf uitingen van gevoel, hartstocht, begeerte of verlangen.

Tot de klanknabootsingen behooren o. a.: *tiktak; pief-paspoe; bom; plomp; bom, bam; krik, krak; boe, boe; klats; klingeling; holderdebolder; kukeleku.*

De gebruikelijkste gevoelsklanken en hartstochtelijke uitroepen zijn: *ach! och! o! ei! ha! brrr! ba! foei! heisa! hocra! hoezee! he! hm hm! oei! ai! ah ah!*

Tot de uitingen van *begeerte* of *verlangen* behooren: *ei, eilieve, he, hei, ho, heidaar, hm, holla; pst, st; top.*

Voorts rekent men tot de tusschenwerpsels andere rededeelen, die bij uitroepen gebezigd worden, als: *voort! weg! marsch! halt! stil! kom, kom! komaan!* — Men beschouwe deze liefst als onvolledige zinnen.

Geenerlei bepaald gevoel wordt uitgedrukt door *o!* *Ongenoegen*, door *och!* *Smart*, door *och! ach! o weel weel och Hemel! ach God!* enz. *Lichamelijke pijn*, door *au! aau! ai! oei!* *Beklag*, door *helaas!* *Vreugde* en *wreede lust*, door *ha!* *Opwekking tot vreugde*, door *heisa!* *Aanhitsing*, door *tsa!* *Bescheiden uitnodiging*, door *ei! eilieve!* *Bevreemding*, *verwondering* of *verbazing*, door *hé! ei!* *Bevrediging* na bekomen inlichting, door: *zoo zoo! ah ah!* *Overblijvende twijfel*, door *hm hm!* *Een wensch*,

door *och! ai!* *Afschuw* en *walging*, door *foei! ba! brrr!* *Volksvreugde*, door *hoezee!* *Hoera! hurra!* is een krijgsmanskreet.

87. Men schrijft met eene hoofdletter:

1°. Het eerste woord van elken volzin: *O, dat van mijne levensdagen geen deel, hoe klein, verloren ga!*

2°. Het eerste woord eener aanhaling: *JEZUS zeide: »Heb God lief boven alles en uw naaste als u zelven.»*

3°. Het eerste woord van elken versregel. 1)

4°. De eigennamen en eigen-soortnamen: *Amsterdam, Noord-Holland, West-Friesland, de Oost Indiën, de Alpen, de Franschen, Paschen, Allerheiligen, Januari, Herfstmaand, Zondag, Hervormden, Katholieken, het Christendom, het Islamisme, de Middellandsche Zee, de Kust van Guinea, de Kaap de Goede Hoop, de Dam te Amsterdam, Koning Willem I is de Titus van Nederland, Vondel is de Homerus der Nederlanders* enz.

Wanneer de eigennamen van personen uit de vereeniging van twee woorden bestaan, wordt ieder hoofddeel met eene hoofdletter geschreven; b. v.: *Jan Steen, De Witt, Ter Haar, Van Effen, Ten Kate* enz.

Bij namen, die uit drie deelen bestaan, van welke het eerste een voorzetsel en het tweede een lidwoord is, behoudt het middelste de kleine letter, als: *Van den Berg, Van der Woord, Van der Thijnen* enz.

Ook de zelfstandige naamw. en bijvoeglijke naamw., als toenaamen achter eigennamen gevoegd, hebben eene hoofdletter; b. v.: *Willem de Veroveraar, Richard Leeuwenhart, Hendrik de Vogele*

1) Het gebruik echter wint meer en meer veld om het eerste woord van een versregel eerst dan met eene hoofdletter te schrijven, als het tevens het eerste woord van een volzin is.

laar, *Johannes de Dooper, Hendrik de Vierde, Willem de Derde, Karel de Stoute, Boudewijn de IJzeren* enz.

In toenames als: *met den ijzeren arm, met den langen degen, met de bult* en dergelijke krijgen de bijvoegl. naamw. en zelfst. naamw. eene hoofdletter: *Boudewijn met den IJzeren Arm, Willem met den Langen Degen, Godevaart met de Bult, Jan zonder Land, Jan zonder Genade, Wouter zonder Have* enz.

5°. De bijvoeglijke naamwoorden, die van eigennamen zijn afgeleid: *de Russische taal, het Deventer bier, het Haarlemmer meer, Holsteinsche boter, Deensche ossen, de Latijnsche kerk, de Grieksche godsdienst, de Oostindische eilanden, de Zuidamerikaansche republieken, de Christelijke leer, de Joodsche godsdienst* enz.

Uitgezonderd zijn *godeloos; goddelijk* in de beteekenis van *heerlijk, uitstekend*, en *christelijk* in de bet. van den Christen betamende, passende: *Alwetendheid, almacht en overalteenwoordigheid zijn Goddelijke eigenschappen*, d. i. eigenschappen der Godheid; *Dat meisje zingt goddelijk; Zijn wandel is verre van christelijk; De leerlingen moeten worden opgeleid tot alle maatschappelijke en christelijke deugden.*

Godvreezend, godvruchtig, godverheerlijkend, godgevallig, godebehaaglijk, godonteerend en soortgelijke samonstellingen worden zonder hoofdletter geschreven.

't Bijvoeglijk naamw. *generaal*, dat achter zijn zelfst. naamw. wordt geplaatst, wordt met eene hoofdletter geschreven: *Staten-Generaal, Luitenant-Admiraal-Generaal, Procureur-Generaal.*

6°. De namen van het Opperwezen: *God, de Almachtige, de Voorzienigheid, de Hemel, de Alomteenwoordige, de Alwetende* enz.

7°. De voornaamwoorden *hij, hem* en *dien*, wanneer zij treden in de plaats van den naam van het Opperwezen, b. v.: *Vertrouw u aan Hem (of Dien), die der menschen lot bestuurt.*

Zoo ook: *de Zoon des menschen; Vader, Zoon en Heilige Geest.* Verder persoonsverbeeldingen: *de Fortuin, de Nacht, de Vrede, de Godsdienst* enz., die alle als eigennamen kunnen beschouwd worden.

8°. De woorden, die het onderwerp van een verhaal uitmaken; de titels van boeken; de namen van schepen, herbergen, maatschappijen enz., die min of meer het karakter van eigennamen hebben, als: *Deze les handelt over de Dankbaarheid; Dit boek heet de Negerhut; Zij las de fabel van De Vos en de Druiven; Dii vers van Tollens draagt ten opschrift: De School des Menschen; Hij logeert in het Hof van Brussel; Zij is vertrokken met de Telegraaf; Ik ben lid van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen* enz.

9°. De gemeene zelfstandige naamw., die als eigene gebezigd worden, b. v.: *De Koning zal afstand doen van den troon; De Burgemeester is herbenoemd; Verlos ons van den Booze; De overzetting der Zeventigen; — Zet, Zangster! zet dien tocht op de aangeslagen snaren; Gij, strenge Waarheid! Gij alleen spoort me aan tot zingen; enz.*

10°. De bijvoeglijke en zelfstandige naamw. en voornaamw., welke in titels voorkomen, als: *de Heer A., Mijnheer B., Mevrouw, Mijne Heeren, Welcerwaarde Zeergeleerde Heer, de Hooge Raad, Zijne Excellentie de Minister van Binnenlandsche Zaken, de Commissaris des Konings, Hare Majesteit de Koningin, Hij is Ridder van de Militaire Willemsorde, Bij de eeretekenen, die op de borst en aan den hals van den held van Quatre-Bras reeds schitterden, voegde de Keizer van Rusland (Aug. 1815) de versierselen der Tweede Klasse van de Orde van Sint George, de Koning van Pruisen die der eerste van den Rooden Adelaar en de Keizer van Oostenrijk het Kommandeurskruis der Militaire Orde van Maria Theresia.*

11°. De woorden, welke door hunne bijzondere betekenis eene opzettelijke aanwijzing of onderscheiding vereischen: *Het Ministerie ijverde voor de rechten der Kroon; de Regeering is niet gelukkig geweest in de verdediging van dat wetsontwerp; Deze zaak zal voor het Hof dienen:*

In 't Voorleden Ligt het Heden;
In het Nu, Wat worden zal.

12°. In brieven de voornaamwoorden van den tweeden persoon.

13°. Verkortingen van eeretitels, van de namen der windstreken enz., als: Z. M., H. M., Z. K. H., H. K. H., H. H. K. K. H. H.; Z. W., N. O., N. O. t. O.; N. B. voor *nota bene*, d. i. *let wel*; P. S. voor *postscriptum*, d. i. *naschrift*; O. B. W. M., d. i., *onvoorziene-brandwaarborgmaatschappij* enz.